

BÜTÜN YAPITLARI - DENEME

MEHMED
UZUN

Hêz û bedewiya pênûsê

18. BASIM

HEZ U BEDEWIYA
PENÛSE

Mehmed Uzun

HEZ U BEDEWIYA
PENUSE

Mehmed Uzun

Weşanen NUDEM

Weşanen NÛDEM: 3
H&z û Bedewiya Pânûsi
Çapa Yekem 1993

© Weşanân Nûdem
Pergala berg û rûpelan: Nûdem
Weneya bergS: Magritte
ISBN: 91-88592-02-2

Ferîd, Necmettin, birayen delal en gorbehişt, min
dbcıvest romana we binivîsim û peşkeşi we bikim, ve
ıvele dbcuye ku ew eji min neye, ji leivra ez ve kitebaxwe
kuliser hez û bedewiyapenûsa ku. we ewçervdje bez
dikir, peşkeşi biranîna we dikim

M.U.

Çend gotin li ser Mehmed Uzun

Firat CEWERI

Digel ku Kurdistan di dema nezîk de nebûye devvlet, sazgehen xwe yen milî ava nekiriye, bi sal û demen direj zimane kurdî qedexe bûye û nebûye zimane penverde û nivîsandine, dîsan kem be jî kurdan ji nava xwe, bi înad şaîr û nivîskar derxistine. Le şaîr û nivîskargn ku ji nava kurdan derketine jî, ji ber gelek sedemen nas û nenas, wan şaîrtî û nivîskarî ji xwe re nekirine kar, piştî demeke dev jê berdane, li dû xwe berhemek, an jî berhemine netemambûyî û stûxwar hiştine. Yanî di nava nivîskar û şaîren kurdan de berdewamî çenebûye. Di dîroka Kurdistane ya nezîk de, mîna ku gelekî xuya û eşkere ye, ekola Haware ya herî navdar, xwende, zana û tegihîştîye. Ve ekola ku hewl daye da berhemen nûdem biafirîne, tene di destpSka xwe de maye, paşe ji hev de ketiye, ew kabiliyeten mezin di nava bedengiye de winda bûne. Digel ku me îro bi we ekolS çaven xwe vekirine, îlham û xwesteka nivîsandine ji we ekole stendiye, em dibînin ku ew ekola ku dikarîbû di dîroka Kurdistane de şoreşek, an ronesanseke edebiyata kurdî bikira, bi tene çend berhemen stûxwar ji me re hiştine. Lebele wan hSvî, bavverî û xwestekeke muezem a xwendin û nivîsandina kurdî li dû xwe hiştine. Nivşe ku îro bi kurdî dinivîsîne, deyndarS we ekole ye. Yek ji nivîskaren vî nivşe nû Mehmed Uzun e. Mehmed Uzune ku he di salSn xwe yen biçûk de dikeve nava tevgera şoreşger û bi enerjîyeke xurt ji bo bidestxistina

mafS gelâ xwe li ber xwe dide, di demeke kurt de dibe xwedî berpirsiyaren mezin, loma ew te girtin, tade û neheqîye dibîne û bi salan di girtîgehan de radize. Le tade û neheqî, girtin û ledan çaven vî xorte nûgihîştî natirsîne, berevajiya we, gir û nefreta wî li hember devvlet û sazûmana neheq xurt dike, ew bal û meyla xwe berdide ser ziman û edebiyata xwe. Gava Mehmed Uzun ji nava pencşn cuntaya 1970'yî difilite û te berdan, ew çavtirsîyayî nabe û li mala xwe rûnane, is bi hevî û çoşeke geş xebata xwe berdevvam dike. Bi kemilandina salan wî re, berpirsiyarî û tegihîştina wî jî dikemile, ew di sala 1976'an de li Ankaraye dibe berpirsiyare kovareke bi navê "Rizgarî". Yanî gava ew dibe berpirsiyare kovare, ew ne tene 23 salî ye. Ev xorte 23 salî dibe xwedî berpirsiyariyeke mezin, herçiqas di salen xwe yen destpek de bi tene qurbane îdeolojiya xwe be jî, paşS hedî hâdî menfeeta gele kurd bi tevayî dixê peşîya îdeolojiye, bi gotinen tûj û tewş yen di derheqa gele kurd, ziman, edebiyat û kultura kurdî de naxape, mîna Celadet Bedir-Xan, Kamaran Bedir-Xan, Nûredîn Zaza û geleyen din, bi pîrsa kurdan ya herî girîng, yanî bi ziman û rola zimen ji bo hebûn, yekîfî û azadiya gele Kurdistane dihese. Le herçiqas ew bi wS yeke dihese jî, ew li Tirkîyeye nikare zede ve fıkra xwe texe piratîke, bi hevdu dîtîn, civîn û munaqeşeyen bi hin şexsiyeten kurd yen kurdîzan û nivîskar re tete ser. Lebele devvlet û peyayen devvlete pexîla vî xortî bemaadin, ve çare ji bo berpirsiyariya wî ya kovara wî digirin, heyşt mehan di girtîgeha Ankaraye de diheûn. Hema ku ew ve çare te berdan, ji bo ew careke din nekeve xefika wan, ew mecbur dimine vvelate xwe terk dike, bere xwe dide vvelatekî biçûk, ku bi hezaran kilometre ji welate wî dûr, yanî koçî Swede dike.

Mehmed Uzun li Svvede dîsan dihere û te, car caran dikeve polemîkSn siyasî, berberîye bi hin rexistin û tevgeren kurdî re dike, le pîr te re naçe, hîsen dûrbûna ji welet û sirgûne wî bi

zimane wî ve betir gîre dide, kurdayetiya wî xurttir dibe, bi tunebûn û jariya edebiyata kurdî dihese. Herçiqas ew dest bi nivîsandina helbestan dike û helbesten xwe di bin nava M. FerzendBaran de di kovara xwe "Rizgariya Kurdistan" de diweşîne jî, ew hedfî hedfî jî helbestnivîsandine bi dûr dikeve, giraniye dide ser nivîsandina ceribandin û romane. Romana wî ya peşî "Tu" di sala 1974'an de derdikeve. Piştî wes Mehmed Uzun li dû hev "Mirina Kalekî Rind" (1987), "Siya Evine" (1989), "Rojek Ji Rojen Evdale Zeynîke" (1991), kurdiya piyesa nivîskare Îngilîz yS bi nav û deng Herold Pinter "Zimane Çiyan" (1990), "Destpeka Edebiyata KurdV (1992), "Mirina EgîdekV (1993). Ji çend salan vir ve jî ew li ser romana xwe ya bi nava "Bira Qedere" ku jî xebat ûjjiyana Celadet Bedir-Xan pek te, dixebite.

Mehmed Uzun bi van pirtûkan naye ser, beî ku ew ferqiyeta ideolojîk texe navbera parti û rexistinen kurdan, jî bo ku bibe mînaka yekîfî û biratiya kurdan, çî bigire di piraniya kovar û rojnameyên kurdan de dinivîsîne. Em cama Mehmed Uzun di nava rûpelen Armance de dibinin, carna di nava rûpelen Kurdistan Presse de, cama Berbange, cama Welat, cama Berhem, cama Azadî, cama Nûdem û hwd. Ev pirtûka di destên we de jî wan nivîsaran pek hatiye.

Em di van nivîsaren Mehmed Uzun de dibinin ku ew jî her celeb dijminatîya kurdan dîr e, jî bo yekîfî û berbihevhatina kurdan her tim xwestiye hevveyeke pozîfîv ava bike, xwestiye bibe sembola başî û qenciye. Digel pir asteng û zehmetiyan, wî kare xwe yâ nivîskariye domandiye û he bi salên xwe yê ciwan bûye xwediye navekî nemir û cihêkî bi rûmet.

Gava em rewşa Kurdistane ya îro didine ber çavan, qîmeta nivîskaren nola Mehmed Uzun zedetir dibe. Kurdistan weran e, zilm û stemkariyeke behawe li ser gele kurd heye. Tirs, xof û

kuştin li Kurdistana îro jiyana rojane ye. Zimane kurdî he jî qedexebûna xwe ya hefte salane didomîne, kultura kurdî dimire, folklor û stranen gelen winda dibin. Li Kurdistane sazgehen milî, akademi, enstitû û weşanxaneyen kurdan yen ku bikaribin bi xurtî peşî li ve pela asimîlasiyone bigire, nîn in, piraniya ronakbîren kurdan yen li Tirkiyeye jî ve yeka han beqîmet û nehewce dibinin. Loma, wek me got, hebûna mirov û nivîskaren mîna Mehmed Uzun, di rewşeke wilo de jî bo me kurdan çirûska hevî û heviya avakirina edebiyateke kurdî ya nûjen û nemir e. Ger em he dûrtir necin, ev nezîkî bîst salen Mehmed Uzun e ku bi penûsa xwe li ber xwe dide. Wî mîna gelek ronakbîrSn kurd yen din nekir û edebiyat bi tirkî nenivîsand, is bi zanebûn penûsa xwe jî bo zimane kurdî, jî bo avakirina edebiyata kurdî ya nûjen li ser kaxeze çerixand. Ere, edebiyateke nûjen. Uzun îro bi giranî li dû pîvanen edebiyate yen gerdûnî ne. Ji ber ku ew dixwaze edebiyata kurdî bike perçeyek jî edebiyata dinyaye. Ew motiven kurdî, an jî jiyana şexsiyeten kurd yen jibîrbûyî dîke mijaren romanSn xwe, uslûb û stîlen cihe yen gerdûnî bikar tîne, romana kurdî a nûjen dîke xwedî nav û şexsiyet. Ne ku berî Mehmed Uzun bi kurdî roman nehatine nivîsandin. Bele, hem berî wî, hem jî piştî wî romana kurdî hatiye nivîsandin. Le cihe Mehmed Uzun ye taybetî ew e, ku ew hem nivîskarekî berdewam e, hem jî romannivîskarekî hevdemî ye. Ew bi motîv û dîroka rewşenbîriya kurdî, cama di bin tesîra ûslûb û stîla Carlos Fuentes de dimîne, cama jî mirov di romanen wî de û şoperiydn Faulkner rast te.

Ew qîma xwe bi edebiyata basîd û rojane nayne, bi xurtî li dû qaîde û uslûben nûjen digere. Ji ber ve yeke ye ku ew pir dixwîne. Ji bo xwenûkirin, pgsdeçuyin û afirandina edebiyateke bedew, ew bavveriya xwe bi xwendina pir tîne. Ew hem rojhelatî, hem jî rojavayîyan dixwîne; hem klasîken kurd, hem yen cîhanî, hem jî

modernîstan dixwîne.

Loma roman û ceribandinen wî dibin gerdûnî. Yanî mîna tama kurdî, di wergeren zimanen biyanî de jî eynî tamS didin û cama tameke h8 xweştir...Essaiya wî ya bi nave "Welate Xerîbiye" di kovara edebî ya swedî "90 Tal", di ya almanî "Lettre International", di ya îtalî "Lettera internazionale"e de hate weşandin. Ev kovaren edebî û welaten xwe di nava kovaren herî baş de tene hesibandin.

Di danasîna kovara swedî "90 Tal" ya di Dagens Nyhetere de, essey a M. Uzun di kovare de mîna nivîsa herî balkeş hate peşkeşkirin. Henveha di wergeren almanî û îtalî de jî, rexneyen baş wergirtin.

Heçî romanên Mehmed Uzun in, ji niha ve sînoren Kurdîstane gav kirine, bi xurtî werdigerin zimanen biyanî. Wek te zanîn, berî bi demeke kurt, du romanen wî " Rojek Ji Rojen Evdale Zeynîke " û "Siya Evîne" li Suriye bi erebî derketin. Li ser van herdu romanen Mehmed Uzun, di kovar û rojnameyên Sûrî û Filîstîniyan de, nivîsen cîhereng derketine, gelek nivîsen pesintijî li ser wan hatine nivîsandin. Henveha romana wî Siya Evîne jî we di bihara îsal de li Tirkiyeye bi tirkî derkeve. Ew roman ji niha ve ji aliye gelek nivîskar û rexnegîren tirkî ve tete pesinandin. Niha jî hazîriya ku romanên Uzun wergerin zimanen evrûpayî tete kirin.

Em dibînin ku Mehmed Uzun yek ji wan kurdan, belkî jî ye peşî ye, ku berhemên wî ewqasî werdigerin zimanen biyanî, ew ewqasî dibîne gerdûnî.

Mehmed Uzun di danûstandin û xebaten xwe de jî gerdûnî ye. Ew li Swede hem bû nivîskarekî jîr û jehatî, hem jî di danûstandin û tekiliyên xwe de bilind bû. Ew endamekî aktîv ye PENa Swedî ye, endame cîhîrî ye komîta Karger ya Yekîtiya Nivîskaran Swede ye û heval û doste gelek nivîskar û navdar û gerdûnî ye.

Ji ber ku ew pirtûk bi xwe we Mehmed Uzun bi gelek helen wî

ve bide dest, heta ji min hat min peşgotin kurt girt. Min ne bi armanca analîza li ser romanen M. Uzun ev çend rez nivîsandin. HSvîdar im we hevvelatîyekî din rojêke li ser xebat û romanen vî ronakbîre kurd e bi ber, raweste û wan bi hemû helen wan ve bi kurdan bide naskirin.

Ev pirtûka ku nivîsker bi "Hez û Bedewiya Penûse" navandiye, ji nivîsen wî yen ku bere di kovar û rojnameyen kurdan de hatibûn weşandin, pek te. Herçiqas ev nivîs bere hatibin vveşandin jî, ez bavver im ku we haya gelek hevvelatîyen me jî van nivîsan tûne be. Ji ber ku gelek ji van nivîsan jî zû ve, an jî di destpeka salen 80 de hatine weşandin. Nivîskar di van nivîsaren xwe de bi giranî li ser rewş û rola ronakbîren kurd radiweste û di gelek waran de nerînen balkeş peşkeş dîke.

Ji bilî nivîsaren wî yen balkeş ku di Berbang û Armance de hatibûn vveşandin, mirov di hevpeyvînen bi wî re, yen ku di kovaren cihe cihe, mîna Bergeh, Wan, Welat, Berhem, Azadî û Nûbihare de hatibûn vveşandin, nerîna nivîsker ya dinyaye, armanca nivîsandina wî ya bi kurdî, rola ziman û edebiyata di hişyarkirina gele kurd de û motiven romanen wî nas dîke. Bi weşandina ve berhema han, em wek Weşanxaneyê Nûdeme gelekî bextewar û kefxweş in. Em hevîdar in, hûn e jî bibin şîrîken bextewarî û kefxweşiya me.

Ape Tevger Û Edebiyata Kurdî

Her ziman û edebiyat bi hin nav û kesan ve te nasîn. Yan jî, ji bervajîye. gava meriv qala hin nav û kesan dike, vvelatekî, zimanekî û edebiyateke te bîra merivan. Henvekî ku Victor Hugo ziman û edebiyata klasik û Jean Paul Sartre ya nûjen ya fransizan: Goethe ziman û edebiyata klasik û Henrich Böll ya nûjen ya almanan; Firdevvsî ziman û edebiyata klasik û Sadiq Hidayet û Ehmed Şamlû ya nûjen ya farisan tînin bîra merivan.

Henveha hin naven kurdî jî ziman û edebiyata kurdî tînin bîra merivan. Ew bi ziman û edebiyata kurdî re bûne yek. Be şik, mezintirin nav ku bi ziman û edebiyata kurdî ya klasik re bûye yek, Ehmede Xanî ye. Ev yeka him jî bo zaravaye kurmançî û him jî ji bo zaravaye soranî rast e.

Le bele, herçî edebiyata kurdî ya nûjen e, ji ber perçebûna welet, 1923, riyen zaravayen kurmançî û soranî jî hevûdu vediqetin. Zaravaye kurmançî begav dimîne û nikare tevgeren geş yen edebî bine pe, -ji bilî tevgera Hawar'e.

Meriv dikare bibeje ku kovara Havva/e ku di gulana 1932-an de dest bi vveşîne kir, di tarîxa nûjen ya edebiyata kurdî (ya ku bi kurmançî te nivisîn) de tevgera herî giring e. Havvar'e hejmara xwe ya dawîn, 57-an, di 15'ye tebaxe 1943-an de weşand. Ne hevce ye ku meriv li ve dere, bi direjî, behsa ve kovara heja bike. Le bi kurtî, Hawar'e ziman û edebiyata kurdî di bin wan revvşen pir dijwar de parast û ew geş kir. We re da û alîkarî kir ku gelek naven kurd bibin hozan,

nivîskar û qelemşoren heja.

Ji ber ve yeke, gava meriv qala edebiyata kurdî ya nujen dike, bi bavveriya min di şuna navekî de ekolek te bîra merivan: ekola Havvare ku bi dû Havvare re du kovaren din, Roja Nû û Ronahî jî vveşandin.

Edebiyata me ya nûjen û nave Havvar'e û nivîskaren we bi hev re bûne yek. Min li derekî din jî nivîsîbû: bi xera ekola Havvare ye ku em îro bi kurdî dixwînin û dinivîsin. Mihemed Bekir ku iro, li Svvede, dest pe kiriye û kovare ji nû ve divveşîne, naven nivîskaren Havvare di peşgotina xwe de, vveha bi rez dike:

Celadet Bedir-Xan, Revvşen Bedir-Xan, Dr. Kamiran Bedir-Xan, Osman Sebrî, Qedrican, Cegencvîn, Mistefa Botî, Qedri Cemîlpaşa, Dr. Nuredîn Zaza (Yusif), Lavve Fendî, Ehmed Namî, Hesên Hîşyar, Bişare Segman, Nerevvan, Reşîd Kurd, Goran, Tewfik Wehbî, Evdîlxaliq Esiri, Sakir Fetah, Hevînde Sorî, Pîrot, Lavvekî kurd.

Di van salên davîn de. gelek kesen ve ekole, vvekî Kamiran Bedir-Xan, Hesên Hîşyar, Tevfîk Wehbî, Cegencvîn, Nuredîn Zaza çûn rehmete. Bi qasi ku ez dizanim, îroj, ji ekola Havvar'e bi teng du kes dijîn; Revvşen Bedir-Xan û Osman Sebrî. Herdu jî, îroj, kal û pîr in û li ser 80 salî ne.

Hawar ji aliye Mîr Celadet Bedir-Xan dihat vveşandin. Celadet Bedir-Xan serok, peşeng, plançeker û sernivîskare kovare bû. Û naven din yen ve ekole li doraliye wî civiyabûn. Le kese ku heval, hogir û şagirte wî bû û pe re dimeşiya, bi her avvayî alîkarî li kovare fikir, Osman Sebrî bû. Osman Sebrî nave duduyan ya ve ekole bû. Li ser Havvare xebat û vveşîna we, gelek caran. ez bi Osman Sebrî, Ruşen Bedir-Xan, Cegencvîn û Hesên Hîşyar re peyivîme. Li gora van xeberdanan, Osman Sebrî him vvekî nivîskar, alîgir, revebir û him jî, pîr caran, vvekî karker di vveşîna kovare de beşdar bûye.

Yane bi gotineke din, keda Osman Sebrî di nûkirin û

vejandina ziman û edebiyata kurdî de pir e. Piştî ku denge Havvar û Ronahi'ye hate birin û Mir Celadet Bedir-Xan çû rehmete, 1951, Osman Sebrî xebata xwe domand. Mixabin, edî wî keys nedî ku kovareke vvekî Havvar'e bivveşîne, le wî her ji kovar û rojnameyen kurdî re nivîsî û di xebaten li ser ziman û edebiyate de beşdar bû. Ew îroj jî, digel ku deste wî bi qeleme nagire, he dinivîse. Bi alîkariya doraliye xwe.

Zimaneke zelal, baweriyeye xurt

Min Osman Sebrî, cara yekemin, di havîna 1977-an de dît. Ez û rehmetî Necmettin Buyukkaya çûn mala wî. Mala wî li Şame\ li Taxa Kurdan bû. (Evv he jî li eynî male dijî.) Gava em çûn, li oda wî ya rûniştine 5-6 kesen dinjî. li nik wî bûn. Piştî xebardana bi qasi du saetan çend tiştên wî bala min kişandin; zimane wî ye zelal, bavveriya wî ya vvekî pole, digel sale xwe serwestiya wî, tecrûben wî yen devvlemend û nefsbîçûkiya wî

Ji we roje û vir ve, ez pir caran çûm mala wî û pe re peyivîm. Tiştên ku roja yekemin bala min kişandibûn, bi wext. hin xurttir bûn.

Zimane Osman Sebrî zimane Havvarg ye. Yane zimaneke paqij, zelal. hesan û edebî. Devvlemendî û xweşiya zimane kurdî di şihîr û nivîsaren Osman Sebrî de baş dixuyin. Nivîsaren wî yen li ser neçîr û neçîrvanen Kurdistane yan jî nivîsaren wî yen li ser Yezîdiyan devvlemendiya zimane wî û nivîsaren wî yen li ser şexsiyeten navnetevveyî vvekî Selehedîne Eyûbî hostetiya wî ya bikaranîna zimane kurdî baş nîşan didin. Gava meriv li wî guhdarî dike yan jî nivîsar û şihîren wî dixwîne, meriv ji kurdî hîn betir hez dike. . . Zordariya dijmin vvele kiriye ku em îroj nikarin bi hesanî, bi kurdî binivîsin. Ê gava em dinivîsin jî, piraniya caran, tiştên em dinivîsin, ji aliye zimen dikulin. Evv naherikin û devvlemendî û xweşiya zimane me baş nîşan nadin. Di demeke vveha malkambax de, zimane Osman Sebrî dibe vvekî dilopa

barana ku li ser axake qiraç dibare. Meriv pe kefxweş û di eynî wext de serfiraz dibe. Pir caran, pîr kes vvele bavver in ku gava meriv zimanekî hesan bi kar bîne, hînge meriv jî zanîna xwe tiştin vvinda dike. Bi bavveriya min, ev dîtî ne rast e. Ji bervajîye. bikaranîna zimanekî hesan hostetî û zanîna merivan nîşan dide. Yek jî armancen Havvar'e ev bû; bikaranîna zimanekî hesan da ku xwendevanên kurd bikaribin bixwînin, te bigihen û le vebin.

Osman Sebrî jî bi hostetî, li gora ve qayide dinivîse. Bi bavveriya min, he jî di nav kurdan de kesî vvekî vvî fabîlen evçend delal nenivîsîne. Li Kurdistane her kes ew şer, gur, rûvî û hirçen ku Osman Sebrî di fabîlen xwe de dide peyvîn baş fahm dike. Devvlemendî û zelaliya zimane vvî bala kurdnasan jî kişandîye. Gava wan qala nivîskaren kurd kirine yan jî berhemên nivîskaren kurdan di antolojiyan de berhev kirine, wan cîhekî berz dane berhemên Osman Sebrî.

Bavveriya Osman Sebrî jî vvekî zimane vvî ye: xurt, bi coş, zelal û beşik. Evv bi xelasî û rizgariya vvelet, serfiraziya gele kurd û peşketina civat, ziman û edebiyata kurd bavver e. Û evv vt bavveriya xwe bi avvakî pîr hesan û zelal tîne zimen. Him bi qîse û him jî bi nivîskî. Rizgariya vvelet, xelasiya gel, peşvebirina ziman û edebiyateke... evana qîse û îdiayên pîr giran in û îzahkirin û salixdana vvan dijvvar e. Je re wext û hunernendî dive. Ev sebir û hunermendî, bi zedeyî xwe, li ba Osman Sebrî heye. Tu kesî tu carî nedîtîye. nebihîstîye û nexwendîye ku vvî çave xwe kutaye û rûye xwe badaye. Di her reza vvî de, di her rûpeleke berhemên vvî de, her gav, xurtî, meranî, jîrî û mencasiya însane kurd heye. Carina vekirî û rast bi rast, carina jî li pey bûyer, serpehatî û salixdanan. Nivîsaren vvî yen ku di ve hejmare de divveşin, nimûnên ve yeke ne. Ji bo vvî, her kûrdeki lehengekî ye û vvelate kurdan jî vvare lehengan e.

Xurtî û lehengî ne bi tene di nivîsar û şîhîren vvî de

hene. Henveha ev tlšt di şexsiyeta vvî de û di her rûpeleke jiyana vvî de jî hene. Her gava ku ez derim ba wî, ez „ser kaxlzen biçûk notin jî dinivîsim. Notgn ku ez ji xebardan û gotinen vvî vverdigirim û dinivîsim, niha çendine ji wan notan li ber min in. Yek ji wan notan weha ye;

"Ape Osman Sebrî: 18 caran girtvcane û girttbün, bi 10 salan li girtvcanan mayin, 2 car bi salan, 7-8 7-8 caran bi mehan.. û di ser dejî çend caran sirgunl.."

Jiyana vvî tekoşîneke beravvestan û sirgûniyeke direj, pir direj e. Ê evv şahide tarîxa me ya nûjen e jî. Ji lewre, ji bo min, nave vvî, tevî naven din yen nivîskaren Havvar'e, bi tarîxa siyasî û edebî ya nûjen re bûye yek. Gava ez nave vvî dibihîsim yan jî vvî dibinim, serîhildana Şex Seîd, Partiya Xoybûne, şoreşa Agiriye, kovaren Havvar û Ronahi'ye, serîhildana Berzanan, damezirandina Partiya Demokrat a Kurdistana Suriye, kovara Çiya li Evvrûpaye û hvvd... ten bîra min.

Gava meriv bi tene behsa aliye vvî ye edebî û hunermendî bike, hingê meriv hin aliyen vvî yen din ji bîr dike. Evv ne bi tene hozan û nivîskar, le di eynî wexte de siyasetvan, şoreşger û şervan e jî. Jixwe vvî, peşî, dest bi siyaset û şervaniye kiriye. Ziman û edebiyat bi dû re hatine. Evv di nivîsara xwe, kurtebiriya jiyana xwe de, behsa destpeka riya siyaset û şervaneye dike. Evv îroj jî li ser eynî riye ye. Digel ku sale vvî, îroj, 84 e û nexweş e, evv vveki xortekî 18 salî, bi meraq, best û daxwaz guhe xwe dide bûyeren vvelet, ji heval û dosten xwe li ser tevgera kurdî agadarî vverdigire û bi şev û roj bi wan re munaqaye dike.

Meriv dikare bibeje ku umre vvî ye direj li ser riya felat û rizgariya welêt derbas bûye.

Apo

Kurd Osman Sebrî bi peyva APO bl nav dikin; Ape Osman Sebrî. Evv ape tevger û edebiyata kurdî ye. Ji bo

ku qedre vvi bigirin û rez û rezdarî nîşan bidine, kurd je re dibejin Apo. Zarokjî, kal jî je re vveha dibejin. Evv "the grand old man"e edebiyata kurdî ye. Her gava ku ez çûme mala vvi, çend kes li nik vvi bûne; gundî, karker, xort, xwendevan, ronakbîr, hevalen vvi yen kevn, jin û zarok. Mala vvi cîhekî nas e û deriye vvi hertim vekirî ye. Bi kurtebirî, evv ji xelke ye û di nav xelke de dijî. Gelek caran zarok û nasen vvi xwestine ku evv derkeve Evvrûpaye. Le vvi qebûl nekiriye. Li hember van peşniyaran, vvi her gav vveha gotiye; "Ezji însanen xwe bi dûr nakevim. Gava ezji wan bi dûr kevim, ez de bimirim."

Hervvekî ku di nivîsara vvi ya keleke de jî berpeş dibe, evv ji malek devvlemend te\ Le evv qurefî û maxrûriya ku meriv pir caran li nik serdestan dibîne, pe re tûne. Jixwe herçend vvi li dijî dijminen gele kurd şer kiriye, evvçend jî vvi li dijî serdesten kurdan ku nokefî û bindestiya dijmin kirine, şer kiriye. Evv vî aliye xwe jî di gelek şîhîr û nivîsaren xwe de baş salix dide.

Hervvekî te zanîri, nivîskarî kare tenebûne ye. Nivîskar bi tena sere xwe rûdine, difikire, dixebite û berhemen xwe diafirîne. Berhem bi hezar û yek zehmetî diafire. Hezar tişt ten bîra nivîskar. Wext, bûyer, mesele, meriv dikevin nav hevdu.

Mejî û bala nivîskar ji mesele û doran û rojane bi dûrdikevin û xwe li doraliyen berheme tekûz dikin da ku berhem biafire. Yane tenebûna nivîskar serte esasî ya afirîna berheman e. Pir caran min meraq kiriye ka Ape Osman Sebrî kenge berhemen xwe diafirîne! Ji ber ku min vvi bi tene nedîtiye, her gav kesine li nik vvi hebûne. Li gor ku evv dibeje, jiyana vvi her bi vî avvayî derbas bûye. Yane, evv him nivîskar e û bi tena sere xwe berhemen xwe diafirîne û him jî bi şev û roj bi însanen xwe re ye. Ev jî ne tiştêkî hindik e...

Li ve dere, meriv dive dilovaniya vvi ji bîr neke: Dilovanî û hezkirineke xurt ji bo vvelat, gel, ziman û edebiyata kurdî. Û ji bo zaroken kurd. Dilovanî û

hezkirina vî xweştirîn di şihîren vî yen ji bo zarokan de dixuyin. zede naye nasin, le vî gelek şihîren zarokan jî nivîsîne. Ji ber ku evv ji zarokan pir hez dike û vvan dahatûya vvelet dibine.

Min li jor qala keda vî kir. Le bi ya min, digel ku sihîr û nivîsaren vî di kovar û rojnamen kurdan de vveşiyane û hejî divveşin, keda vî baş naye zanîn. Ne bi tene keda Ape Osman Sebrî, henveha ked û xebata nivîskaren din yen Havvar'e jî baş naye zanîn. Cima?... Hemzeye Muksî, berpirsiyare kovara Jîn'e ku di salen 1918-19-an de li Stembola vveşiya û niha ji nû ve, ji aliye M. Emîn Bozarlan divveşe, sala 1919-an, di hejmara 19-an ya Jîn'e de peşgotineke ji Mem û Zin a Ehmede Xanî re dinivîse û te de vveha dibeje: "Ji eseren wî te zanîn ku Ehmede Xanî, wek Firdewsîji bo milliyeta xwe xebitiye, temame hebûna xwe di we re da serf kiriye. Eseren Ehmede Xanî di Kurdistanê da pir birûmet in. Her kes bi rezdarî nave wî dibeje û bi rezdarî qala wî dike.

Belam di dereca te'sirâ da negihaye Firdewsv Lewra Firdewî bi aelema xwe Iran vejand. Ehmede Xanî nehişt ku Kurdistan bi temamî bimire; ew ji mirina edebî rizgar kir, le bele bi temamî venejand. Lewra dema Firdewîji bo jikra wî bikeys bû û dest dida; dema Ehmede Xanîpir û pir berbat û dywar bû..."

Evv dema pir û pir berbat û dijjvar, ev se sed sal in, he jî devvam dike. Le bele, îroj, me guherîneke dive. Sert û mercen roja me, herçî dem berbat û dijjvar e, dest didin ku em betir û xurttir xwedî li şexsiyeten xwe yen netevvî û xebat, ked û eseren vvan derkevin, vvan betir bidin nasîn û ji xebat û eseren vvan betir kelk vverbigrin.

Ji levvre di zincîra nivîskaren kurd de cîhekî Ape Osman Sebrî ye xas heye. Tevî ve kurte-danasîne du nivîsaren vî yen direj û du nivîsar jî li ser vî ten vveşandin. Nivîsaren Hemreş Reşo û rehmetî Dr. Nuredîn Zaza ji kiteba "APO, Gotinen Xav, Nepijin bĜ

tav" ku ji şihîren Osman Sebrî pekhatiye, hatine girtin. Kitab ji aliye Hemreş Reşo hatiye amadekirin. Û nivîsara Ape Osman Sebrî "Kurtiyek ji Destpeka Jîna Min" heta niha li tu deri nevwesiyaye. Berî niha bi 4 salan, gava ez çûbûm mala wî, wî ev nivîsar dabû min da ku ev di demeke rind û bi munasebeteke rind vvere vveşandin.

Ez bavver dikim, kefa Ape Osman Sebrî jî ji ve heyama ku em te de ne, re te. Ji ber ku edebiyata kurdî bi peş dikeve û zimane kurdî hîn betir û firehtir bi kar te. Û münasebet (hincet) jî ev e ku nivîskar û xwendevanan kurdîve Ape Osman Sebrî, bi penûsa wî, binasin.

Di nevvroza 1985-an de, ev jî Qanade Kurdo re nameyêke dinivîse û nevvroza Qanade Kurdo ku hingeli Lenîngrade nexweş e, pîroz dike. Di cîhekî nama xwe de, Ape Osman Sebrî vveha dibêje; "Va ye ezjîgihîştîme koçajîne ya paşîn. Ji ber ku reya xebate di ivare zîman da heya demeke nîzik li ber me hatibû dadan û Îrojî ne serrast vekirî ye, me nikarî bi kerî gel û zimane xwe ben Niha jî ji ber pîrbûne nema sere min di wê roman û nivîsandîne dajî min re dibê alîkar. Ew sere ku di nava pencî û du salan da hejde caran ketiye zîndanen Türk û Fransîz û Ereban, yekcar westiyaye, nema bi kerî roman û nivîsandîne te. Em Kurd bûn goriya şaşiyen bav û kalen xwe û hejî di nav wan şaşiyen da vedipirtikin... Zor mvcabin ku em nikarine ji bo hişyarkirina gel gavîne Jireh ranin. Ji ber ve yeke ye ku bi desten vala û dilekî xemgîn de biçim göre."

Ev jî nefsbîçûkiya xwe van rezan dinivîse. Ev dibêje ku sere wî vvestiyaye û nema bi kerî ramanan te. Le he jî, îroj, gelek keç û xortên kurdî derin ba wî û je dersen kurdî digirin. Hejî gelek siyasethêvanên kurdan derin û pe re li ser meselen siyasî û edebî dipeyivin. Ev dinivîse ku di vware zîman de ev bi kerî gele xwe nehatiye. Eger ev bi kerî gel nehatibe, ma kî hatiye?

Evîî dîîîvîîse ku evîî bîî destîîne vala dere gîîre. Ma kîî
dikare evçend rûîmet, qedîîr ûî eser lîî pey xwe bîîhâîle ûî
here? Koçeke vveha jîî çend kesan re nasîîb dîîbe?

Tu her bîîjî, Ape Osman Sebrîî...

Kurdîîstan Press. hej. 74, 1989

Dermanen Bilinen Reş û Musa Anter

"Birina Reş", piyesa Musa Anter, di sala 1965 an de vveşiya. Di rûpela duvvenîn a kitebe de, nivîskar dibeje; "Min ev pirtûk sala 1959, li Stembole, li Harbiye, di hucra 38 de, wexte ku ez girtîbûm nivisîbû..."

Em vvan salan bînin bîra xwe; serfihildanen kurdan [1925-28-30-36-38-41-42...] bi xwîn hatibûn şikestin. Gele kurd car bi car qetl bûbû. Mij û dumana şevvate ji vvelet radibû.. Tirs, xof û sawe kirase xwe rakîşandibû ser vvelet. Bi sedan, bi hezaran bîrevver, renas û ronakbîren kurd hatibûn kuştin, ji vvelet hatibûn bi dûncistin û denge vvan hatibû birin. Zimane kurdî û her tişte ku tekiliya wî bi kurdî û kurdîtiye hebû, hatibû qedexekirin. Gele kurd şîna xwe giredabû... Welate xirbe û kavil digiriya, Neçarî, belengazî û begaviye nefes li însanen kurd çikandibû.

Di revvşeke vveha kambax de, gotina "ez kurd im" bi sere xwe gaveke mezin bû... Musa Anter "Birîna Reş" di revvşeke vveha kambax de û di ser de jî, li zîndanen eskerî, nivîsî.

Hejahî û qîmeta berhem û eseran li gora dewr û deman e. Di hin deman de peyvek, gotinek nivîsîn şoreş e, bi rûmetirîn tişt e. Di hin deman de, bi cîldan kiten nivîsîn jî ne tu tişt e. Tişte ku berhema Musa Anter "Birîna Reş" dike nemir û hejahiyeke giranbiha didiye, ev dewr û dem e. Di we devvr û dema kambax de ku kesî nevverîbû gotina "kurd" bi lev kira, ku kesî nikarîbû rezek bi kurdî binivîsiya, hingê Musa Anter piyeseke [şanoyeke] heja bi zimane kurdî nivîsî.

Eğer ez ne şaş bim, "Birîna Reş" kiteba yekemin bû

ku piştî damezrandina Komara Tirkîye, 1923, bi zimane kurdî dihat nivîsîn û vveşandin. Carina sinirine û rezina bi kurdî li derina divveşîyan. Le mîna kitab, "Birîna Reş" bû ku bi zimane kurdî ronahî didît û cîhe xwe ye birûmet di tarîxa peşveçûna ziman û edebiyata kurdî de vverdigirt.

Em ji tarîxa tevgeren çandî û ronakbîrî yen netevveyan dizanin ku ronakbîr û peşevva evv kes e ku gaven nû daveje, re vedike û re nîşan dide. Gava re vebû û re li ber merivan diyar bû, kesen ku xwe bidin ser re, pîrr in. Le hejatirin gav û kirin evv tişt e ku meriv re veke. Digel her celeb dijvvarî û kemaniye, meriv bikaribe afirin, berhem û eseren nû û pevvist bîne pe... "Birîna Reş" û nivîskare vve Musa Anter mîsaien ve yeke ne.

Musa Anter di kurte-peşgotina xwe de dibeje; "Li rohilate [Kurdîstane, M. U.] birînen reş pîrr in. Wek bîrova çavan, eşa zirab, kotîbûn û yajî wan gişan dywartir û diya wan, jartî û nezanl.."

Piyesa Musa Anter dermane birînen reş e. Jarî û nezanî jahreke beeman e ku dikeve can, ruh û bedenên gel û netevveyan û vvan dike dîl, vvan ji hev dixîne û vvan dikeserpeze û peregendeyen ber deriyen serdest û zordan. Dermane jarî û nezaniye ronahiya pervverî, medeniyet û xwendin û nivîsîn e. Nivîskar piyesa xwe li ser ve daxwaz û armance ava kiriye. Evv bi zimane xwe ye xweşik nezanî, paştamayin û belengaziya civata kurd salix dide. Günde Zorave, Mala Zîno û Biro nimûneyen rebeniya civata kurdî ne. Le li mile din, lavve vvan Bedo ku qehremane piyese ye, ronahî ye. Evv heviya peşeroja civata kurdî ye. Evv nimûneye pervverî, xwendin û peşveçûne ye. Evv dibe doxtor [bijîşk] û birînen însanen kurd derman dike. Evv dibe dermane Direnen reş...

Gava min Musa Anter, cara peşîn, li girtîgeha eskerî ya Diyarbekire dît, 1971, hinge gunehê min pe hat. Ez xortekî 18 salî, evv apekî 55-56 salî bû. Pore vvi

spî bû û evv li ser riya kalbûne bû. Le pişû ku min evv ji nezîk ve nasî, min fahm kir ku ez şaş bûm. Musa Anter ne evv meriv bû ku meriv gunêhe pe bianiya. Ji bervajîye, vî bavverî dida merivan. Wî bi gotin, lebat û tevgera xwe bavverî û germahî direşand ser girtîgehe. Wî girtîgeh, vware bîhtengî û gumanan, qulipandibû û kiribû vware kef û henekan. Girtîgeh je re bûbû seyrangeh. Gundiyen bîhteng û bişik û biguman xwe dispartin vî û derd, keser û gumanen xwe bi gotin, henek ûşîreten vî derman dikirin. Nivîskare "Birîna Reş" li girtîgehe jî li ser riya armanc û mebesta piyesa xwebû.

"Birîna Reş" xwediye cîhekî pîroz e. Daxwaz, armanc û mebesta we pîroz e. Loma evv dive ji bîr nebe û car bi car, ji nû ve, be vveşandin û belavkirin.

Denge Heş, Mejî û Wydane

Niha, gava ez ve kurte-nivîsara ku ez bi henceta
xelaten rojnamevan û nivîskare kal û delal, ape
kurdan Musa Anter, dinivîsim, dile min dîsan bi
şevvat e. Ape Musa di tariya şeve de, li kuçeyeke teng û
bedeng, li Diyarbekire hate kuştin. Niha jî merkujen
çavsor û rûreş hevaie delal Mehmet, parlementere
kurd e DEP'e, însane jehatî Mehmet Sîncar kuştin.
Eynî mîna kuştina Ape Musa, Mehmet jî qetl kirin; di
kuçeyeke de, bi berîken tari û neyar, bi xayintî û hovî.
Loma bîhna min teng, dile min bi leyan e.

Berî niha bi demeke jî 37 nivîskar, şahîr,
hunermend û ronakbîr li bajare Sivvase, li ber çaven bi
hezaran kesan, şevvitandin. Berî vve jî, dîsan yekî din,
yek ji rojnamevanen herî jîr en Türkiye Uğur Mumcu
bi bombeyeke kuştin û bedena vî lîme lime kirin. Û
nihajî her roj bi dehan xort, meriven herî jîr, serwest
û peşketî yen Türkiye, bi guleyen xayîn û xwînşwar
ten kuştin û di nav xwîne de vedigevizin...

Li Türkiye, be vvest û ravvest, xwîn diherike, bîhna
xwînê bi ser Türkiye ketiye. Li Türkiye vvaşet, zor û
zordari bûne serdest, Türkiye bûye vvelatejan, keser,
dînî û hovîtiye. Û tişte ku herî zede meriv pe xemgîr
dibe jî ev e; zordaran bîr û bavveriyen xwe yen kiret bi
civate dane qebûlkin, civata Türkiye jî, hedî hedî,
niha vvaşet, zor û zordariye qebûl dike û vvele bavver
dike ku mesele û pirsên civakî û netevveyî de bikaribin
bi zor û zordarî, bi şevvat û kuştine çareser bibin. Le
mixabin e ku gava civateke vveha ku zor û zordariye
qebûl kiriye, pesindariya kuştin û hovîtiye dike, je re
li çepikan dixê, kîjan celeb dibe bila bibe kuştin û

qetlkirine mîna serketin û serfiraziye dibine û bi mejî
 û zimanekî hov û mîlîter li mesele, bûyer û pirsan
 dinihere, hingî vve civate, bi deste xwe gora xwe kolaye
 û evv ketiye ser riya jihevketin û vvindabûne. Tarîxe ev
 yeka hane, car bi car, nîşanî me daye. Ji levvre ez
 dibejim, birînen Tûrkiye kûr in û roj bi roj jî xedartir
 dibin.

Di revvşeke vveha nexweş de ku Tûrkiye roj bi roj hin
 xurtir ber bi gola xwîne te keşandin, bive-neve, meriv
 Musa Anter bi bîr tîne. Jiber ku Musa Anter li hember
 zor û zordariye, vvaşet û hovîtiye denge heş û vvîjdane
 bû. Jiber ku îro hem kurd hem jî tirk, hemû Tûrkiye,
 hevvcedare denge mejî û vvîjdane ne, hevvcedare Musa
 Anteran in. îro li Tûrkiye, kesen ku karen devvlete
 diğerinin, bi kefxweşî û maxrûrî behsa hejmara mirî û
 kuştîyan dîkin û wele bavver in ku gava evv hîn pirtir
 meriv bîkujin, problem, gelş û pirsan Tûrkiye, nemaze
 yen netevveyî û siyasî, de çareser bin. Denge
 karbidestan ne denge mejî û vvîjdane ye. Zihniyeta ku
 he îro jî hebûna kurdan nas nake, huvviyeta kurdî
 nabîne, he jî ji kûrden Tûrkiye re (ku hejmara vvan jî
 deh milyonan zedetir e) radyo û televvîzyoneke kurdî,
 xwendin û penverdeyiya bi zimane zikmakî, kurdî pir
 dibîne, beşik, ne denge heş û vvîjdane ye. Diyar e ku tu
 pevvendiyen mejî û vvîjdane bi zihnryeten vveha re nîn
 e. Ev nerîn û zihniyet, denge zor û zordariye, denge
 dînî û şasiye ye.

Musa Anter, nivîskare kal û keserkûr e kurdan,
 hertim, bi xurtî, li dijî denge zor û zordariye ku her bi
 qîreqîr e, derket û li hember vî denge çevvt evv bû denge
 nerm e mejî û vvîjdane. Digel ku piri caran hejahî û
 giranbihayiya lebat û xebaten vvî nehatin dîtîn û
 fahmkirin, digel ku zor û zordariye piri caran nefes le
 çikand, digel ku hertim re le hate girtin... Wî hergav
 rexne li siyaseta resmî ya Tûrkiye ku li dijî kurdan
 dimeşîne, girt û ve siyasete mîna siyaseteke nerast,
 bemejî û bevîjdan dît û bi nav kir. Û_{vvî} her xwest ku

Türkiye, he ku wext heye û dereng nebûye, dev ji ve siyaseta xwe ya beker û bemane berde û bi riyen medenî mafen netevveyî, demokratik û insanî yen kurdan bide. Wî her got ku bi tene siyaseteke vveha nû, medenî û adilane dikare bibe riya mejî û vvîjdane û bi tene bi ve riye Türkiye dikare, ji bervajiyê perçebûn û qelsiyê, bibe quwet û hezeke demokratik û insanî. Musa Anter di hemû nivîsar û makalen xwe de, bi şevveye xwe ye rengin û bi mîsaien gelek balkeş, her li ser van mijaran ravvesta.

Civat hevvedarî vvîjdan û dengen vvîjdane ne. Siyaset û siyasethan (bi taybetî jî yen karbidest), jîber gelek sebebên, dikarin vvîjdan û riyen vvîjdanî bidin alî. Evv dikarin bevîjdaniyên gelek mezin û hov li dar xî, dikarin bikevin nav geremola xwînxwarî û terora siyasî. Le bele, li hemberî vvan hevvedariya civate bi dengen vvîjdane heye; dengine vvisan ku bikaribin nerazîbûna civate nîşan bidin, li dijî neheqî û çevvtiyan bisekinin, libencvvedan, vvekhevî, aşîfî û biratiyê biparezin. Eger di civateke de dengen vveha, bi hin avvayan, hatibin birin, zordarî perda xwe ya reş kişandibe, vvîjdan qetlkirî be, hingî evv civat ketiyê bin nîre vvahşet û zordariyê nedîtî ku bi tene ji bo xirakirin, kuştin, hilvveşandin û şevvitandine ye. Civateke ku vvîjdana xwe vvinda kiriye û bevîjdan maye, nikare peşerojê serfiraz û mesûd jî ava bike. Civateke vveha peşeroja xwe û xweşî û serfiraziyên peşerojê jî, bi deste xwe, kuştiyê. Musa Anter di nivîsaren xwe de, bi taybetî di yen salên davvîn de, her behsa van babetan dikir. Û jîber ve bîr û bavveriyê bû ku vvî her denge xwe bilind dikir, bi ûsliba xwe ya rengin, le di eynî wexte de kesertijî, li dijî bûyer, pevpendî, fikir û siyasetên neînsanî dinivîsî.

Bîranînên Musa Anter, ji du cîldan hatiye pe, ji gelek aliyên balkeş û biker in; di nav vvan rûpêlên bîranînan de panoramaya jîyaneke direj, vvestiyayî, keserkûr û balkeş heye, le bi qasî ve, di nav vvan

rûpelan de rûmet û mezinahiya dengekî ku her hewl daye bibe denge vvîjdane heye. Di nav vvan de devvlemendiya hest û ruh a tecrubeyeke heja, spehî û direj ku bi hezar zehmetiyan hatiye pe, heye. Evv rûpel bi xweşî û heza meriv û merivahiye ve hatine neqîşandin. Kesen ku Musa Anter dinasîn, dizanîbûn; evv hosteye legera xweşî û rindiyan bû. Di vvelatekî mîna Tûrkiye de ku jî aliye civakî, siyasî û çandî, ji bo mejiyekî xebatker (nemaze eğer ev mejî di ser de kurd e) dûjeheke rasteqîn e, vvî tiştên xweş, rind, heja û biker didîtin û henveha evv bi ninen din re jî parve dikirin. Digel her dijvvarî û kiretiye, vvî şenahî, xweşî û devvlemendiya dil direşand der û dora xwe. Rezeke Seydaye Ehmede Xanî, henekeke kurdî ya gundiyan Stîlîliye. destaneke qedîm a kurdî yan jî straneke Hafîz Burhan evv kefxweş û mesûd dikir. Li Tûrkiye ku hemû xweşî û bedevviyen insanî hatine qetlîkirin, be guman, xweşiyên peyda kirin û di ser de jî xweşiyên pardarî jiyaneke kirin pir zehmet e û je re hunermendî û hostahiyeke mezin divê. Musa Anter baş bi ve hünere dizanîbû.

Çiqas derd, kul û misûbeten ku dikarin bi sere ronakbîrekî/e kurd de vverin, bi sere Musa Anter de jî hatin; jiber huvviyeta vvî ya kurdî, evv hertim hate eşandin û perçiqandin, bi şexsiyeta vvî hate listin, hemû re û deri le hatin birîn û girtin, kar û şixuien ku vvî dikarîbû bikirana, je hatin girtin, hate girtin, kete girtîxanan, îşkence dît, xebat û berhemen vvî yen edebî û çandî hatin talankirin, bi tene hate berdan. Le digel van hemû nexweşî û kiretiyan, vvî ne dev ji huvviyeta xwe ya netevveyî ne jî dev ji hez û hezkirina însan û însanetiye berda. Haya vvî ji mezinahî û bilindiya ahlakî û vvîjdanî ya kar û xebaten xwe hebû. Evv bi heq bû û li ser rîyeke rast bû. Bi ve dîtin û bavveriye, evv bi sebra Ayib û metanete Musa xebitî. Li gora vvî, Tûrkiye vvelatejan û dînîtiye, pût û pûtperestan bû, doralîye Tûrkiye bi yasax û qedexeyan ve hatibû rapeçandin.

Le, tevî ve, vî ji Tûrkiye hez dikir. Jiber ku gele kurd ku vî ji hebûna xwe zedetir je hez dikir li ser vvan axan dijiya. Evv evvlade gele kurd bû. Gele Tirk ku vî bi rastî jî je hez dikir, dîsan, li ser vvan axan dijiya. Heta nefesa xwe ya davvîn jî, evv ji bo vvekhevî, biratî û serfiraziya gelen kurd û tirk xebitî. Musa Anter bi jan û mîna destanen kurdî bi keser bû; jiber ku gele kurd ku evv lavvekî vî bû, li Tûrkiye di bin nehqî û zordariyeke pir û pir mezin de bû. Nîrekî vvisan kambax li ser stûye gele kurd bû ku li dinyaye tu derî tiştêkî vveha hov û neînsanî nedihate dîtin. Mafekî herî biçûk e demokratik û insanî jî li gele kurd zede dihate dîtin. Jiber ve zilum û bevîjdaniye, jan û keser ji çaven Musa Anter dixuyan, tevî ku ken û henek je kem nedibûn... Wî hemû jan û keseren gele xwe ye bextreş û belengaz di ruh û cane xwe de his dikir û pir pe dieşiya. Le di eynî wexte de, evv bi huvviyeta xwe ya kurdî serfiraz bû û bi kefxweşî ji bo vvelat, gel û axa bav û kalan dixebitî. Wî kurdbûna xwe mîna kahniyeke devvlemendî, kefxweşî û serfiraziye didît.

Albert Camus di ceribandineke xwe ya edebî de behsa yek ji naven nas en mîtolojiya yevvnanan Sîsypfos dike û pesna hest û daxwaza Sîsypfos ya jiyane, kîn û nefreta vî ya li dijî mirîne û bîhnfirehî û nefsbîçûkiya vî ya li hember zor û zordariye dide; Sîsypfos ku Xwedayen vve deme xezeben mezin le kirine, mehkûmî cezayekî mezin bûye. Ev dive latekî mezin bi gir û kaşeke de ger bike û lat dence ser lûtkeyen gir. Le gava evv lat derdixe ser gir, hinge lat ji aliye din ve ber bi jer ger dibe û dere. Sîsypfos dive careke din, bi sebr û metanet, raheje lat û vî hilkişîne jor. Careke din, careke din... Kare vî her vveha berdevvam e. Kare vî, cezaye vî ye. Le evv vî cezaye neaqîlî û ne vîjdaniî, bi heş, azîm, sebr û xebatkariya xwe, diqulipîne ser karekî heja û giranbiha. Xweda û meriv edî bi rez û rezdarî li sebr, azîm û xebatkariya vî diniherin. Evv bi ser dikeve û kare vî edî kefxweşî û

serfiraziye didiye. Kar û şixuien Musa Anter jî kefxweşî û serfiraziye dane. Evv di xizmeta gele xwe ye mezlûm de bû, vî ziman, huvviyet û çandêke bindest û perçiqî diparast, le xwedî derdiket û ji boye dixebitî. Di demeke de ku edî herkesî digot, "bi kurdî gotinek jî naye nivisîn", vî şanoya xwe "Birîna Reş" bi kurdî nivîsî û ferhengeke kurdî-turkî anî pe û evv yadîgarî gele xwe kirin. Wî nivîsar û berhemên xwe bi gotin, stran, weje û zargotina kurdî neqîşandin. Wî bi serfirazî ev gaven peşîn avetin. Ma ji gaven peşîn û peşengiya heyamen nû xweştir, serfiraztir û rindtir tiştêkî din heye? Van xebat û gavan dil û mejiye vî bi devvlemendiya xweşi û bedevviya ruhî vegirtin. Wî jî, mîna Sîsyphos, kevir û laten giran, digel her zehmetî û beçaretiye, hedî hedî hilkişandin gopik û lûtkeyan...

Dîsan Camus, di kurte-gotara xwe ya Stockholme de ku gava Xelata Nobeke vverdigire, bi henceta xelate, li ser berpirsiyariya nivîskar û ronakbîran radivveste; "m'ûisJcar dikare xwe di nav civat û komeke biheq ûjîr de bilebitine. Ev jî bi tene dikare bi van herdu berpirsiyariyên ku mezinahiya hünere tînin pe, bibe; rastî û azadî. Kare hunermend, perwerdeyî û berhevkirina girseyân gel e. Loma jî ew nikare bibe hevalbendê/a koletî û deretvan..." Meriv pir bi rehetî dikare bibeje ku nivîskarî, rojnamevanî û jiyana ronakbîrî ya Musa Anter jî koletî û derevvan pir bi dûr bû. Wî li hember koletî û derevvan, rastî û azadî parast, doza mafên huvviyet, ziman, çand û hebûna kurdan kir û evv xwestin, Turkiyekî demokrat ku te de azadî û serbestî ne lûks in, dil kir. Wî bi dil û can tekoşîna van tiştan kir. Gava meriv li bend û nivîsaren vî (jî yen "Derî Yurt" ku di sala 1959-an de li Diyarbekire dest bi vveşîne kir heta yen "Özgür Gündem" e ku vî heta mirina xwe te de dinivîsî) dinihere, hingî meriv hîn baştir Musa Anter dinase û dibîne ka evv çavvan dilekî bi kel û coş, mejiiyekî serbest û azad û dengêkî insanî û vîjdanî bû.

Jiber ve yeke jî, ev xelaten ku bi nave vî û ji bo bîranîna vî (ku ez jî di heyeta jûriya we de me), niha, ten dayln, gelek girîng in. Nav û bîranîna Musa Anter dive vvere jiyandin û car bi car vejandin. Meriv dive hevvl bide ku eser, berhem û xebaten vî yen ronakbîrî hertim zinde û nûjen bimînin. Prensip û qayideyen vî yen jiyân, nivîskarî û rojamevaniye dive hertim li ber çavan bin da ku hem nîşen nû je kelk vverbigirîn hem jî îro, di Turkiya roja me de, pir pevîstî û hevvedarî bi vvan heye. Le bele ev xelaten rojnamegeriye ne bi tene ji bo van tiştan girîng û di cîh de ne, henveha evv ji bo ev tiştan jerîn jî pir girîng in; ji bo protestokirina evv dest, tilî û zihniye ta bevîjdan û xayin ku nivîskarekî kal e 76 salî, di tariya şeve û kuçeyeke teng de, dide bergulan û di nav xwîna sor de dihele; ji bo parastina mafê jiyana meriv û azadiya vî ya fikrî; ji bo parastina daxwazen biheq en netevveyî û demokratik ku kurd le doze dikin û Musa Anter jî tedikoşiya; ji bo daxwaza vvekhevî, biratî û yekitiya kurd û tirkan û ji bo Turkiyekî ku te de tolerans û aşîfî heye û hemû insan xwedî mafen xwe yen bingehîn in... Ji bo an hemû tiştan xelaten Musa Anter girîng in...

Careke din ez nevalen ku xelat vvergirtine, pîroz dikim û umrekî direj û berdevvamiyeke devvlemend ji Xelaten Rojnamegeriye yen Musa Anter re dixwazim.

ibrahim Ehmed û "Jana Gel"

Di tarîxa edebiyata kurdî ya nûjen de se kovar/rojname hene ku qet ji bîr nabin; Hawar, Gelavej û Riya Teze. Ev herse vveşanen kurdî di vware parastin û peşvexistina ziman û edebiyata kurdî de nemir in. Ê di ser de jî, vvan mekteben (ekolen) edebî bi nave xwe anîne pe û xizmeteke behempa ji bo ziman û edebiyata kurdî kirine. Îro herkes behsa "ekola Haware, ekola Gelaveje û ekola Riya Teze" û endamen vvan dike. Gava meriv behsa Nûreddîn Zaza, Qedrican, Osman Sebrî û h.vv.d. dike, bi careke, kovara Havvar'e te bîra merivan. Gava meriv behsa Şakir Fettah, Pîremerd, Elladdîn Seccadî û h.vv.d. dike, bi careke, kovara Gelavej'e te bîra merivan. Henveha çaxa meriv behsa Casime Celîl, Heciye Cindî, Erebe Şemo û h.vv.d. dike, bi careke, rojnameya Riya Teze te bîra merivan.

Hervvekî ku te zanîn, bi dû sere yekemin ye cîhane û avabûna Komara Tîrkiye re, vvelate Kurdistane di navbera Tîrkiye, Suriye, îran û Iraçe de bû çar perçe. Mîna vvelate Kurdistane, ronakbîren kurdan jî ku Stembol ji bo xebaten xwe yen siyasî, çandî û ronakbîrî kiribûn mesken, ji hev ketin û her yek bi alîkî de çûn. Geleken vvan hatin kuştin û bi darvekirin. Hinen vvan, ji ber savva terora devvlete, bedeng man û xwe dan ser îlim û irfana îslamiyete. Yen mayîn jî ji Tîrkiye bi dûr ketin û bi derine din çûn. Piraniya ronakbîren ku bi zaravaye kurmancî dipeyivîn, bi aliye Lûbnan û Suriye ve çûn. Yen ku bi zaravaye soranî dipeyivîn, çûn Kurdistana Iraçe. Ê yen ku bi zaravaye kurmancî dipeyivîn û bi aliye serhedan ve çûn, li vvelate Qefqese, tevî kürden vvan deran, bi hev re, civateke kurdî, bi qasî

200-300 hezar kesî, anîn pe.

Ronakbîren kurdan, tevî xebaten xwe y6n siyasî, xebaten xwe yen çandî, edebî û ronakbîrî jî, digel bi hezaran zehmetî, domandin. Kürden Lübnan û Suriye xwe li dora kovara Hawar'e (1932-1946) civandin. Kürden Kurdistanê Iraçe peşi xwe li dora kovara Jîn'e ku Pîremerd gerîndiya we dikir, û paşe jî li dora kovara Gelavfij'e (1939-1949) xwe civandin hev. Kürden vvelate Qefqese jî xwe li dora rojname Riya Teze (1929-) civandin. Ev herse vveşan, ji bo ronakbîren kurdan, bûn reh û demaren jiyane, bûn mekteba pervverdeyiye, bûn kursiya hal û hevvala ziman, çand û edebiyata kurdî, bûn vware xîret, xebat û afirîne.

Ji van vveşanan Gelavej, bi reberiya ibrahim Ehmed, 1914, li Suliymaniye, hate dine û ekola vvg ava bû. Bi xîret û xebata ibrahim Ehmed, kovar bû kovareke nemir. Wî û nevalen vvi Pîremerd, Faîk Bekes, Elledîn Seccadî, Evdulla Goran, Mistefa Saib, Hemîd Fereç û h.vv.d. deh salan, beyî ku navber bidine, bevvest û beravvest, Gelavej vveşandin û gencîneyeke nemir yadigarî ziman û edebiyata kurdî kirin.

Bele, berî ku em behsa nivîskariya ibrahim Ehmed û romana vvi "Jana Gel" bikin, me dive ku em behsa xizmeten vvi yen çandî û edebî û mamostetiya vvi bikin... Nave ibrahim Ehmed, li hemû Kurdistanê, navekî nas û diyar e. Evv bi penûs û heşe xwe, bi xizmet û tekoşîna xwe, bi berhem û eseren xwe, nas e. Wî hem xebata siyasî hem xebata çandî, edebî û ronakbîrî kiriye; hem bi sedan nivîsar û benden siyasî nivîsîne û hem jî berhemen edebî (kurte-çîrok û roman) afirandine. Wî şexsiyata siyasî û ya çandî/ronakbîrî gîhandiye hev û evv kirine yek.

Cima?

Bersîva vvi, ji bo ve yeke vveha ye: "digel ku min nedixwest, ez rakeşiyam nav xebata siyasî Min nikarîbû xwe li dervayâ xebata râkxistinî û siyasî rabigirta..."

I. Ehmed di xebata xwe ya çandî û edebî de jî riya zehmettirîn daye ber xwe. Evv baş dizane kuedebiyata kurdî ya nrviskî, bi qasî ya devkî, ne bi hez û quwet e. Evv dizane, di edebiyata niviskî de jî, pexşana kurdî, bi qasî şihîre, ne bi quwet e. Evv dizane, di pexşana kurdî de jî, şevveyen nûjen mîna roman, piyes, kurte-çîrok, bi qasî destan, efsane û çîrokan, ne bi quwet e. Loma vî nivisîn û afirîna roman û kurte-çîrokan kurdî daye ber xwe. Wî xwe ji destan, efsane, çîrok û sûren gelerî daye alî û şevveyen nû yen edebî ku di edebiyata kurdî de he baş nehatine ceribandin, kiriye kare xwe. Wî kar û xebaten din en edebî biçûk nedîne, le yen herî dijvvar dane ber xwe.

Romana Jana Gel mîsala ve yeke ye. Jana Gel romana yekemin e ku bi zaravaye soranî (kurmanciya xware) hatiye nivisîn. Bi vî aliye xwe, çapbûn û derketina we, bûyereke tarîxî ye. Bi afirîna romana Jana Gel, edebiyata kurdî ya ku bi zaravaye soranî te nivisîn, gaveke tarîxî avetiye. Nivîskar bi xwe, di davviya romane de, behsa serpehatiya nivîsîna romana "Janî gel" dike. Roman, berhema bûyer, qewimîn û tevgeren li Kurdistane ye. Wan tesîr li nivîskar kiriye û nivîskar jî xwestiye bergeheke neqîşandî ji bûyer û tevgeren vvelet dencîne û berpeşî xwendevevanan bike.

Roman, li ser serpehatiya maleke kurdî ava dibe. Bav, Camer Bayiz ku qehremane romane ye, ji aliye dujmin, piştî raperîneke xwînî li bajarekî, te girtin û bi qasî deh salan li girtixanen dijmin dimîne. Bi dû berdane re, Camer Bayiz vedigere bajare xwe û dikeve pe mala xwe. Di nav vvan deh salan de, vî bermaliya xwe Kale û lawe xwe Hevva nedîne. Evv li vvan digere, li pey vvan e. Le evv nexuyane. Li gora gotinan, evv çûne gûndekî merivanen xwe. Le, evv bi şik e. Mala vî ya ku li bajar bû, ji aliye dijminan ve, bi erde re yek bûye. Nîve bajar hatiye kavilkirin. Jiyana civakî nemaye. Xelke bajar bedeng û bitirs e. Li her derî leşker, zabit û sîxwuren dijmin hene. Deste vvan direj, quweta vvan bepayan û guhe vvan

vekirî ye. Li milekî dijmin heye, li milekî jî tevgera azadîxwaz ye vvelet. Serekî beeman devvam dike. Camer Bayiz xwe ranagire û dikeve re da ku here gund û mala xwe bine bajar. Le evv xwe nagihîne gund. Li re, peşî, evv tûşî erişen dijmin dibe. Balafiren dijmin, li ber çaven vvi gündeke dikin kavil û jinek dikuji. Ser bi qayiden xwe devvam dike... Li re, paşe, Camer Bayiz rastî çekdaren tevgera azadîxwaze vvelet te. Evv ji vvan dibihîse ku hemû gund kavil bûne û jiyana gundayetî nemaye. Gundî hatine kuştin, henveha jin û zaroke vvi jî (û ji mej ve)... Di cîhaneke vveha de, tu re edî li ber Camer Bayiz namîne; evv vedigere bajar, hin karen xwe bi re dixîne û dîsan vedigere nav refen hezen çekdar en azadîxwaz. Ev naveroka ku min li vir, pir bi kurtî behs kir, di romane de sax didin. Le bi giştî, roman li ser vvelatekî ye ku kavil bûye û di nav ser de ye. Roman li ser jiyaneke perçiqî û li ser civateke nexweş û nesax e. I. Ehmed bi deve qehremane romane, dermane nexweşiye jî dibe; "Zarokjana jine ye... şoreşjana gel e." Henveha, nave romane jî bi vî avvaye te pe. Nivîskar, bi şevveyekî realist, bergeheke realist, bi zimanekî sade, berpeşî xwendevanan dike. Zimane romane sade ye, le bi gotinen vveha xwe û edebî jî dagirtî ye; "tenûra xeberdane vexistin û ase xeyale xistin..."

Be guman, mîna her romana yekemin û destpeke, di romana Jana Gel de jî kemani û qelsiyen edebî hene. Lihevanîn û raxistina edebî ya romane ne evvçend bi quwet e, realîzma bûyeran û salixdana eş û derdan carina ji sînozen edebî dibihurin. Le bele, digel ve yeke, Jana Gel di peşvexistina pexşan û romana kurdî de gaveke tarixî ye. Gava meriv behsa tarîxa edebiyata kurdî ya nûjen bike, meriv dive behsa Jana Gel jî bike.

Hervvekî ku te zanîn, Jana Gel peşî bi tîpen erebî û bi zaravaye soranî hatiye nivîsîn û nave we hingê Janî Gel e. Bi dû re evv transkrîbeyî tîpen latînî bûye. Zimane vve jî bi zaravayen kurmancî û soranî tekeli bûye. Bi bavveriya min, ev tekeli di vvare nezîkkirina zaravan de

baş e. Ji bo yekitiya ziman û edebiyata kurdî, em dive eser û berhemen xwe yen ku bi zaravayen me yen curbecur û bi elfabayen curbecur hatine nivisîn, veguhezînin hevûdu. Ji bo yekitiya bîr û hîsen netevveyî jî ev yeka pevvist e. Edebiyata kurdî baş devvlemend e, le evv jihevketî ye û yekitiya vve nîn e. Herkes di vware xwe de eser û berhemana diafirîne, le haya me ji piraniya vvan nabe. Li ku dibe bila bibe, gava esereke, berhemeke kurdî te afirîn, evv devvlemendiya me ye. Em dive le xwedî derkevin û vve rabigihînin aliyan xwe. Heta em nikaribin berhem û eseren hev binasin û bixwînin, em nikarin behsa bîr, hîs û zimane yekgirtî û netevveyî jî bikin. Ji ber ve yeke jî tecrûbe û peşkeşkirina Jana Gel pir ezîz e.

Û ez hevî dikim ku evv bibe destpeka xebata veguhezandina eser û berhemen kurdî di navbera zaravayen kurdî û elfabayen cûda de ...

Nivîskaren gelen tenâmâyî: G. G. MARQUEZ

Gelo kî heta ku Gabriel Garcia Marquez nivisand, di derheqe Macondo û çîroka wî de tişteki dizanibû? Le iro bi milyonan meriv Macondo û çîroka wî dizanin. Îro bi milyonan meriv trajedi, dram û tenebûna Macondo dizanin. Macondo îro, edî ne tene gundekî piçûk li Amerika Latîni ya bextreş e. Macondo îro quncikek li Afrika reş an stariyek li Hind û Çine an jî kozikekî peşmerga ye li Kurdistane ye. Ango li seransere cîhane derek e ku meriv li vvir trajediyeke û tenebûyîneke dijîn. Derek e ku çaven zarokan bi hevî, le zike vvan birci ye. Derek e ku rûye jinan bi ken, le dile vvan bi şîn e. Derek e ku le simbeien meran merd e, ¹⁶ eniya vvan qermiçî ye. Derek e ku pir û kal di bine baren tenemayîne de vvestiyane. Ha Macondo evv der bi xwe ye.

Macondo îro ev e. Yadigara Marquez ev e ji merivan re. Marquez bi romana xwe ya "SedsalJi Tenebûne" ve jî cîhane re Macondoyekî vvasan yadigar kiriye.

"SedsalJi Tenebûne" çîroka gundekî piçûk û meriven wî ye. Çîrok, ya malbata Buendia ye. Çîroka mencase gel general Aurelia ku ketiye seran, ¹⁶ di hemûya de jî vvinda kiriye.

Îro bi alîkariya Marquez, meriv jî hemû deren cîhane di "SedsalJi Tenebûne" de çîroka xweji, trajediya xwe jî dixwînin, sûreteki jî xwe di romane de dibinin. Ev ne tişteki hindik e.

P6kvan6 ve romana giranbaha Gabriel Garcia Marquez îsal (1982), xelata Nobeles ya edebî stend.

XELATA NOBELE

Akademiya Swêdê, îsal jî bo xelata Nobeles ya edebî

G.G. Marquez helbijart. Xelata Nobele her sal di beş6n ekonomi, tibî, zanyari, aşti û edebî de te dayîn. Kes6n ku di war6n van beşan de xebateke xuyayî ya h6ja kirine, tene hilbijartin. Enstîtuy6n ku van xelatan didin, gelek kevn in. Xelat ji 1901-6 û bi vir ve tene dayîn.

Ji bo xelata îsal, gelek nivîskaren bi navûdeng hatibûne peşniyar kirin. Ji Amerika Latîni jî gelek nivîskaren h6ja di lîsta Akedemiya Svvede de hebûn. Wek mîsal kale hoşta Jorge Luris, Mario Vargas, Julio Cortazar, Carlos Drummond, Juan Carlos Onetti jî, di liste de bûn. Marquez di nava van hemû nivîskaren jîr de, bû yekemin û xelat6 stand.

Akademiya Svvede di helbijartina Marquez de, vvek pîuana xwe van tiştenjerînjî cîhane re diyar kir:

"Edebiyata (wejeya) Amerika Latîni ji kevn de ye, jîndariyeke heja nîşan dide û roleke pir heja dijiyana kulturî ya îro de dileyize. Gelek bawerî û töre bi hev re ne. Kultura gelfî, stiran û destanen devkî, sûreten kevnji kultura bilind ya Sorikan (Indian), tesîren barokiya Spanî, tesîren sarrealîzma Ewrûpî û modernîzm... Ev hemû bi hev re avayiyeye jîndar pek tînin, ku Garcia Marauetz û hozanen Amerika, yen Spanî şewqa xweje werdigrin..."

L6 ev pîvan, beşe bi sere xwe, hejayî û devvlemendiya kultura Amerika Latini nîşan nade. Ji ber ku Amerika Latini ji sedsalan ve ye ku bindest e.

BINDESTIYA AMERÏKA LATÏNÏ Û KULTUR

Di 1492-an de Kristof Kolomb bezanîn cîhaneke nû dit û keşf kir. Le bele gel6n cihana nû jî, bi hatina Kristof Kolomb û hevalbenden vvî, cara peşî bû ku bindestiye dîtin.

Piştî K. Kolomb, kesen ku li dû z6r, baharad û li pey keda belaş digeriyan hatin. Hatina, ¹⁶ bi tang, top, şûr û dek6n xwe ve hatin. Piştî demeke kurt, evv tegihiştin ku cihe evv hatine ne bihiştî baharada Hindistane ye. L6 evv

edî carek hatibûn û her vvisan jî li wir man...

W6 deme, zimane ku di nava Kastilyan de dihate peyvandin, spanyolî bû. Helbest, destan, çirok, dîrok û pervverdeyî her bi vî zimanî dihate nivîsandin. Spanyolî di w6 dem6 de gelekî popûler bû.

Meriv6n cihana nû jî, cara peşî bi hatina Kristof Kolomb û hevalbenden vî, evv zimane eceb nasîn. Bi demeke piştî 6dî meriv6n navxweyî y6n cihana nû dest bi axaftina vî zimane "eceb" kirine. Gava hevalbenden Kolomb, Alvor Munez xwe di 1541-6 de gihande Paraguaye. Navxweyîyen Guarani evv bi spanyolî pîroz kirin. Edî spanyolî di sedsala VI-an de li piraniya Amerika Latînî dihate axaftin.

Bi vî avvayî biyaniyan digel tank, top û derevven xwe, ziman, tîre û kultura xwe jî anîn. Navxwetiyen Amerika Latînî bideest ketin, naçar û b6 h6z bûn. Digel dewlemendiy6n vvan; ziman, kultur, edeten vvan jî ji desten vvan çûn. Xweşî û heyînen Tlaxcalteca, Aztek, Inka wek berfa ber roj6 diheliya.

Piştî Spanyolan, ji deren din yen Ewrûpay6 jî "biyanî" hatin. Evvan jî yen xwe anîn.

Davviya davvîn navxweyiy6n Amerika Latînî y6n reben, ketin revvşeke vvisan 6dî ne kifş bû ku evv kî ne, çi kes in. Ve revvşa han Kale bavveriya "Amerika Latînî ya aza" Simon Bolivar vvisan xuya dida: "Gelo em kî ne? Rewşa me gelek taybeü ye. Em ne Ewrûpayî ne, ne jî edî navxweyî ne... Dayika me hemûyan yek e. Le baven me cihe ne. Xwîn û cîhatinen wan cihe he. Ev yek di hejahiya kultura me de giraniyeke mezin e..."

Latîn Amerîkayiyen reben edî di bine m6zana Ewrûpay6 de mabûn. Li heleke Spanya, li hela din Evvrûpa. Pozîtîvîzma Fransî, ulitîteratîzma îngilîzî û pragmatîzma Amerika Başûr jî, ji şikeft û desten Inka û Azteken reben re derbaz bûn.

L6 vveke her deri -li Amerika Latînî jî ronakbîren vve hewirda (qita) reben dixwestin xweser bin. Gelek tişt ji serpenverdeyên xwe fer bûbûn. L6 6dî -vveke her care-

vvan dixwest ku bi xwe jî hebin, bi xwe jî p6k binin, ava bikin, bejin, binivîsinin û -ya heri girîng- f6r kin, nîşan bidin ku tiştên evv bejin jî hene.

Henveha rûpelek teze di dîroka Amerika Latînî de vebû. Ku bai Jose Marti bi avayiyê xwe nîşan da ku tiştên evv bejin jî hene. Armanc di nav bavverî û kulturen curbecur de xweyîbûn bû. Bahoza kulturi ya Amerika Latînî vvusa geş bû, vvisan kultureke giranbiha, hêja ava bû. Ji xwîn, kozmopoliti û bindestiye qesreke zerin ava bû. Wusa Roman Lepoz Velarde (Meksika), Cesare Vallejo (Perûyî) û hozane mezin, merive mezin Pablo Naruda (Şiliyî) derket.

MARQUEZ... MARQUEZ...

Îro jî Gabriel Garcia Marquez di sopa peşiyê xwe dde dimeşe. Îro alaya bahoze ya Qesra Zêrîn di destê Marquez, Octavio Paz, Jorge Luis Borges û yê din de ye.

Ango, Marquez kurê Qesra Zerîn bahoza tenemayîyan e. Evv jî ji kahniya ked, xwîdan û herse ye, dijmine kedxwaran, hevale belengazan e. Evv, rebenan bi zimane vvan dinivîse, xwuya dide, nîşan dide. Wî, di 4-7'6 îlona 1982'an de li Kubayê di civîna ronakbîren Amerika Latînî de bi navê ronakbîren vve heverdaye vvasan digot: "Îro di vê deme de ku Amerika Yekgirtî (USA) careke din dixwaze Amerika me bi dest xîne, vveke xwe bike. Dive em ronakbîr jî berpirsariya xwe bi cih binin û li ba gele xwe bin, li dijî bindestiye şer bikin."

Bele, Nobela îsal, îro di destên şervane kahniya xwîdanê de ye. Marquezê Kolombiyayî vveke nivîskar, vveke xuyadar di stîla xwe de jî pir aza ye. Ew dizane, bo nivîsîna azadiye bes bi azabûne dikare bibe. Evv jî bo azadiye nivîsîn e, ¹⁶ beyî ku bi dûr û direj jî behsa azadiye bike. Di cihe azadiye de ev behsa merivê tenêmayî, merivê ku ji kahniya xwîdanê ne dike. Evv cihebûna politika û ya edebiyate rind dizane, di nivîsaren xwe de tiştan tevlihev nake, xuyayîyek hesan

nade ber xwendevan6n xwe, xwendevan6n xwe feri zexeliy6 nake, bemade ku xwendevan bes xwendevan bimîne. Evv, xwendevanan jî digre, dixê nava drama meriven xwe. Xwendevan jî, 6dî dibe yek ji çirûsken rika neheqiy6.

Marquez ne bi tene behsa bindestan dike. Her vveha serdest jî cih6n xwe li ba vvi digirin. Evv serdestan digre, bi vvan ve kûrayiya dîroke, yan jî vvan digre û dibe mazata Nevvyorke ya îro. Wan diğerine. Ji bo ku evv xwendevanan bighîne qurma neheqiy6. Marquez serdesten navxweyîyan jî jibîr nake; Evvan jî digre û dibe seyrane. Bi vvan re jî dileyize. Di "Payîza Patrik' de xwendevanan, cihe tucarekî fetbaz (vveke di "Sedsal Ji Tûnebûn6" de) îcar diktatorekî kevnar e mejjihevketî dibine.

Marquez bo merivan dinivisîne. Ji bo vvi, meriv esas in. Ji ber ve jî bingeha nivîsaren vvi meriv in. Ji merivan mozayikeke hezarreng (vveke kultura vvan) derdixê û dîsan yadîgare merivan dike.

Ji v6 yeke, îro meriv li seransere cîhane, bi taybetî y6n ku ji kahniya xwîdane ne, qedre Marquez digrin.

Berbang, 12/1982

Xwendin

Goethe di desp6ka niviskariya xwe de vveha digote; "Jerbena xwendine senheta herî dywar e." Xwendin û senhet... û li ser jî senheta herî dijjvar. Gelo vvisan e, ev yeka rast e?

Gotina Goethe di esase xwe de ne ten6 ya vvi ye. Gelek kes6n din jî di we bav/eriye de ne, ku herçê xwendin e, senhet e, û daxwazî, zanîn, jîrî û hosteyî je re dive.

Xwendin û nivisandin di tarîxa merivan de cîhekî girîng radigire. Meriv bi xwendin û nivisandine xwe radigihînin hev. Bîr û bavveriyen xwe, daxwazî û peşniyaren xwe, rexne û şîret6n xvve ji hev re dibejin. Tecrûbe û nerînen hevûdu bi kar tînin. Bi alîkariya xwendin û nivisandine cihana me ya stûr biçûktir dibe. Gel n6zîk6 hevûdu dibin, kulturen curbegur dikevin nava hevdu. Meriv ji cîhane, ji gelen din, kultur, ziman, nerîn û tecrûben din hayidar dibe. Bi alîkariya hayidarî û agahdariye jî, meriv xwe bi peşve dixwe.

Eğer merivan nivisandin û pergel6n vve peyda nekiribivva, ji bo xwendine xwe ne6şandine, herçê nerîn, tecrûbe û zanîn e, de di vvarekî pir teng de bima. Tu kesî de nikirabivva çarçevva xvve ya civakî, biv6-neve pir teng e, firehtir bikira. Her tişt, her n6rîn û tecrûbe, her zanîn de di cîhe xwe de bima.

Bi x6ra xwendin û nivisandine, em ji v6 xezeba han6 xelas bûne. Meriv her gav hevvedare dan û standin6n civakî ye, her dixwaze bide û bistîne. Tu kese normal û hayjixwe beî ve yeki nabe. Dîalog bingehê civate ye.

Îcar xwendin jî şîvveyekî dîalog e, heypeyvîn e. Bi xwendine xwendevan û niviskar digîhen hevûdu, bi hev re dipeyvîn. Xwendevan niviskar û tiştên niviskar nivisîne dinase. Niviskar piştî dema tenebûn û bedengiya nivisandine, derdikeve hole û bi tişte xwe ye

nivisandî xwe digîhîne xwendevane xwe. Îcar dive xwendevan tene be da ku bi niviskar ve dialogue pek bine.

U bi alîkariya ev dialoga bedeng, xwendewan xenî tecrûbe, nerîn, his, zanîn6n xwe, bi yen hineken din ve ji t6 rû, û tişte j6 re pevist e, vverdigire, vvan li bejinga his û zanînen xwe dixe, tiştên li ser bejinge mane vverdigire dixe nav terzada zanînen xwe. Bi vî avvayî evv zanîna xwe p6şve dixe, terzada zanîna xwe hîn devvlementir dike, v6 bi tiştên nû didevvisîne.

Çeyiya dîalogek vvisan - be guman- li ber çavan e. Digel vî yeki, alîkariya xwendine di vvarekî din de ji pir e. Xwendin difikirîne, dide fikirandin. Fikirandin xwendin e. Di dema xwendin6 de meriv tene ye. Ji dan û standin6n dora xwe dûr e. Li gora xwe, daxwaziya dile xwe dixwîne. Xwendevan bi xwe biryara xwe dide, ka evv d6 çavvan bixwîne. Herçend -li gora tecrûbe û lekolînan- xwendevan dixwaze pir zû vveşane deste xwe bixwîne û j6 rizgar bibe û di xwendine de dema bîhna v6i teng dibe, beî ku bixwîne, çend rûpelan dipelîne jî, dîsan xwendevan bi niviskare deste xwe ve bi sere xwe ye, û her rez, her rûpela niviskar di mejiye xwendevan de çerx dibe. Xwendevan -biv6, neve- difikire. Devvlementkirina fikirandine yek ji stûn6n bingehîn y6n p6şveketin6 ye, .tekûztir û bi rek û pektirbûn e.

Ji ber v6 yeke xwendin, zanebûn, fikirandin û peşveketin bi hev ve giredayî ne, hevûdu temam dikin. Hemû gel û vvelat li ser xwendine radivvestin û dixwazin gelen vvan ferî xwendin6 bibin. Xwendin jî bibe vvekî xwarina n6n û vexwarina ave. Ev yeka be sedem nîne. Peşketin û serfirazî bi zanîne ve gengaz e. Zanînek bi r6k û p6k û r6xistinî daxwazîyan bi cîh tîne, vvan dike rast. û lomajî li Franse sale 26 hezar pirtûken cûda çap dibin. Di derekî pir piçûk vvekî Sw6d de, ku nifûsa 8.5 milyon e roje 4,5 milyon rojname belav dibe.

Xwendin yekgirtina merivan e. Bi hezbûna vvan e. Bi hev re yekbûn e. Xwe û merivaîye naskirin e. Mejî û

fikiran tekûztirkirin e.

n

Li vir divê em hinekî li ser dan û standina xwe û xwendinê jî ravvestin. Navbera me û xwendinê çavvan e?

Tu kes nikare ji vê yeke re bersîveke pozîtîv bide. Ji aliye xwendinê (nivisandin jî te de) neçarîya me li ber çavan e. Di vî vvarî de kurd nikarin revvîşa xwe û gelê din bidin ber hev. Revvîşa ku em te de ne, ji ya gelê din gelek cûda ye. Be guman neçariya me ya xwendinê ne bê sedem e, û sedemê neçariya me jî pir in. Em nikarin an sedaman hemûyan, yek û yek, di çerçeva vê nivisari de diyar bikin. Lê bele, li ser hinek sedeman bi kurtî ravvestîn pevvîst e.

Ez bavver im di vî vvarî de 3 sedem esasî ne.

1- Gele kurd ne xwedî devvlet û müessesen netevvî ne ku devvlet û muessên netevvî bikaribin li seran sere Kurdistane xwendinê bi re xînin. Bi xebaten pêvîst bikaribin problemên zimane kurdî hal bikin, çap kirin û vveşandina kovar, rojname û pirtûkan organize bikin.

2- Yekji sedemên esasî jî şer e. Kurdistan ji 153 salan zedetir e, her di nava şerekî dijvvar de ye. Dijminan vevî perçe kirine û hemû maf û heyînen vevî jî destan girtine. U Kurdistan jî li ber xwe dide. Ji bo maf û heyînen xwe şer dike. Ev sere îjvvar û zordestiya nedîfî ya devvletên zorker re nade ku kurd nefese bigirin, ji bo tiştên din jî bi firehî û direjî bixebitin.

3- Koçerbûna gele kurd jî dîsan di vware neçariya xwendine de sedemeke esasî ye. Em vvekî gel bi sed salan di nava îyanek koçerî û eşîrî de ne. Bajaren me yê mezînan ku navenda dan û standinê aborî, ticarî, kulturî, siyasî û hvd. ne, çenebûne. Di du sed salên davvîn de, xwendegêh û kitapxanên me yê mezînan, balkeş û xwedî pelek bilind, tûne bûne.

Ez bavver im, şeweye jiyana koçerî, di vware neçariya xwendinê û nivisandine de cîhekî girîng vverdigre. Ji ber

ku kurd civateke koçer û xwedî qerekerê koçerî bûne, li ba kurdan edete gotine ji edete nivisandine hîn bi hêztir e. Gel û civaten nerûniştî ji nivisandine zedetir dibejin. Tarîx, kultur, edebiyat û muzîka xwe bi gotine radigihînin hev, nîşan nûhatî û gelen din. Îcar edete kultur û edebiyata nivsandî li ba gel, hêz û kesen bicîhbûyî, ango li ba bajariyan peşketîr e. Li ba me jî edete devkî peşte ye. Em Meme Alan, Xecê û Sîyabend, Zembîlfiroş, Derwêş Evdî, Fermana îbram Paşê, Dimdim, Bave Fexriya û yê din ji dev fer dibin, bi dev dibejin û bi dev fer dikan. Em tarîx, kultur, edebiyat û musîka xwe ji dev fer dibin.

m

Îcar di roja me de, ^{evv} sazûmana me ya civakî edîji hev dikeve. Edî ne eşîren me û ne jî jiyana koçertiye li pê dimîne. Sazûman û dan û standinen kevn dihelin. Tevî vê, edet, tîre, norm û nerînen ^{vv6} sazûman û dan û standinen civakî jî nikarin xwe nû bikin û vvinda dibin. Edî tu kes jî nîşan ku nuha 20-30 salî ye, ji zaroken xwe re behsa Kez Xatûnê an tiştên din ên zargotîna nake. Edî ji beroşê eşîran dû ranabe. Edî zozanen vvelate me sêwî diminin, koçer ten li bajar û gundan bi cih dibin.

Di heyameke vvisan de zelalbûna girîngiya xwendin û nivisandine, ji bo rojê demen pêşîyê, pêwîst e. Em dive ferî xwendin û nivisandine bibin, bixwînin, avva û atmosfera xwendinê ava bikin. Ev yek de di xebat û tekoşîna gele kurd de ji kurdan re bibe alîkareke mezin. Kurd divê -ger li vvelet, ger li dervaye vvelet- ji bo ferbûnê û ferkirina xwendine bi xurtî bixebitin. Rast e, xwendin senheteke dijvvar e, ¹⁶ tişte neforbûnê nîn e. Xwendin de pêşîya me ronî bike, dê me nezîke hevûdu bike, dê hejmara kesen bîrevver, rêber û pisporan zêde bike.

Nemaze rêxistinê me yê siyasî, civakî û kulturî divê, ji bo pêşxistina xwendine di nava gel de, şevveyen

nû y6n xebate bibinin, kampanyan vekin, heftan durist bikin, seminer û konferansan çekin, xelatan bidin... Li Evvrûpaye t6 de ku zedeyi nîv milyonî kurd dijîn, meriv dikare xebaten vvisan, bi hesanî, bike.

Di vir de du tiştên gelek girîng hene ku divê meriv ji bîr neke.

1= Hebûna cîh û vvarên ku meriv bikaribe li wir tiştan bivveşîne û ragihine xwendewan û girseyên kurd.

2- Tiştên vveşiyayê dive bikaribe bala xelkê bikişîne û bersîva daxwaziyan bide. Ji bo van her du tiştan jî, kalîte û cîddîyet esas e. Di her vvarê vveşanê û xwendinê de, em di nava birçîbûnêke pir mezin de ne. Ji zarokan ta pîren me, her kes di vvarê revvîşê xwe de hevvedare vveşanan e. Dive edî cîh û vvarên ku ve xebata giran (16 evçend jî h6ja) bidin ser milên xwe derkevin û bi alîkariya vvelatparezan bimeşin. U kesên ku dinivîsînin, zêde bibin, kalîta afirandînan vvan berzîtir bibe da ku tesîr li xelkê bike.

W

Benjamin Franklin di nivîsareke xwe de digot, "heta di welatekî de ji bo xwendinê daxwazê zede nebe, çewî û xezêben kuji çewtiyan dîzen kem nabin..."

Sedemen xezêba çend sedsalan ku li ser vvelate kurdan xwe dihejîne, ne bi tene kemaniya xwendinê ye. Sedemê xezêbê pir in.

Lê bele, eger hejmara xwendayan kurdan zêde bibin, xwendin di nav kurdan de bibe civakî, girseyî, hingê kurd de -qet nebe- li ser sedemen xezêbê baştir ravvestin, hevûdu baştir tebigihîyen...

Berbang, 1982

Çi şixule me hebû di tarîza merivan de

Rezajorîn ne ya min e, ya hozane mezin Aragon e. Evv di helbesteke xwe de ku ji bo Pablo Neruda nivisiye, vveha dibeje...

Di destpeka sersala 1983-an d, hozan û merive mezin Aragon mir, bi gotina bapîren me, çû rehma Xwede. Weşanê hemû cîhane di teleksen xwe de, li ser mirina vvi, xebereke vveha derbas kirin; jiyaneke 85 salî şopeke bernirin li pey xwe berda û çû...

Bele rast e, jiyaneke 85 salî, bi zedeye 70 kitaben heja, bi hezaran helbesten giranbiha, bi kovara Les Lettres Françaises, bi endametiya Akademiya Goncourt û bi hunermendî û merivahi, bihurî û çû. Le v6 jiyane şopeke bernirin berda û çû. Aragon çû, 16 dewlemendiyê ku vvi afirîne, berhemen vvi.îro, li ber me ne. Fermo, em helbesten vvi yen ku yek ji yeke xweştir û hejatir e, vverbigirin û bixwînin. Yan em Les Clohes de Basel (Zingûen Basele) bixwînin, yan jî in6n din... û hinge em bibinin ka meriv çavvan diare zimanekî evçend xweş bineqîşîne, çavvan dikare dilen bi an hilkişîne ser esmanan û ji vvir bide qîrandin; merivno, meriv bin!.. Em kitaben vvi bixwînin û bibinin ka meriv çavvan dikare rezeke biçûk bike kozeke agir û bi milyonan dilan pe bişevvitine.

Wî, ji roja destpeka nivisîne heta roja mirine, ne bi kesekî din re, 16 bi xwe re, qewlekî birîbû; diviya dile vvi ji bo merivan û serfiraziya merivan 16 bida, diviya mejiye vvi ji bo merivan û rizgariya vvan bixebitiya. Wî her vveha digot.

Evv heta mirine jî li ser qewlê xwe ma. Wî bi hezaran tişt dîtin, di hezaran heyaman re bihurî. Di umre vvi y6

dire) de, pir Üst guherin, pir tişt tek çûn, pir tişt ava bûn.
Le qewlê vî her qewl bû.

Wî ji jiyane hez dikir û digot, "her tişt ji bojiyana ye."
Wî jiyaneke hîn vvekhevtir, hin azatir dixwest û ji bo vê
şer dikir. Wî ji şînbûna dareke, avisiya kevvroşkeke,
şîveke xweş, helbesteke hêja û ji sere bindestan hez
dikir. Wî digot, "jiyan ev e..." Em rahijine û helbesten ku
vî ji bo jina xwe Elsa nivisîne, bixwînin. Eger me evv
xwendibin, em careke din vvan bixwînin û bibinin ka
meriv çavvan ji jiyane hez dike.

Wî pesna xwe nedida, fortan nedavet, çavvan difikirî,
vvisan jî digot û dinivisî. Wî ji k6maniy6n xwe re digot,
"kem in." (Hervvekî ku evv di romana xwe ya yekemin
"Anicet ou Panorama" de dinivisîne) Wî ji rastî û
hejahiyen xwe re jî digot, "ev rast û heja ne..."

Hozanekî, merivekî vveha mir. Evv meriv bû, evv
Aragon bû...

n

Gava heval û hogire vî Pablo Neruda mir, vî vveha
nivisî;

Çi şixule me hebû di tarîxa merivan de
Axx, em cima vejane dikişinin
Çi heye ku em le diğerin di dînîtiyen wan de
Cima em ketin nav wan wekî miyeke ber kere
Axx, me çî guneh kirin, ger bijikir ger bi gotin
Ku em ketin av wan axx...

Pablo Neruda heval û hogire Aragon bû. Wî jî, mîna
Aragon, ji bo çeyî û serfiraziya merivan xwe dişand, ji
bo merivan dinivisî. Ew jî hozanekî pir mezin bû, vvekî
hevale xwe. Di vvelate Neruda e, ji bo serfiraziya
merivan, p6şketineke heja hebû. Meriv6n vî vvelate ji
bo şîre zarokan, nane pîran, azadiya jinan û keda
karkeran dixebitîn. Seroke vvan jî yek ji vvan bû. Wan
ekiji xwe kiribûn serok6welat6 xwe.

L6 rojeke reş ya îlon6, hin meriv6n din ku dijmine merivahiye bûn, bi çek, tanq û balafiren xwe hatin û gotin; meriv çi dizane meriv be!

Y6n ku nû hatibûn, general bûn. Wan her tiştî tek dan, hilvveşandin, bi hezaran meriv kuştin, şîre zarokan, pariya nane pîran ji destê zarok û pîran girtin, keda karkeran, careke din, bi dare zor6 şelandin û seroke vî vvelate jî kuştin.

Wan merivahî, di seransere vvelet de, qedexe kirin û vveha gotin; dive em ji bîr nekin ku bapîren me lavvir in, ev merivahî û peşxistina vve çi ye, ev ji ku derketin?

Û dile meriv6 h6ja, hozane j6hatî hinge hevv xwe ragirt, evv dile mezin teqiya.

Pablo Neruda jî meriv bû, 16 evv Pablo Neruda bû...

m

Yen ku nû hatibûn ser hukim jî meriv bûn, 16 evv li pey sopa bapîren xwe, lavviran bûn.

Gelo, li nik me jî, sere kahniyan her û her di destê sopvanen bapîran de nebûye?

Mîna îro te bîra min, ji rojan rojeke, seroke devvleta ku kurdan diperçiqand, de bihata bajare me. Bajare me, bajarekî biçûk bû, bi qasî sîh hezar kes li vvir dijiyan. Seroke "devvleta azîm" de bihata... Ji berî p6ncî salan û vir ve, em ketibûn bin desten vvan. Wan her tiştên kyrdan qedexe kiribûn. Gava kurdan, li ba vvan, dixwest bi zimane xwe bipeyivin, evv diqîriya ser kurdan û digotin, "vatandaş Türkçe konuş!.." Yan6, hemvvelatiyo, bi tirkî bipeyive!.. Seroke ve celeb devvlete de bihata bajare me ye biçûk û vî de di meydana baj6r de hîtabî xelke jî bikira.

Min û yek ji dostên bav6 min, Xale Evdo, li çayxane, me bi lez çay6n xwe vedixwarin da ku em bigîhana ser xeberdana "seroke ezim." Evv seroke devvleteke ezim bû, em diviya biçûna. Xal6 Evdo xwe xweş dabû hev, şehvere xwe ye qabardîn li xwe kiribû, kur bûbû û simbeie xwe xweş boyax kiribû. Wî d6 cara yekemin serokekî bidîta.

Wî dixwest bidîta ka evv çî kesôn evçend hunermend bûn ku dikarîbûn 10 milyon kurdan bindest bikirana.

Em çûn. Wan meydan bi ala xwe neqîşandibûn, kursiyeye bilind danîbûn koşeyekî meydane da ku seroke serokan li vvir bipeyiviya. Piştî bi hezaran qîrîn û teqînan, serok hat, giran giran hilkişiya kursiye. Evv generalekî kevn bû, qelefete vvi li cîh bû. Xale Evdo bi hedîka got, "peh... maşallah, ev çî serî ye!" Evv şaş mabû, sere serok jî, vvekî qelefetê vvi, pir gir bû. Tu kemaniyê serî nîn bûn. Serî li gora serokan bû.

Seroke me, dîsan, giran giran, careke vveha ji jor ve, li xelke nihert û dîsan hedî hedî kaxiza xwe ya xebirdanê ji berîka xwe dencist û ravvesta (serok be kaxiz nikarîbû bipeyiviya.) Ji me kesî tu deng dernediket. Evv deqa ku em li pey bûn, hatibû; serok de bipeyiviya.

Serok careke-du caran, bi sivikahî, kuxuya, kaxiza deste xwe danî ser kursiye, peşiya xwe û dil kir, b6 kaxiz, çend gotinen peşin y6n xebirdane, bibeje. Wî bi dengêkî ku vvekî ji binê bîre dihat, gotin bi gotin, dest bi xebirdanê kir: "Sevgili Silvanlı hemşehrilerim..."

Bi ve gotina serok re, Xalê Evdo ji nişka ve qîriya û got; "deee mîrattt... camer he navê bajare me nizane!.." Xale Evdo rast digot, navê bajare me ne Silvan bû. Serok nave bajare me nizanîbû, seroke devvleteke nave bajare ku te de bû, nizanîbû, fer jî nebûbû. Ê ez bavver im, vvi hevveceye ferbûne jî nedîtîbû. Loma jî Xale Evdo je re digot, "dêêê mîrattt..." Ji bo Xale Evdo, serok edî bûbû gayekî reş... Wele dixuye ku derden Xale Evdo y6n me û yen vvelate Pablo Neruda yek in: mîraten ku sere kahniyan vegirtine û nanelin kahnî ji bo merivan biherikin...

Serok jî meriv bû, 16 merivekî mîrat...

IV

David Herbert Lavvrence vveha dest bi esera xwe ya heri mezin "Evîndare Lady Chatterley" dike;

"Ji ber ku sed sala me bi qahr û jan e, em je direvin û

mezin "Evîndare Lady Chatterley" dike;

"Ji ber ku sedsala me bi qahr û jan e, em j6 direvin û naxwazin w6 xemgir bibinin."

D.H. Lvrence romana xwe ya giranbiha piştî sere cîhane ye yekemin nivisî. Di navbera 1925-28-an de, li îtalyaye, bi guherînen s6 caran, vî evv nivisî. Di hemû jiyana vî de, tişte ku vî herî z6de dixwest bike, nivisîna v6 romane bû. Wî her dixwest romana xwe binivisiya.

Wî dixwest revvşa piştî şer di nav jiyana danûstandin6n malbateke de nîşan bida, hîs û dijîtiy6n merivan nîşan bida. Wî dil dikir, bi alîkariya tîpa Sir Cifford nîşan bida ku bavverî û ramanen merivan li gora revvşa vvan ya civakî û şevveye jiyana vvan e. Bi alîkariya tîpa Lady Chatterley jî vî dixwest nîşan bida ku jiyana li ser her tiştî ye û meriv div6 j6 hez bike. Meriv qirn6n ku jiyana li sere bilind dibe, bibîne û xwe bi vvan bigihîne. Bi tîpa rezvan Mellors jî, vî dixwest nîşan bida ku meriv tevî kemani û hejahiyen xwe meriv e. Meriv ji çevvtî û rastiyan, rindî û xirabiyan ava bûye, tu kes b6 kemani, b6 çevvtî nabe û tûne ye. Le ya herî girîng, digel kemani û çevvtiyan, meriv bikaribe ji bo xwe û y6n din jiyaneke hin çetir bixwaze, ava bike û ji bo ve bixebite.

Di derekî romane de. D.H. Lavrence, Sir Clifford û jina vî, Lady Chatterley vveha dide peyivandin;

"Çaxa ew gihîşt male, Cliffordje pirsî:

-Tuliku bûyX?

- Li daristane! Binihere, ev nergizen çiqas xweş in. Ne wisan e? Meriv bawer nake ku ewji bini axe derketine.

- Le bele, meriv dive hawe û tava royeji bir nekel

- Le, ew di av axe de hatine pe, ava bûne, Lady Chatterley got."

Rast e, n6rgiz hevvedare av, havve û ave ne jî. L6 eer ax tûne be, nergiz tu carî nikarin h6şîn vverin.

Rast e, em hemû, li seransere cîhane, meriv in û

hevcedare merivan in. L6 merivbûn û merivahî? L6,
xwediye merivahiyeke paqij, germ û nerm bûyin?..

Ez bavver im, pirsar herî girîng ev e...

Berbang, hej. 7, 01.1983

Xewnen Oblomov û Ronakbîren Kurd

Antonîo Gramsci ronakbîrekî îtalî û sekretere Partiya Komüniste îtalî bû. Di sala 1926-an de, evv hate girtin û piştî yanzdeh salên zîndane, vî li zîndanen Mussoloni vvefat kir. Gava evv mir, sale vî 46 bû. Wî yanzdeh salen xwe ye heri girîng di zîndanen faşîstan de bihurand. Di vvan yanzdeh salen xwe yen zîndane de, vî bi hezaran rûpel tişt nivisîn. îro, bi hezaran namen vî yê heja û ji sîhî zêdetir defteren vî li ber me ne.

Piraniya nivîsaren vî li ser rûxistin, xebdta rûxistinê, kultur, ronakbîrî û şeweyên peşengiya civate ne. Antonîo Gramsci di derekî defteren xwe de, di derheqe avakirina ronakbîren nû de vveha dibêje;

"Eğer meriv bixwazeji girûbeke sosyal ku di toreyen wî de avakirina ronakbîran nîn e, tîpekî nû, ronakbîrekî nû ava bike, dive meriv ji bîr neke ku serketin pir û pir dywar e."

Îcar, ji bo xelasî û peşketina girûba sosyal ku neçar û bindest e, A. Gramsci şertekî esasî datîne; avakirin û zedekirina ronakbîran. Û evv dibêje, eğer ronakbîren girûba bindest, ango girûb bi xwe, hegemonyayeke siyasî, kulturi û civakî pêk neyîne, xelasbûn ne mumkin e.

Li gora A. Gramsci, tiştên ku girûba bindest dive bike pir ekiriye; ji bo xelasî û bi serketine bi hûtan (ango bi dijvvariyan pir û pir mezin) re şer kirin. Yan jî bindestî...

11

Niha jî hinekî fantazî...

Fantazî stariyeke germ û nerm e, tu ziraren vv6 nîn in. Dema meriv nikare dijvvariyan ji hole rake, xwe dave bin basken fantaziye û tiştên xweşik, tiştên rindik difikire û çêdike. Ji jiyana rojane, ji dijvvarî û problemên jiyane bi dûr dikeve. Rast e, meriv tiştêkî naguherîne, ¹⁶ tiştêkî tek jî nade. Meriv her di stariya xwe ya germ ya fantaziye de tiştên xweş û rind ava dike... Fantaziya tiştên xweş û rind, herçend fantazî bin jî, xweş û rind in.

Min jî xwest di ve nivîsara xwe de fanaziyeke biçûk û xweşik çekim û berpêşî xwendevanan bikim. em vеле bihesibînin ku problemên zimane kurdî nemanin, (problema kûme ser tîpan jî i hole rabûye), çend kovaren me y6n kulturî t6n vveşandin, bi sedan nivîskar, rojnamevan û ronakbîrên kurdan di van kovaran de eseren xwe divêşînin û henveha alîkari li hev û li pêşketina kultur û edebiyata kurdî dikin, rexn6n nivîskar û ronakbîran jî bo alîkariya hevûdu û p6şketinê ye, rexnegir û xwendevan6n kurd ji li kovaren xwe xwedî derdikevin, bi rexne û şîretên xwe alîkariya vvan dikin. Avvayekî, atmosfereke biratiye, yekitiye heye, sale bi sedan kitaben nivîskaren kurdan derten, kovar û rojnameyên jin, zarok, gundî, şagirt û civvanan danûstandineke xurt di navbera xwe û xwendevanan xwe de pek anîne. Ji bo zarok, jin, şagirt, gundî, karker û kal û pîran bi sedan kitab bi zimane kurdî derdikevin. Kitaben Ehmede Xanî, Feqiyê Teyra û hvvd. ku reberiya kultur û edebiyata kurdî kirine, bi çap6n pir modern û xweş derdikevin. Edî hemû kurd dizanin ku zordestî û siyaseten dijminan gele kurd neçar berdaye, paştmayî û bindest hiştiye. Ji ber ve yeke jî ronakbîr, nivîskar, rojnamevan, xwendevan, karker, gundî, şagirt, jin û kategoriyên din yê civakî bi hev re dixebitin, tiştên cûrbicûr aa dikin ku ji neçarî û bindestiye xelas bibin.

Û hervveha bi sedan kitaben biyanî û klasîkên cîhane jî ten vvergerandin, xwendevan6n kurdan kitaben

Dostoyevskî, Tolstoy, Zola, Goethe, Lorca, Bacon, Çehov, Gogol, Faulkner, Hemingvay, avvrence, Mann, Rousseau, Strîndberg, Sartre, Neruda û hvvd. bi kurdî dixwînin...

Fermo, ji vve re fantaziyeke biçûk. Gelo ev antaziya jorîn çavvan e?

Ma evv 6 xirab buya ku me ev fantazî i fantazîbûne dencista û bikira tişteki rastîn?

111

Gava ku ev fantaziya jorîn ji fanazîbûne derkeve û bibe tişteki rastîn, divê em kitaba bi nave Oblomov j i bîr ve nekin û vve jî vvergerînin kurdî. Oblomov romaneke rûsî ye, di sala 1859-an de hatiye nivisîn. Roman vveha dest pe dike;

"îlya Oblomov di ve sibeya hane de li mala xwe ya ku dikarîbû te de xelkekî bajarekî biçûk bihewanda û yek ji xaniyen herî mezin ye kolana Gorochoyaya li Petersburgê bû, li ser cihe xwe niviyabû."

Roman li ser jiyana camêrekî, îlya oblomov ava bûye. Nivîskare romane îvan Alexandravîç Gontçarov (1812-1891) e. Jiyana nivîskar pir bedeng bû, evv ji malbateke tucar dihat, li bajare Simbirsk ku nezîke Volayê bû, mezin bû, sala 1831-an de, ji bo xwendinê, hate bajare Moskovayê. Piştî xwendina xwe ya unîversîte, vvi dest pe kir û vvekî memur xebitî. Piştî demeke jî, evv bû redaktore kovara Le Courrier du nord. Le, sala 1867-an, vvi dev ji memûretiya devvlete û redaktoriye berda. Gontçarov jî vvekî Tolstoy, Dostoyevskî û Turgenyev di dema despotiya Nikolayê 1 de jiya. Lê vvi vvekî nivîskaren din li ser problemên sosyal û siyasî nenivisî.

Oblomov romana vvi ya herî avdar e. Ji deh salan zedetir, evv li ser nivisîna romane xebitî û dema Oblomov çap bû, vvi ala qeyeye mezin keşand. Oblomov ala hemû ronakbîr û nivîskaren Rusyayê keşand. Roman bû sebebe lekolîn û polemîken mezin û germ. Û

bi taybetî, piştî nivîsara rexnegirê edebî Nikolay Dobrolyubov, Oblomov hîn betir bala ronakbîran xelk keşand.

û

Nîkolay Dobrolyukov ku li ser Oblomov nivîsibû, ronakbîrekî navdar û radîkalekî li pêş bû. Navê nivîsara wî "Oblomovî çi ye?" bû. N. Dobrolyukov di nivîsara xwe de li ser du tiştan radivvesta; 1- Oblomov qerektarekî milî yê rûsan nîşan dide, 2- Di qerektare rûsan de oblomovî heye, ji ber ku ew berhemeke civata otorîter û girtî ya Rûsyaye ye.

Em vegehin ser Oblomov, baş e, gelo qehremane romane Oblomov bi xwe merivekî çavvan e. Hervêkî ku me li jore jî got, roman li male û li ser cîhê razane yê Oblomov dest pe dike. Oblomov di mala xwe ya pir mezin de, li ser cîhan direjbûyî ye. Ew merivekî devvlemend e, hebûn û mîrate bav û kalen xwe dixwe û dijî, ji civate, jiyane ditirse, be hez û quwet e, xwe behez û tirsok dibîne û hîs dike, tu tişt bala wî nakişîne, vvisan pasîv û belebat li ser cîhan direjbûyî dijî, di hemû jiyana xwe de tu carî li derekî nexebitiye, nizane xebat çi ye, tu tiştêkî ava nekiriye, nizane avakirin, pêkanîn çi ye, ji wexte, ji saetan hez nake, tenagihe ka cîma merivê li dervayî wî hewqas bi lez in û evvçend dixebitin. Ew tenagihe ka cîma hevale wî Stolz evvçend xwe dieşîne û dixebite. Li gora Oblomov, hevale wî yê aleman Stolz kariyerîstekî ye.

Lê bele, di romana Gontçarov de, tişte herî girîng xewnen Oblomov in. Ew her radize û xewnan dibîne, ji xewnan pir hez dike, her di cîhe xwe de direj dibe û ji xwe re xewnan çedike. Xewnçer xweşik, xewnêr rindik... Xewn û fantazyê Oblomov pir fireh in. Ew di xewn û fantazyen xwe de, ji xwe re, vvelatek, Oblomovîstaneke çedike. Welatê Oblomov pir xweş e, bihuşt e. Di vvelate wî de dar û ber her hêşîn in, ji denge çivîkan musîkeke delal derte, her der di nav şîr û hungiv de ye, xirabî, zordestî, nexweşî, gemarî li wir tûne. Meriv vvekhev in, ji hevûdu hez dikin. Li vvir kar û xebat ne pêwîst e, gava

hevce be, xebat çedibe, her tişt ji bo ç6yî û başiya merivan 6. Xewn6n Oblomov vveha devvam dikin.

Xewn6n Oblomov çiqas xewn6n xweş, çiqas xewnen rind in!..

Le mixabin, hezar mixabin ku evv xewn in, fantazî ne. Loma jî xewn6n Oblomov alîkarî li Oblomov nakin. Oblomov be heval, dost, yar, berhemeke h6ja, bedeng, xewn6n xwe vverdigire û ji cihana me ya kevnare koç dike, dere...

IV

Nivîsara Nikoloy Dobrolcukov "Oblomovtî çi ye?" li ser tişekî vveha ye. Dobrolcukov ji tîpa Oblomov qerekerêkî netevveyî derdixe. Wladimir îlîç Lenîn jî di nivsareke xwe de behsa oblomovtiye dike. Ronakbîren Rûsyaye romana Oblomov ne bi tene mîna esereke edebî, ¹⁶ mîna sûreteke sosyolojik ya civata Rûsyaye jî dîtine û xwendine û vveha li romane nihertine. Û vvan, bi kurtebirî, di l6kolîn6n xwe de, van tiştên jerîn gotine;

1- B6daxwazî, behez û tirsokbûyin, yek ji aliy6n herî peşte y6n civata paştamayî ye. Civata Rûsyaye civateke koledar û girtî ye, edet û tor6n vev6 nahelin ku di ciate de girûben nû ava bibin. Evv ji tiştên nû re girtî ye. Di civateke vveha girtî de guhertin, xwe guhertin û nûkirin, der û dora xwe guhertin tiştên pir xerîb, ec6b û dijvvar in.

2- Di civateke de ku li wir zordariyeke pir mezin heye, vvestîn û revîn tiştên karakterîstîk in. zordarî dikare ji devvlete yan ji girûben sosyal yan ji edet û toreyan yan ji ji şexsan be. Le herji ku vvere jî, di her ş6wey6 zordariye de, meriv bi gelekî hesanî dikare ji realîteyên jiyane, ji realîteyên civate bireve û xwe veş6re. Ji ber ku zordarî, zordestî pir mezin e, imkan kem in. Di revş6reke vveha de xeat6n pir mezin divên, ş6we û etod6n nû div6n, zanebûn û bihezbûn div6, hevkarî û xebateke kollektîv div6.

3- Di civateke patrarkal de heta otorîteyen nû ava nebin, tiştên tradîsyonî guherti pir dijvvar e. Ji bo peşketin û guherîne pîvan û xebatên nû pevvist in.

V

Bele, revvşa Oblomov û tiştên ku li ser Oblomov dihatin gotin, bi kurtebirî, vveha ne. Baş e, revvşa kurdan û bi taybetî ji revvşa ronakbîre kurdan çavvan e? Ronakbîre kurdan çi dikin, bi çi mijûl in, çi ava dikin, li ser çi radivvestin, bi kîjan şowe û etoda dixebitin, ji bo peşketina kultur û edebiyata kurdî kîjan gavan davêjin?

Pirs pir in. Le bersîv? Kî de çavvan bersîva van pirsan bide? ka bersîven van pirsan li ku ne?

Bi tevayî rûye me ronakbîre kurdan reş e. Sala ku em t6 de dijîn, sala 1983-an e. Di v6 dema modern de, bi milyonan rojname, kovar û kitab ten vveşandin. Ka rojname, kovar û kitaben kurdî li ku ne? Hejmara rojname û kovaren kurdî bi qasî tiliy6n destan jî nabin. Henveha hejmara rojnamevan û nivîskaren me jî hewqas in. Kovar an rojnamey6n ku bi kurdî ten vveşandin, nîn in. (Ez bavver im, b6î Berbange tu kovar an rojname tûne). Mehe-sal6 careke, ev jî bi hezaran zehmetî, kitabeke kurdî çap dibe. Tu kes bi şevveyekî îlmî, p6şxiste û alîkar li ser problemên kultur û edebiyata kurdî ranavveste. Rexne, şîret, alîkarî, p6şxistin, avakirin û vvekî van bi dehan ramanen bingehîn û p6wist di jiyana kurdan ya kulturî de nîn in. Ev raman, bi avvayekî modern, di jiyana sosyal de jî nîn in. Gava bi xîret6n kesekî yan çend kesan kitabeke çap bibe jî, eger em xira ekin, alaqe jî nîşan nadin, 16 xwedî dernakevin. îmkan û keysa me kurdan nîn e ku em berheman biafirînin û ava bikin, em tiştan biguherînin û ji û ve bi re xînin.

Hervvekî ku xweliya heft goristanan li sere me bariye...

Gelo ev yeka cima vveha ye? Cima ronakbîre kurd

nikarin 6n ser xwe û atmoserekî hîn jîndar ji bo kultur û edebiyata xwe pek binin?

Yek ji edeten me y6n herî xirab, pir axaftina me ye. Em pir dipeyivin, her dipeyivin, li ser xwe, li ser der û dora xwe û probleman xwe dipeyivin. Di her axaftine de, bi dehan gotinen "bindestî, neçarî, çarereşî, belenazî" derbas dibin. Ev hemû rast in. Kurd bindest in, neçar in, çarereş in, belengaz in...

L6 bele, ka romanen, destanen, çîroken, helesten, musîken, w6ney6n bindestiya kurdan? Em ima tenagihen ku heta roman, destan, helbesten bindestiya kurdan ava nebin û pek neyen, rizgarî pir dijvvar e. Em cima tenagihen ku roman, çîrok, helbest, destan... ev emû tişt, bi kurtî kultur û edebiyata kurdî, li ser rîya rizgariye, bingehke sosyal e.

VI

Sala 1979-an, li Tûrkiye, bi nav6 Kovara Çandî û Pîşeyî Tîrej, kovareke edebî derhat. Ez bavver im, Tîrej dikarîbû bi tene çar hejmaran derbihata. Piştî hejmara çaran, me hev Tîrej6 dît. Evv bi zaravayen kurmançî û dimili (zazayî) dihate vveşandin. Te de çîrok helbest, serbûrî, stran û vverger hebûn. Ez wel6 bavver im ku piştî pekhatina Cumhuriya Tûrkiye cara yekemin bû ku kovarek beşe kulturi û bi zimane kurdî dihate vveşandin. Kovara Tîrej'6 ala me çend kesan kişand? Ji me çend kesan nivîsar, rexne, p6şniyar û şîreten xwe j6 re şandin? Ev koar jî -mîna piraniya tiştên me- di nav dijîtî, berberî û teqûreq6n me yen rojane de, ji bîr bû.

Di hejmara dudiyar ya kovare de, bi nave "De were binivîse", serbûriyeke Fit Totanî heye. Totanî di serbûriya xwe de, li ser probleman zimane kurdî radivveste. Evv çîrokeke gelekî "xweş û manidar" dinivîse. Paşe. evv çîroka xwe nîşanî çend nevalen xwe dide. Hevalen Totanî her yek ji aliyekî Kurdistane ye. Hewal6n nivîskar li ser peyva "axaftin6" radivvestin û

dest bi munaqşey6n germ dikan. Her hevalekî Totanî, li gora devoka xwe, tiştêkî dibeje û di davviye de, ev gotin6n hane t6n meydaa munaqşe; peyivîn, xeberdan, qise kirin, qezî kirin, galegal kirin, şor kirin, şitexlîn... Ê Totanî'ye reben nizane çî bike, çavvan binivîse. Evv serbûriya xwe vveha diqedîne; "Mîvane min rabû, çû. Ez ivirîm hundir, min piyanok û ferqen ser mase da hev, mase malisi Kaxizen çîroka min î navdar bi stûxwarî li min diniherîn Min rahişt kaxizan li hev tewand, kir ber çavika sobaye û da ber peta kibrite..."

Totanî çîroka xwe da ber peta kibrite. Le vî serbûriya çîroka xwe jî nivisî. Ronakbîren Rûsyaye li ser trajediya Oblomov ravvestiyan, ¹⁶ bele, cihana Oblomov û xewnen vî jî nivisîn. Evv di bin zordestiya qeysaren Rûsyaye de dijiyan, ¹⁶ roman, çîrok, destan, serbûriyen zordestî û bindestiye jî nivisîn. Wan bi hezaran kitaben giranbiha ava kirin, kesen vvekî Tolstoy. Gogol, Dostoyevskî, Çehov derxistin û paş6 jî bi raperîneke mezin şoreşa xwe bi ser xistin. Bindestî, neçarî û belengaziya kurdan rast e. Problem û diyvvariyan li ber kurdan pir mezin in. Em kurd di nav asimilasyoneke nedîtî de ne, mejiye me bi zimanen biyanî (tirkî, erebî, farisî...) devvisiye. Emnikarin zimane xwe baş bi kar bînin... Probem dikarin, henveha, z6de bin. Ê hervvekî ku A. Gramsci digot, avakirina ronakbîren nû pir û pir dijvvar e.

L ma vvekî din riyeke ji bo kurdan heye? Riya xelasî û serbestiya her cûreye ji avakirina ronakbîran, ş6we û etod6n nû û eser û berheman derbas dibe. Yan na, kurd de her vvekî Oblomov xewnan bibinin. Ji xwe re, vvekî ku min di rûpelen borî de çekirin, fantazy6n xweş û rind çekin.

Bapîren me gotine; gîsine xebatkar diçirûse. Yan na, evv ko dibe, zingarî dibe û b6k6r û berûmet vvisan li cîhe xwe dimîne...

Berbang, Gulan, 1983

Magna servitus est magna fortuna

Qisa jorîn, di nivîsareke MONTAIGNE de derbas dibe.

Evv bi zimane latînî hatîye nivîsîn. Meriv dikare v6 qîs6 vvisa vvergerîne; cîhekî (mevvkîyekî) bilind, nîrekî mezin e jî. An jî vvekî ku di gotin6n peşîyan de te gotin; "Sere çiyaye bilind her bi my e."

Wisane, davviya zanîbûne û peşketine tûne. İbni Ruşd di dema serketina îslamîyete de vveha digot; "merivahî be mirin, zanîn be davvîn e." Bi hezaran salen cihana me ya pir, di sere navbera zanîn û kosp6n li ber zanîne de derbaz bûye. Meriv ji hebûna xwe heta îro qet ji zanîbûne ter nebûye. Le dîsan evv meriv, ji hebûna xwe heta îro li dijî zanîbûne j i ravvestaye.

Di dema antîk de, Heraklîtîy6 yevvnanî vveha digot; "Meriv nikare du caran bikeve çemekî. Hemû tişt di nav herikandineke de ye ku ji dyîtîyan avabûye." Herikandina tarîx6 heta îro hat: Bi milyonan mirî, bi sedan bajare tar û mar, bi qasî çend behran hesteren çavan û bi qasî çend sed salan h6vîy6n şikestî li dû xwe berda û hat. W6 xwe gîhand îro. B6 guman ji îro p6 ve jî evv d6 dom bike. Ê emjî, hebûn6n biçûk, ango meriv jî, -hervvekî Aragon digot- bi qasî eser û kirinen xwe d6 di nav herikandina tarîx6 de bin. Bi daxwaz, hevî, qahr, çeyî û xirabîyen xwe ve...

Di behra zanîbûne de, her gaveke teze bi xwe re dijwariy6n xwe jî tîne. Destpeka zanîbûne, ferbûne xweş e. Her üst vvekî berbanga sibe zelal e. Daxwazî heye, xîret heye. Le piştî demeke evv daxwaza destpe ke tûne ye 6dî. Ji levvre meriv ferî ferbûne bûye 6dî. Ê di behra zanîbûne de tişte herî dijvvar jî ev e; ferî ferbûne bûyîn... Ji ber ku meriv div6 her bidomîne, her fer be.

Evv yen ku di bin bare domandina ferbûne de diminin û her û her janen w6 dikişinin, ronakbîr in. Evv dilen (koley6n) zanîbûne ne. Heta ku evv bijîn, her vvisan dîl in. Jean Paul Sartre di kurtenivîsara xwe ya "Nivîsandin, bo çi nivîsandin" de behsa nivîskariya xwe dike û dibeje; "... piştî windakirina xewnanjî dîsan meriv didomîne û dinivîsîne..." Ji levvre meriv 6dî ferî ferbûne bûye.

Gelo ferî ferbûne bûyîn tiştêkî xirab e? Na xer. Meriv her di nav herikandina tarixe de ye. We gav6 meriv cima bi daxwaz, xiret û avayî û berhemen xwe ve yek ji dilopen behra zanîbûne nebe? F6rbûn û peşketin maratoneke bedavvîn e. Loma jî evv dijvvar e, bi jan e. L6 digel ve, evv xweş e jî. Wekî jiyana meriv û merivahiye rind e, vvekî neh mehen di zik6 dayike de bûyîne ye, pekhatinek û avabûneke h6ja ye.

11

Rast e, sere çiyay6 bilind her bi mij e. Baş e, sere çiyay6 nizm çavvan e? Seriyekî bi mij an seriyekî rût hîn hejator e? Di nav behra zanîbûne de dilopek bûyîn an di hemberî herikandina tarîx6 de kospek bûyîn baş e?

Ez bavver im, ev pirs, bi taybetî ji bo gelekî vvekî me bindest û neçar, gelek girîng in.

Avahiye heja ji ber xwe ve ava nabin. Xîret dive, zanîbûn dive, daxwaz dive. Hilberyeke heja, piştî hezar xebat û lebatî derte. Dîsan Jean Poul Sartre digot; "Meriv dive her tiştî bixwaze ku bikaribe tiştêkî ava bike."

Ji bo me û gele me jî vvisan e. Em jî dive her tiştî bixwazin ku hin tiştan ava bikin. Em, gele me, hevvedarî her tiştî ne. K6maniy6n me bi hezaran, îmkanen me bi hejmaren yekan in. Di her vvarî de em di nav tengasîyeke mezin de ne. Di vware edebiyat û kultur de jî vvisan e.

Tarîx diherike û li benda tu kesî nasekine. Evv li heviya me jî nasekine, nabeje, "kürden belengaz

paştamayî ne, ez dive li heviya wan bim." Tu carî tarix vveha diltenik nebûye. Evv her diherike. Em di- v6 xwe bigîhînin v6. Em dive di maratona jîrbûn û p6şketine de bi lez bin. Bi xîret û xwedî daxwazî bin. Ji ber v6 yeke jî armanc dive -her çiqas nîrekî mezin be jî- cîhekî bilind be. Ango çîyayekî serîmij be...

Henveha berpirsiyare sedsala xwe bûyin û li gora herikandina tarîx6 gav avetin jî, yek ji girîngiyen armancen heja ye. K6maniy6n me yen herî mezin, di vî vvarî de ne. Wekî gel û ronakbîren vvî, em qîma xwe bi tiştên roj6 û sivik tînin. Bindestî û dijvvariyan bindestiye me bi hevsaren xwe giredane û bernadin em tu gavî bav6jin, bernadin em xwe ragihînin sedsala xwe û bibin dilopeke behra zanîne...

Di qîsa jorîn ya latîni de fortuna nave xwedayek e jî. Di dema antik de. Roman jî xwe re -bo serfirazî û p6şketin6 - xwedayek xweşik dîtibûn û nave vve jî Fortuna danîbûn. Wan dixwestin di sere p6şketin û serfiraziye de Fortuna alîkarî li vvan bike. Alîkariya Fortuna'ye çiqas bûye? Kes bi v6 yeke nizane.

L6 tişte tku 6 zanîn, 6dî Fortuna û xwedanen din di rûpelen kevnar y6n tarîxe de mane. îro bi tene meriv û xîret û zanîbûna vvî heye. P6şketin, serfirazî beşe bi zanîbûn, daxwaz û xireta merivan mimkin e îro.

Me jî ev yeka hane div6 îro.

111

Li Svvede ev bû çendeke ku kovara BERBANG'e t6 vveşandin. Piraniya nivîskar û ronakbîren kurdan, ku li dervayî vvelat û Svvede ne, eser6n xwe di v6 de divveşînin. Li Franse Enstîtuya Kurdî ava dibe. Li hinek cîhen din -periyodik nebe jî- kovar û kitaben zarokan xwe şanî didin. Dengbej, hozan, çîrokvan edî li der û doran xuya dibin. Carina jî kitaben bi zimane kurdî derdikevin.

Gelo ev yeka di vware kulturî de nişana peşketineke ye? Em de bibinin...

IV

Di hejmara bûri ya BERBANG'6 de bi nave "Çi şixule me hebû di tarîxa merivan de" nivîsareke min derhat. Hevalen berpîrsiyar dixwestin, ez ji bo her hejmare tiştêkî lekim. Tu sedem nebû ku ez bibejim na. Û di nivîsara bûrî de li ser bingehe meriv kombînasyonêk ji Aragon, Pablo Neruda, D.H. Lawrence û Xal6 Evdo çebû. Gelo ev çibû?

Di zimane kurdî de ji ve forma edebî re çî te gotin? Bi rastî, ez bi xwe jî bi v6 yeke nizanîm. Min li vvan ferhengokan ku li ba min bûn, nihertin. L6, min nikaribû bersîv bidîta. Min ji çend hevalan ku tekîliya vvan bi zimane kurdî heye jî pîrsî. Min ji vvan hevalan jî nikaribû bersîveke xweş vverbigirta. Wisan, beî ku em je re navekî bibinin, min dest bi nivîsîne kir.

Di zimanen evrûpeyî de ji v6 forma edebî re "essay" te gotin. Di tirkî de "deneme" dibejin. Ez bavver im, tirkan ev gotin raste-rast ji zimanen evrûpeyî vvergerandine. Bi kurtebiri, meriv dikare ji ve forma edebî re vveha bibeje; li ser vvarekî jiyane yan tiştêkî, bi şewekî aza nivîsîn e. Nivîsar bi xwe zêde dirêj nîn in. Û evv ne çîrok in, ne jî nivîsaren akademîk in. L6 ev herdu jî dikarin di nav de bin. Cudabûna w6 ya herî girîng ji formen din, jixwe, ev e; evv bi alîkariya bikaranîna formen din, formeke taybetî ava dike. Ev form, bi alîkariya formen din (vvekî roman, çîrok, helbest, destan û hvvd.) xwe digîhîne armancan xwe.

Ev form di navbera xwe û xwendevanan de pireke jîndar ava dike. Wekî ku nivîskar bi xwe û bi xwendevanan re dipeyive. Bi vî avvayî, nivîskar xwe radigîhîne xwendevanan û şîret û rexn6n vvan vverdigire. Bûyer, serbûrî û jiyana rojê, ji bo ve forme girîng in. Henveha tarîx û vveşan jî.

Gelek tiştên cûrbecûr dikarin di nav bendeke vveha de cîh bigirin. Mana v6 yeke tevîhev bûn nîn e. Tiştên cûrbecûr te de li gora pergalekî (duzenekî) rekûpek

(1553-92). Montaigne ji Fransa'ye ye. Evv filosof û nivîskar bû. Di dema xwe de vî giraniyeke pir mezin li ser jiyana çandî û ramanî ya Franse çekirbû. Di damezrandin û peşvexistina edebiyata Fransî de cîhe Montaigne girîng e.

Montaigne di nivîsareke xwe de di derheqe xwe de vveha dibeje; "her nivîskar xwe bi şexsiyet û bi hin aliyan xwe yen eceb dide nasîn Belam ez, xwe, ne wekî zimanzan an jî hozan an jî parezer (avûkad) didim nasîn. Ez dixwazim berî her tiştî, bi şeweye xwe û wekî Michel De Montaigne xwe bidim nasîn "

Bila xwendevan min bibexşînin ku ez li ser agahî û enformasyonen v6 forme ravvestam. Kefa min ji agahiyen vveha bingehîn re naye. L6 mixabin di zimane kurdî de he jî îzeh û agahiyên vveha p6wist in. Wekî ku di gotina latînî de dihate gotin, heta em negihîjin cîhekî bilind an nebin çîyakî sermij, em de her hevvedarî îzeh û agahiyen destp6kî bin.

Xwezî em di cîhekî bilind de buna û bila nîre sitûye me jî hebûya. Xwezî em çîyakî bilind buna û bila sere mejî di nav mij de buya...

Xwezî devvsa dîl6n dagîrkeran em dîlen (koleyan) zanîbûne buna...

Berbang, hej. 8, 1983

Enstîtuya Kurdî û pewistiya enstîsyonan

Îsal, di dawîya meha adare de, li Frans6, bi alîkariya Wezareta Kulturî, enstîtuyeke kurdî hate damezrandin. Enstîtuye, bi çend zimanan belavokeke damezrandine nivisî û armançen xwe te de diyar kir. Belavoka Enstîtuye di Berbange de jî çap bû. Enstîtu di belavoka xwe de dibeje; "dara kuji qimen xwe hatiye birin, hişk dibe, dimire. Çimen xelkekî zimane wî, stranen çîrok, edebiyat û dîroka wî ne, musikî û pise, awaye jîyan lixwekirin û hezkirina wî ne, bi kurtî çand û kultura wîye."

Wekî armanç6n Enstîtuye jî, rezen jerîn di belavoka Enstîtuye de hatine nivisîn;

"-Danîna meztirîn kitabxane û wenexane ya cîhane li ser gele kurd

-Berhevkirina arşîven neteweyî (milî) yen Kurdistanê

-Nasîn û nezîkkirina zaravayen kurdî (kurmançî, soranî, zazakî)

-Çapkirina kiteben xwendin, edebiyat, erdnasî û dîroka Kurdistanê ji bo zaroken kurd

-Berhevkirin û weşandina (kaset, selik) musikîya kurdî

- Çapkirina ferhengen kurdî û kurdî-zimanen biyanî

-Çapkirina afirandinen helbestvan û nivîskaren kurdan hemdem û yen bere

-Çapkirina wergerandinen klasîken edebiyata cîhane

-Wergerandin û çapkirina pirtûken ku bi zimanen Eurûpaye li ser kurdan derketine

- Danasîna pîşekar, hunermend, dengbej û sazbanden kurd."

Damezrandina Enstîtuya kurd di war6 kulturî de

kurd."

Damezrandina Enstîtuya kurd di ware kulturî de bûyereke girîng e. Ji ber ve yeke jî, piraniya kurdan bi damezrandina Enstîtuya kurd kefxweş bûn. Em jî pîrozbahiyê xwe ji Enstîtuya kurd re re bikin û hevîdar bin ku Enstîtu bikaribe bi re keve û xebatê heja bike.

11

Îcar, giringiya avabûna Enstitûye çî ye? Min xwest, ez di ve nivîsara xwe de -li gora bîr û baweriyê xwe- li ser ve yeke ravvestim. Enstîtuya kurd li Franse he nû ava bûye. Wê li gora xwe programek çekiriye û evw d6 bixebite. Enstîtu d6 çiqas bi ser keve? Em h6 p6 nizanin. Em hemû divê alîkariya Enstitûye bikin û çî bikeve ser milên me, bi cîh binin.

Le tişte heri girîng û berbiçav, damezrandina enstîtuyeye kurdî ye, hebûn û xebata enstîtuyeye netevveyî ye.

Ger li Kurdistane, ger li dervayî vvelet he tu organîzasyonên me yê netevveyî nîn in. Hervvekî pîr warê din, di vî vvarî de jî, tevî gelek tiştên din, lekolîneke sosyolojîk hevvce ye. Em zede li sere ranavvestin yan zêde bala me nakişîne, 16 rastiyeke û realîteyeye pîr tahl û pîr bi xof li ber me ye; Kurd jî rexistin û mûeseyê netevveyî mehrûm in, b6par in. Li kurdistane hemû danûstandin û r6kxistinen civakî û çandî bi deste neyaran ava bûne. Devvleta ku li Kurdistane ye, ne ya kurdan e. R6kxistinê mehelî ne yê kurdan in, xwendegê û cîhê perwerdebûnê ne yê vvan in, jiyana siyasî bi deste vvan nameşe, sinema, tîyatro û rexistinê kulturî ne yê vvan in. Axatî û şexitî bi destên neyaran, mîna xerçerêkî jahrîn, li ser sînga kurdan atîye daçikandin... û hvvd.

Û kurd jî beşe, bi tenê xwediyê rexistinen xwe yê siyasî ne. Bi hezaran keft û leftan, evw dixwazin bixebitin û xwe bigihînin xelkê û xelkê bi r6 xînin.

Ez nizanîm, gelo li sere cîhane tu xelkekî din heye ku hejmara vî li ser bihîst milyonan be û tu organîzasyonen vî yen netevveyî nîn bin?

Revvşa kurdan vveha ye. Eger em otonomiya Kurdistana Îraqê, 1970-74, nehesibînin, ji destpeka 1900'î heta îro, revvşa kurdan vveha bûye.

Herçend revvşa kurdan vveha be jî, dîsan ji destpeka 1900'î ve heta îro, kurdan li ber xwe dane. Hervvekî ku piri caran te gotin, dîroka kurdan û Kurdistane, dîroka raperîn û bencvedane ye. L6 bele, ev raperîn û bencvedan hemû tek çûne. H6 jî, heta îro tu bi serketineke pek nehatiye. Cima?

111

B6 guman, cîhe bersîva "çima'ye ne ev der e. Û ez bavver im, bersîva sedemen tekçûna (carina jî aşbetalî) raperînê kurdan ne yek e jî. Bersîv pir in, dive pir bin. Ji levvre her herekeyek an raperîneke netevveyî bi qasî naveroka xwe ya siyasî, xwedî naverokeke civakî ye jî. Û henveha naverokeke kulturî jî te de heye.

Eger hin rexistin, mueseke û organîzasyonen civakî, kulturî yê netevveyî hebûna, de dîsan her vveha buya? Davviya raperînan d6 dîsan tekçûn û stûxwarî buya?

Kovara Nîştîmanê di hejmara xwe ya duvhemîn de, nîsan 1983, nivîsareke îhsan Nuri Paşa vveşandiye. Nivîsar cara pêşîn di kovara Ronahî de, di hejmara 28 adar 1945-an de te vveşandin. Û Nîştîman jî îro careke din w6 nivîsare çap dîke. Evv baş dîke. Pireke jîndar di navbera do û îro de her pevvist e. Em dive gertim rûpelen dîroka xwe bipelînin. Dîroka kurdan û vvelate vvan jî îro dest p6 nake. Kes nikare rûpelen dîroke bigire û dîrokeke nû ji xwe destpekin bide. Ev yeka şaşî ye, nezanî ye. Kurd jî, bi rûpelen xwe yê rind û xirab, bi bûyeren çê û neçê, xwedî dîrokeke ne. Hervvekî ku di belavoka Enstîtûya Kurd li Fransê de te gotin; "dara ku ji qirnen xwe hatiye birin, hişk dibe, dimire." Ji ber v6 yeke ye ku em divê bala xwe û der û dora xwe, ber bi aliyê

dîroke û do bikişînin. Ev balkeşandin hem ji bo îro hem jî ji bo avakirina rojê dahatû pûwîst e.

Nivîsara îhsan Nûrî Paşa gelekî kurt e, bi xorte kurd re hasbihaleke ye. Evv vveha dest bi nivîsara xwe dike;

"Lawo! Tu dizanî çira em hev nabînin; çira axa me reş, esmane me tarî ye? Efrîtan peşiya ronahiye girtiye. Lawo, tu dizanî çira em nikarin hilmeke rehet bikeşin? Em difetisin, denge me dernakeve, dest û pe me nalipe. Dew li ser sînga me rûniştine...!" Û ew nivîsara xwe weha diaedîne; "Lawo, te seh kir, ji min dibihure, hevîji te ye."

îhsan Nûrî yek jî vvan ronakbîren h6ja yen kurdan bû. Wî di dema xwe de, destpeka salê 30-an, serektiya raperîna Agiriye jî kir. Evv bi ser neket. Evv di kurte-nivîsara xwe de li ser sedemen bi serneketina raperîne hin tiştan dibuje. Evv penç sedemen bingehîn nişan dide. Ji vvan sebeba duvvemîn vveha ye;

"2- Zanayî û zor serkaniya xweşiye ye. Danzanîna esase ezahiya mûet e. Yek je bi xwendine, e din bi yekbûne çedibe."

Xwendin... yan6 zanîn û yeki ti. Ji ber kemaniya van herdu tiştan, kurdan pîr kişandine. K6maniya van tiştan piştî kurdan şikandiye. Li ba kurdan ne zanîn heye ne jî yekitî. Li vvelate kurdan tu cari yekitiyeke civakî peyda nebûye. Di dîroka kurdan de tu mînaken pervverdebûn û pervverdekirina xelkî, gelerî nîn in. Bi dehan dijîtî û berberiyen axa, şex, eşîr, bajar, mintiqe, perçe, devok, zarava, töre û şexsan, ji bo kuran, bûne nan û ava rojê. Kurd di nav van dijîtiyan de mezin bûne û h6 jî mezin dibin. Kurd ferî dijî û berberiyen bûne. Û tişte herî xirab, kurd nizanin, evv 6 çavvan ji dijîtiyan xelas bin. Em e van dijîtî û berberiyen çavvan ji hole rakîn?..

Bele, em nikarin dijîtiyen xwe ji hole rakîn û em nikarin vvan kem jî bikin. Ji ber ku dijîtiyan ji meydana rakirin yan jî vvan kemkirin zanîn û pervverdeyî dixwaze. Bi tene civateke zane û

penverdekirî dikare dijîtiyen xwe kemtir bike, civat û vvelate xwe bi peş ve bixe.

Nivîsara îhsan Nûrî yaji law6 kurd re gaziyek e. Çaxa vî gazî dikir, 1945, lavv bi tiliy6n destan dihatin hejmartin. L6 îro? îro hejmara lavvan gihîştîye milyonan. îro bi milyonan law6n kurd hene. Çiyayen Kurdistane, dest û günden vvelet, girtîxanên biyaniyan, fabrîkên xerîban û kolanên bajaren Evvrûpaye bi law6n kurdan tijî ne... Lavven nezan, lavven nepervverdekirî, law6n birçî û bepar. Law6n be xwendegêh6n kurdî, lavven be mamoste û unîwersîtey6n kurdî, be radto û televvîzyona kurdî. Law6n b6 relodstin û enstîtusyonên civakî û kulturî y6n netevveyî.

L6 digel v6, hevî jî di lavvan de ye. Evv 6 çavvan bibe? Li milekî şerekî dijvvar li dijî dijmin, li milekî jî nezani û dijîti û berberiy6n kurdan y6n nav xwe. Û li milekî jî bi milyonan law6n kurd û vvelatekî ku hevvedare perwerdeyiy6 ye. Evv e çavvan bibe?

IV

Xwediy6 enstîtusyona bûyin riyek e, riyeke bingehîn û girîng. Eger hin enstîtusyonên kulturî ku bi rastî netevveyî ne, bi rastî xweser û nivveneren gele kurd in, hebin, de pir problem bikaribin hal bin. Xebat û xîreta şexsan pevvist e. L6 evv t6r nake. =exis çiqas zane û hunermend dibin bila bibin, tu cari nikarin bi sere xwe ji derheq6 probleman b6n û gaven pir mezin bav6jin. Ev yeka hane ne mumkin e. Henveha tu şans6n komikên biçûk jî nîn in ku bikaribin karen enstîtu û akademiyan bi cîh binin. =exs û komikên biçûk dikarin dest pe bikin, gav6n yekemin û pevvist bavejin. L6 domandin, meşandin û peşxistin bi îmkanên hîn mezintir, bi ekitiy6n hîn firehtir mumkin e. Ev yeka sistem, pisporî û xebata ilmî, rûniştî dixwaze.

Xebatên organizasyon û enstîtusyonan dikarin, ji hemû xebat6n din betir, alîkari li peşveçûna gele kurd bike. Fekiyên enstîtusyonan ji hemû fekiyên din ç6tir

Em hemû pe dizanin ka dijmin çavvan erişi gele kurd
dikin. Evv ne bi tene bi ordî û eskeren xwe, ¹⁶ digel
eskeren xwe, bi siyaset û îdeolojiyen xwe, bi kulturen
xwe, bi edebiyat, töre û edeten xwe, bi
ziman-xwendegh-radyo-telewîzyonen xwe, bi
muzîk-kinc-xwarin û vexwarin û şevveyen jiyanen xwe
jî erişi gele kurd dikin.

Baş e, em 6 cima eniyeke vveha fireh ku pir tiştên
bingehîn te de hene, ava nekin? Eniyeke bi kitab,
rojname, kovar, ziman, kultur, edebiyat, muzîk,
ideoloji, siyaset û hvvd... Li ser bingeha zanîn û
yekitiyeke nûjen, eniyeke vveha gelerî, civakî û kulturî
pevvist e. Bersîva erişên dijmin, çi li vvelet, çi li derveyî
vvelet, afirîn, avakirin û organîzebûna alternatîvî ye.

Be guman, kevîren koşeyên afirîn û organîzebûne jî;
organizasyon, enstîtusyon û akademi ne. Bi alîkariya
vvan, hem hebûnen vvelet de jî vvindabûne xelas bibin û
hemjî eser, berhem û afirînen nû de p6kwerin.

Di revvşa îro de, li vvelate kurdan tu şerten avakirina
organizasyon û enstîtusyonên kulturî û civakî nîn in.
Îcar, qet nebe, li dervayî vvelet meriv bikaribe, bi
hevkarî û yekitiye hin cîhên vveha ava bike...

Em h6vî bikin ku Enstîtuya kurd li Frans6 bibe
gaveke h6ja li ser riya vvelat û xelkekî bi enstîtusyon û
rejistinen modern .

Berbang, 1983

Kultur û ronakbîren kurd

"Di welaten paştamayi de, nifşen (generasyonen) kevnar li dij hezen kolonyalîstan rawestine û ji bo seren irojî re vekirine. Em, yen ku di nav sere îro de ne, dive devjî piçûk dîtina xebat û kirdeyen bapîren xwe berdîn û bedengî û pasîvîteta wan te bîgiyên Ewana, bi çeken xwe yen we roje û bi qasî imkan û zanîna xwe şer kirin. Û eğer şer û xebaten wan deng nedaye, xwe ranegîhandiye cîhane, sedeme wî kemaniya rekûpekî nebû. Rewşa cîhane we deme gelek ahe bû. Em iro bauoer in û dizanin ku em de bi ser kevin. Le ji bo ku em bigîhen îro, diviya çend serîhildanen esirî çebûna, çend rapêrînen gundiyan tek biçûya, çend meş û li berxwedan bi desten kolonyalîstan bîperçiqiya."

Frantz FANON di gotara xwe ya di Kongra duivemîn a Nivîskar û Hunermenden Reşîk de qîseyên jorîn digotin. Kongre di sala 1959-an de li Romayê pek hatibû. Û Frantz Fanon gotara xwe vveha didomand;

"Em, yen ku îro, wekî kare herî bîmgehîn û tarîxî, bare tekdana kolonyalîsme done ser mile xwe, dive van rapêrîn û serhîldanan bimeşînin..."

Kî ye Frantz Fanon?

Evv ronakbîrekî Cezayîrî bû. Denge vvelate xwe û xofa dijminen xwe bû. Wî di sere rizgariya gele Cezayir de rolek pir mezin leyist, bîr û bavverî û îdeolojiya sere rizgariya gele Cezayir afirand, li Franse xwend, bû doxtor, tiştên ku li Fransê fer bû, li dijî kolonyaalîsma Franse bi kar anî. Wî prensîben WEKHEVÎ, AZADÎ, BIRATÎ li dijî dayika van prensîban bi kar anî, li hemberî îdeolojiya devvleta Franse, îdeolojiya netevveyî ya Cezayîre; li hemberî kultura Franse,

kultura ereb u Cezayir; li hemberî sexsiyeta Fransî, sexsiyeta ereb u Cezayîrî derxist û got:

"Di welate paştamayî de kultura netevveyî dive navenda sere rizgariya wan welatan be".

Piştî sere rizgariya Cezayîre F. Fanon bû vvezîr, xeberdan û nivîsaren xwe bi nave "Nahletiyen Cîhane" di kitabeke de berhev kirin. Hin beşen v6 kitaba pir heja bi turkî jî derketiye. Ev kitaba heja bi hemû zimanen evrupayî heye Kurd u bi taybetî ronakbîren kurdan dive ve kitabe bixwînin û F. Fanon û bavveriyen vvi binasin. Jean Paul Sartre jî ji kitabe re peşgotinek pir xweş û manidar nivîsiye. Sartre di peşgotina xwe de, devvlet û ronakbîren vvelate xwe, ango yen Franse mehkeme dike.

KULTUR - ZANEBÛN - RONAQBÎRÎ Û LIBERXWEDAN di bîr û bavvveriya F. Fanon de gelek cîh6n girîng vverdigirin. Evv, hemû teoriya xwe ya vvelatpervveriye li ser van hîman ava dike. Ji bo Fanon kultur û p6şvexistina kûltûre gelek girîng e.

11

Rast, Kultur çi ye? Meriv je çi fahm dike? Hem em Kurd û hem gel6n din y6n cîhane li ser kûltûre pir tiştan dibejin. Ev çend sedsal in ku merivahî behsa kûltûre dike. L6 kultur çi ye ? B6î mana vve ya latînî, ku çand e, li ser ve yeke tu daxuyaniy6n vvekhev nîn in. Le îro riya lekolîn û daxuyaniyan ber bi wekheviy6 diçe.

Wekî ku hatiye gotin, kultur yek ji du - se peyven herî dijvvar yen ziman in. Di gelek cîh û gehîneken curbecur de, evv bi gelek man6n cihe hatiye bikaranîn. Di destpeka kapitalizm û kolonyalîsme de kultur, beşe hejayiyeke serdestan bû. Kultur, netewey6n xwedî kultur, gelen xwedî kultur u mîraten kulturî beşe li ba serdestan hebû. Bmdest "bekultur" bûn. Netevveyen bmdest "keriy6n vvehşî" bûn, nizanîbûn kultur çi ye. Çeyiya serdestan ev yeka bû, ku pariyek ji kultura xwe -her çiqas bi zordarî be jî- didan bmdestan. Li ser

kültüre, nerîn û daxuyaniyê vvelat û çînê serdest vveha bûn.

Piştê muzîk, edebiyat, hûner uvvd jî vvekî kultur hatin dîtin. Her kî ku xwedîye edebiyat, muzîk û pîşe buya evv xwedî kultur bû jî.

Piştî v6 dîtine li ser mana û naveroka kulture lekolîn û hûmerîn zêde bûn. Pirsîyar çebûn. Çarçevva naveroka kulture firehtir bû. Kultura çîn û kategoriyê civakî derketin pêş. Mîna kultura burjuvazi, kultura karker, gundî, jin, zarokan uvvd... Piştî hûmerînan hate dîtin ku çîn û kategoriyen civatî ji hev cihe dijîn. Gelek tiştên vvan ji hev cihe ne. Ê bi normen cihê cihe li tişt û buyeran diniherin. Ji ber v6 yeke jî, meriv tegihîştin ku di nav tevahî û yekitiya kultur de, kategori, berberî û curbecurî jî hene.

Ê van salen davvîn, bi alîkariya lekolîn û hûmerînan, pispor -bi taybetî antropolog u etnolog-gihîştin havilekî vveha; bi tevayî û kategoriyen xwe ve, şeweyen jiyîn û fikirîna gel kultur e. Ango forma jiyane bi xwe kultur e.

Forma jiyane... Bêguman, ev yeka pir tiştan dibeje. Meriv dil dike ku ji bo her warê forma jiyane peyv û daxuyaniyên xas hebûna. Wê deme mana u naveroka kulture d6 çetir fahm bibûya. Le mixabin, zanîna îro bersîva v6 daxwaziye nade. Loma jî peyva kultur hîmê bingehîn yê civatek û gelekî di- hundirîne. Şiûra şîrîkî û bîhevrebûne, pîvek u normen civakî, tecrubin civate, şeweyen fikirîna gel, edet u töre, dan û standînen civakî, hemû di nav naveroka peyva kultur de cîhan xwe vverdigirin. Ê b6 şik, ev hemû vwaren forma jiyane, bi ziman rolê xwe yê civakî dilîzin. Meriv bi ziman dikare hevûdu tebigiye, bi ziman dikare tecruben xwe ragihîne hev, zanebûn û tevgeren civakî p6k bine...

Li gora v6 daxuyaniya li ser kulture, hemû gelen cîhane xwedî kultureke netevveyî ne. Ji gelen heri paştêmayî ta gelen herî pêşketî hemû gel, xwedî kultureke xas û xweyî ne.

Her vveha gele kurd jî xwedî kultureke netevveyî, xas û xweyî ye. Kurd bi dan û standinen civakî, bi edet û tören xwe, bi eşîr û malbaten xwe, bi xwarin û cil û bergên xwe, bi ziman, zarav û devoken xwe, bi sere xwe ye sedsalan xwedî formeke taybetî ya jiyane ne. Ev forma kurdan ya jiyane bi gelek aliyên xwe, ji formen jiyana gelen cîran û der û dora kurdan cihe ye. (gelek aliyan vvekhevjihe).

Ji stran û govenden kurdan ta rabûn û rûniştina vvan; ji şal-şepiken vvan ta şihîren Ehmede Xanê, Feqiye Teyra, Meleye Cizîrî; ji davvet û şahiyên vvan ta benîştakengere; ji keleh û bircên vvan ta şevveyen peyivîn û silavdana vvan; ji leyistoken vvan yê zarokan ta beriya pezan... hemû ev tişt perçên kultura kurd in.

111

Bi sedsalan e, di navbera serdest û bindestan de şerekî dijvvar dom dike. Digel ve, ji destpeka tarîxa kolonyalîsme heta roja me, şerekî din ye dijvvar jî di navbera biyanî û gelên navxweyîyan de, heye. Ji sedsalan vir ve, di sere gelên bindest u navxweyîyan de xebat û tekoşîna kulturî cihekî gelekî girîng ragirtiye.

Cima?

Ji ber ku ji bo serketina sere rizgarî û azadiye peşketin û li ser riya pesketine jî hîmen bingehin dive. Tu xelk nikarin di armançên xwe de bi ser kevîn, -heta ev, li ser riya pêşketine, bi şevve û xebatên curbecur yê hîmên bingehin yê civakî ava nekin û ji bo ve yeke gav navejin. Tarix şahide vê yeke ye. Hêzen biyanî û dacîrker bi dare zorê, bi kotekî, dixwazin forma jiyana gelen bindest tek bidin, û navxweyî jî, ji bo derkirin û qewitandina hêzen biyaniyan, forma jiyana xwe diparezin û wê, digel peşketina tarix û civake, peşve dixin û modên dîkin. Ji destpeka tarîxa zordariye heta roja me, dijîtiya herî bingehîn ya di navbera hêzen biyanî û dacîrkeran û gelen bindest ev bû ye.

Afrîkayîyen reşik li hembere Societe Europeenne de

Cultur, Societe Africaine de Cultur ava kirin. Ronakbîren ereban ji bo armanca Dar-El-Salam r6xistinen kulturî çekirin. Sereken Latin Amerikayê ji bo "Amerika Latîni ya azad" di peşengiya Simon Bolivar de civiyan ser hev. Wîetnamiyan di peşengiya Ho Chi Minh, Ngo Tat To û To Huu de, di sala 1948'an de kongra xwe ya kultura netevveyî civandin. Li cîhane tu ronakbîren gel6n bindest (ger sosyalist, ger vvelatpervver û demokrat) sînoran dananîne navbera şew6 û vvaren tekoşîne. Ronakbîren gelen bindest her xwestine li ser riya peşketina civaten xwe hîmen bingehin ava bikin. Reberiya sere rizgariya gele Wietnam di deste sosyalist û vvelatpenveran de bû. R6beren gele Wietnam di navbera sala 1945 û 48'an de ji bo kultur-edebiyat û pîşeya Wietname ev tişt bi cîh anîn: Seferberiya xwendin û nivisîne, di devvsa zimane Fransizî de, bikaranîna zimane zikmakî, xebata nûjenkirina kultur û mîratiy6n kûltûre, lewebûn û bidervevebûna kûltûre, avakirin û xurtkirina kultureke zaniyar û netevveyî, afirîna musîka vvelatpervver û şoreşger, çekirina kongra kultura netevveyî.

Min mînaka vvietsamiyan ji bo ve yeke vveha direj kir; ger sosyalist, ger vvelatpervver, reber û ronakbîren gelen bindest dive ji bo parastin û peşvexistina hîmen bingehin yen forma jiyana gelen xwe bixebitin. Hebûna vvelet, parastin û p6şvexistina kultur, ziman û forma jiyana netevveyî esas e, bingeh e. Ev yeka hane destpek e, destpeka her tiştî ye.

Esas e, levvre tekoşîn, xebat, şer, lebat beşe dikare li ser hebûna vvelat, gel, kultur, ziman û forma jiyane xurt ûjîndarbe.

Bingeh e, levvre peşketin, peşvexistin, serketin bi tene dikare li ser bingehê tekûz be hole.

Destpek e, levvre tarîx û dem her diherike, peşdikeve. Tişt ten guhertin, modernîze dibin. Ji bo modernîzekirin, peşvexistine dive hîm6n bingehin

nebin û ev hîm6n bingehin div6 bibin destpek.

Mixabin Îmkan6n me h6 dest nadin ku em kovar û rojnamen kulturî, edebî û pîşeyî bivveşînin. BERBANG, di vî vvarî de kovara herî ber bi çav e. (Ev çenden davvîn li Svvede bi nav6 ROJA NÛ kovareke kulturî dest bi weşîn6 kir. Ê li Englistane jî, bi tîpen erebî û bi zaravaye soranî kovarek bi nave ÇIRÎKA KURDÎSTAN det vveşandin.)

BERBANG gîhaye hejmara xwe ya ll'an. Em biniherin ka di rûpelen BERBANG'e de çi hene? Piraniya nivîsaran li ser ziman û problemên zimane kurdî ne. Li ser dîroka zimane kurdî ye nivîsandî, tekîliya zaravayên zimane kurdî, bikaranîna elfaba kurdî, nivîsar hene. Çend çîroken gelerî û nivîsar û helbestên vvelatpênverî ku li ser tarix, edet û tîre û sere gele kurd in jî di nav rûpelan de hene. Li ser folklor, zargotin û weşanên kurdî jî çend nivîsar hene.

Ango piraniya nivîsar, vvene u helbestên BERBANG'ê li ser hîm û referên civat û jiyana kurdî û pîşvexistina vvan e. Berî niha bi çendeke, ez li Paris'e bûm. Wekî ku te zanîn, li vvir bi alîkariya devvleta Franse enstîtuyeye kurd vebû. Ji niha ve piraniya orijînaîen kovaren kurdî li Enstîtuye civiyane. Gava ez li vvir bûm, min hinekî li vvan kovaran jî nihert. Piraniya nivîsar û tedehiyên vvan kovaran jî vvekî yên BERBANG'e ne. Cima ev vveha ne?

Bersîva v6 yeke li ber çavan e; vvekî ronakbîrên gel6n din yê bindest, ronakbîrên kurd jî li dû kok û reh6n xwe ne, dixwazin xwe bigîhînin kok6n xwe, heyîn6n xwe bibinin, binasin, dencînin meydane, biparezin û hedî hedî pîşvexistin. Li ku zordarî û asimilasyona hezen biyanî û dacîrkeran hebûye, li w6 der6 parastin, ¹⁶xwedî derketin, lekolîn û pîşvexistina devvlemendî û heyîn6n vve dere jî her hebûye. Yek ji vvezîfen herî girîng y6n r6ber, serek û ronakbîrên v6 dere, parastin û pîşvexistina devvlemendî û heyîn6n netevveyî bûye.

Ji bo kes6n ku ji asimilasyon û nîrên netevveyî dûr in,

dibe, parastin û 16 xwedî derke tma heyîn6n netevveyî eceb be. Levvre evv jana şexsîyeteke netevveyî ya perçiqî nakişînin. Problemen vvan y6n vvisan nînin. Wan pişta xwe daye ser ziman, kultur û şexsîyeteke azad. Gelen bindest û ronakbîren vvan jana perçiqandina ziman, kultur û şexsîyeta xwe dijîn. Mejiyen vvan bi v6 jana reş ve tijî ye.

Ji bo kurdan û ronakbîren vvan jî vvisa ye. Kurd jî, ji zû ve ye, jana perçiqîna ziman, kultur û şexsîyeta xwe ya netevveyî dikeşînin. Bare ve jan6 li Kurdîstana Irake kemtir e. Ji ber ku li vvir tu carî ziman, kultur û edebiyata kurdî qedexe nebûye. îcar bare jana reş li Kurdistana Tûrkiye hîn betir e. Ji ber ku li Tûrkiye devvleta Tûrk ya zorker ji damezrandina xwe û vir ve, her tişte ku bi nave Kurd û Kurdayetî ye, qedexe kiriye. Hebûna gele kurd nenase. Ê pir bi xurtî diçe ser gele kurd û Kurdistane. Ji bo ku evv bikaribe gele kurd asîmîle bike, bi dare zore, her tiştî dike. Tu tişteki ne xema devvleta Tûrk e, li Kurdistane her tiştî t6k dide. Parastina devvlemendiyen antik û tarîxa kevn jî ne xema devvleta Tûrk e. Du bûyeren rojen davvîn, ji bo peyitandina ve yeke, mînakên herî ber bi çav in.

Bûyera yekem li der û dora Herran û Ruha (Urfa)'ye ye. Ev bûye çendeke ku devvleta Tûrk dixwaze li ser Firate bendeke av6 ava bike. Mintiqeyekî heft sed milyon m de di bin av6 de bimîne. Di nav ve mintiq6 de ji hefteyî (70) z6detir gund û bajaren biçûk hene. Ev gund jî de di bin av6 de bimînin û vvinda bin. Le ya herî girîng, mintiqe kahniya devvlemendiyen tarîxî û arkeolojik e. Medeniyeta hezar salan li v6 dere ye. Ji Kalkolîfîka ta Urartuya, gelen kevn, di wext6 xwe de, li mintiqe bi cîh bûne. Mintiqe di navbera Mezopotamiya-Anatolî û Suriye de pir e. Hinek beş6n destana Gilgamş jî di mintiqe de hatibûn dîtin. Di navbera Samsat-Bozova-Karkamiş û Herrane de bi kemani berî niha bi 5000 salan merv bi cîh bûne. Li gora dîroknase Edessaî (Ruha-Urfa) Mateos, bajare Samsate ji Bizans

Commagenera payitextî kiriye. L6 sibe roj ev medeniyet û tarîxa hezar salan d6 vvinda bibin û biçin. Her mîna mintîqa Harpet û bedenava Kebane...

Bûyera duvvemîn, xeberdaneke serekcumhure devvleta Türk general Kenan Evren e. Berî nuha bi çendekê, K. Evren û serbaren cunta leşkerî bi hev re çûn Çolamerge. K. Evren li vvir xeber da. Xeberdana general, ji serî heta bini li ser Kurdan bû. Bi kurtebirî tiştên ku vî digot in, ev bûn; kurd ne kurd in, evv tirk in. Kurd û Kurdistan nîn e, turk, Türkiye heye. K. Evren li Çolamerge vvekî xortekî 18 salî diqîriya, xwe dihejand û li ber çaven hemû cîhane derevv dikirin. îdeolojî û siyaseta devvleta turk vveha ye. Merivahî, zanîyari li ba devvleta turk nîn e. Sosyolog û nivîskare heja îsmail Beşikçi di kitaba xwe ya davvîn de, ku weşanxana "Denge Komale" bi nave "Ji Unesco'ye re name" çap kiriye, zordarî û hovîtiya devvleta Turk baş dide xuyadan.

Ji ber zordarî û hovîtiya nedîfî ya devvleta turk, dile Kurdistana Türkiye bi jana perçiqandina ziman, kultur û şexsiyeta netevveyî hîn zêdetir tijî ye. Ev yeka di rûpelen HAWAR û ROHANÎ'ye de baş xuyaye. Kovarên HAWAR û RONAHÎ kovaren herî bedevv û hêja yen kûrden Türkiye û Suriye bûn, ku piştî tekçûna raperina ŞEX SEÎD derdihatin. Di her hejmara van kovaran de ji bo gele Kurd qîrîn û gazîn hene. Di hejmara 5'an ya RONAHÎ de (1- Tebax- 1942) li ser kovareke kurdî (GELAWÊJ) nivîsareke kurt heye. Nivîsar b6 nav e. Le, xuyaye bergeren RONAHÎ'ye evv nivîsîne. Di davviya nivîsare de vvisa te gotin;

"Henvekî bergere Gulaveje gotiye, kurd nemaze îro, ji her voexû betir hevcedarî kovar û kiteban in. Ji ber ko sibe, gava mûleten dinyaye derîh û doza heyîna xwe bikin, yen ko heqe milletan lek vekin, i kovar, kitep û rojnameyen wanjî de bipirsin.

Ji levvre emjî digel bergere Gulaweje dibejine kurdan nemaze kûrden Iraae: Kurdino! ne bi tene bi çar, le bi

çardeh destan b Gulaweje bigirin û qedre we bizanin".

Qîrîn, qîrîna parastin u ¹⁶ xwedî derketina heyîn û devvlemendiyen netevveyî ye.

IV

Oîrin û jana perçiqandina şexsiyeta netevveyî li ba bîrevver û ronakbîran betir e. Ji ber ku evv ji xelke betir ji derva re vekirîne. Dan û standinen vvan bi derva re heye, ji xelkê zûtir xwe nêzî tişt, bavverî, raman û normên nuh dikin. Û piraniya vvan di cîh û refên biyaniyan de xwe penverde kirine. Nerîn û nêzbûna vvan i tiştan cûda ye. Bîrevverî û zanebûna vvan, alîkariya vvan dike ku bûyer û tiştan hîn firehtir û kûrtir bipîvin. Loma jî pîveken vvan hişk û girtî nîn in.

Ev tişt hemû pir pozîtîv û rind in. Bi alîkariya van tiştan meriv dikare guhertinan bibîne li bûyeran hûr binihere, ji keda kar, xebat û lebatan havilan dencîne, reberiya guhertinan bike, bibe nûnere tiştên nû. Fonksiyon û rola ronakbîran jî, jixwe, ev e.

Lê ev yeka hane bi xwe re tehlîkeyeke mezin jî tîne; ji hebûnen xwe, ji vvelate xwe û gele xwe bi dûrketin. Trajediya ronakbîren vvelat û gelen bindest ev e. Ango di nav ziman, kultur, pîvek, norm û dan û standinen nû de fetisîn, asîmîle bûyin, şexsiyeta xwe ya netevveyî vvinda kirin. Ji ber vê yekê jî ronakbîren gelen bmdest ji her kesî zedetir jana perçiqandina şexsiyeta netevveyî dikeşînin, ji her kesî zedetir digîrin û xwe diêşînin. Ev normal e. Li ba hemû gelen bindest yen cîhane vvisa bûye û de li ba kurdan jî vvisa be.

Bavveriyen ronakbîran çî dibe bila bibe, evv dive xwe bigîhînin kokên xwe, li kultur, heyîn û devvlemendiyen netevveyî yen vvelaten xwe xwedî derkevin, vvan biparezin û hedî hedî peşvebixînin. Parastin û ¹⁶ xwedî derketina do û îro ji bo leylan, xewn û fantazîyan ne, ¹⁶ ji bo baştirbûna sibe pevvist e. Baştirbûna sibe û rojên peş, bi rexistin û tekoşîna gel mumkin e. Gel jî bi tiştên jê dîr û hîç û pûç ve renakeve. Gel dive xwe û daxwazryên

xwe di nav tekoşîne de bibine, ku bi re keve.

Ronakbîren gelen bindest ku sere nzgariye dane û îro serbest in, v6 yeke baş bi cîh anîne. Berî her tiştî xwe û der û dora xwe ji krîza şexsîyeta netevveyî filitandine, xwe gîhandine kok û reh6n xwe, yekîtiyek jîndar di navbera xwe û vvelat, gel û kultura xwe de avakirine. Û evv di demeke direj de bi ser ketine, vvelat û gelen xwe rizgar kirine.

Em binerin; di qirna me ya 20'an de, reber u peşengen hemû seren rizgarîxwaz ronakbîr in. Bîr û bavverî û metoden xebata vvan ji hev gelek cûda be jî hemûyan, yekîtiyek bi vvelat, gel û kultura xwe ve damezrandina. Dan û standin û yekîtiyeke heja, jîndar di navbera bavverî, raman, norm û metoden xwe yen nû û vvelat, gel û kultura xwe ya kevnar de çekirine.

V

Probleme herî mezin û bingehin ye ronakbîren kurdan, bi bavveriya min, ev e. Nemaze ji bo ronakbîren kûrden Tûrkiye vveha ye. Ronakbîren kûrden Tûrkiye nikarin dan û standin û yekîtiyeke heja û jîndar di navbera bavverî, raman, norm û metoden nû û vvelat, gel û kultura xwe de ava bikin. Yan evvjî vvelat, gel û kultura xwe pir dûrketî ne, yan jî ji tişt, bavverî, raman û normen nû re pir girtî ne. Helbet ji herdu avviran jî tu havilekî dernaye. Ji ber v6 yeke jî, berhem, afirandin û hilberiy6n ku bimîne û bibe reçeyeke koka vvelat û gele kurd, zû bi zû, dernakevin. Kurdîstana Tûrkiye bûye vvekî çolekî. Ji 10-12 milyon kûrden Kurdîstana Tûrkiye, 10-12 nivîskar yan rojnamevan6n kurd derneketine. Henveha 10-12 kesen pispor, zanyar, dîroknaş, zimanzan, musîknaş jî derneketine. 10-12 roman, çîrok, helbest, destan yan pirtuken zarokan jî derneketine.

L6 çî derketiye? Bi hezaran, sed hezaran xort u keç6n nîvzane, mejî tevîhev derketine.

Ev xebitîn, bûn serek û reberen gele kurd, ji bo ber

doza gele xwe ked, xwîdan û xwîna xwe rijandin. Gelek ji vvan bûn gorbehîşt. L6 mixabin, hezar mixabin, vvan li ser riya p6şketine hîm6n bingehin y6n forma jîyana gele Kurd avan nekirin, nikaribûn ava bikin, dan û standinek, yekîtiyeke xurt, jîndar di navbera xwe û vvelat, gel û kultura xwe de ava nekirin.

Sedem6 w6ranbûna Kurdîstana Tûrkiye, tunebûna ronakbîren modern e. Xwenday6n me pir in, bi hezaran in. Di v6 man6 de ronakbîren me jî pir in. Le evv k6m û paştamayî ne. Wekî kultur, mana ronakbîrî jî gelek fireh e. Nemaze di vvelaten bindest û paştamayî de peyva ronakbîrî jî pir tiştan ifade dike. Ji levvre di vvelate bindest de kadir û meriven pispor yen vvaren curbecur k6m in. K6maniya pispor u kadiran bare ronakbîren vvelaten bindest girantir dike. Di vvelaten p6şketî de pisporî di peşîya ronakbîrîye de ye. Li vvir ne hevvece ye ku meriv hem siyaset û tarîx û hem jî edebiyat û sosyoloji bizanibe. Pispor û kadiren peşketî pir in. Organizasyon û müessesen vvan hene.

Ronakbîre vvelate bindest dive berpîrsiyare tarîxa
xwe û qirn6 xwe y6 îroyî be. Mejîy6 vvi nûjen be, 16 dûri
vvelat, gel û kultura xwe nebe, di mejîye xwe de vvelat, gel
û kultura xwe bijî, li heyîn û devvlemendiyen xwe hûr
binere, û tişte herî girîng, peşvebixîne. Ronakbîr kes6
p6ştexiste ye, ango p6sverû ye. Parastin û peşvexistin du
riyen rastî ne û sedeme hebûna ronakbîr e.

Peşverûtî behsa teorî û bavveriyen şoreşger kirin nîn e. Peşverûtî, di her vvarî de tiştan p6şvexistin e. Em d6 peşverû bin, behsa teorî û bavveriyen peşverû bikin, 16 tiştan, hel û vvaren jiyane bi peşve nexin... Peşverûtîya vvisan ne peşverûtî ye. Ê peşverûtîyeke vveha tu havili nade. Meriv dive xwe ji peşverûtîyeke vveha şaş û çevvt bipareze.

Revvşa ronakbîren Kurdîstana Tûrkîye ne baş e. (Di perçen din y6n Kurdistane de revvş gelek cûda ye. Ji ber v6, ez naxwazim di ve nivîsara xwe de behsa perç6n din bikim.) Ronakbîren Kurdîstana Tûrkîye, yan beî

ziinan, kultur û şexsîyeteke netevveyî, b6î parastina van dixwae tiştan peşve bixine, yan jî ziman, kultur û şexsîyeta netevveyî evvçend hişk dipareze ku nahele ev bi peş kevin.

VI

Bi qasî ku xuyaye, di Kurdîstana Tûrkiye de du kategori ronakbîren kurd hene. B6 şik evv kes6n ku xwenda ne, ¹⁶ xwe li kûrdiye danayinin û tu tekîliya xwe bi kurdayetî û beş6n xebata kurdayetiye danayinin, li dervayî van kategoriyanan in. Hejmaren van kesan pir e. Niv6 xwendayen Kurdîstana Tûrkiye ji van in. Ji asimilasyon û tîrsa devvleta turk, ji kurdayetiye bi dûr ketine. Eşer ronakbîren me kemaniyen xwe ji hole rakin û bi xebatek cûrbecûr û gelerî (bi metoden modern) rabin, ev kes jî -bi kemanî piraniya vvan- de li xwe veşerin.

Îcar xwendevan dive ji bîr neke ku ev dabeşkirina ronakbîren Kurdîstana Tûrkiye bi xeten giştî ne. Ez h6vîdar im ku em de di roj6n peş de bikaribin hîn betir ji n6zîk ve li ronakbîren xwe binerin, hîn çetir le hûr bin û lekolin.

Kategoriya yekem ya ronakbîren Kurdîstana Tûrkiye, melle û seyday6n vvelatpervver in. Kahniya vvelatpenverî û ronakbîriye ev in. Tarixa seydayan pir kevn e, xwe digîhîne Mellaye Cizîrî, Ehmede Xanî, Elîy6 Herîrî. Bapîr6n edeta vvelatpenveriya ş6x, melle û seydayan, M. Cizîrî, E. Xanî, E. Herîrî ye. Seydayen me y6n îro ji vvir, ji kûrahiya tarîxa me t6n. Ji sedsalan û vir ve ye ku ev ekol reberiya vvelatpenveriya kurdî dike, vvelat, gel, kultur û tarîxa kurdan dipareze. Evv di nav gel de ne, edet, t6re û normen jiyana gele kurd baş dizanin, ji bûyeren der û doren Kurdîstane baş agehdar in. M6jîy6n vvan bi çîrok, stran, zargotin, destan u serpehatiyen kurdan ve tijî ye.

L6 mixabin evv ji derva re girtî ne. Bi şik li derva dinerin. Zordariya hez6n biyanî evv kirine dijmine

tiştên biyanî. Wan her xwestine heyîn û devvlemendiyan Kurdistane biparezin, ziman, kultur û şexsiyeta kurd li ser lingan pegirin. H61a vvan ya parastine gelekî li peş e. Le hela vvan ya peşvexistine gelekî qels e. Ji levvre piraniya vvan, ji dîtîn, bavverî, norm, pîvek û metoden nû re girtî ne, ji xebaten akademîk, pisporî û modem dûr in. Edebiyat, kultur û zaniyariya navnetevveyî bala vvan nekesine.

Bi kurtebirî, ekola seydayê vvelatpervver forma jiyana kurdî diparezin, ¹⁶ nikarin ve bi peş bixînin.

Kategoriya duvvem ya ronakbîren Kurdîstana Turkiye, xwendayan nû yen vvelatpervver û sosyalist in. Ji destpeka 1960' î ta îro nifşekî vveh j Kurdistana Turkiye derket. Ev nifş jî di nav xwe de yek nîn e. Nêrinê vvan ji hev cûda ne. Le h616n vvan yen bingehin n6ze hev in. (Ez bi xwe jî, ji ve kategoriye me.)

Piraniya vî nifşê nû di xwendegehen bilindan de xwendine, avukat, doxtor, mamoste û hwd ne. Bi kemanî, vvan xwendegeha navîn qedandine, ji dîtîn, bavverî, norm û jiyana modern agahdar in, li ser teoriyan nû munaqaşeyê germ û kûr dikin, xwedî îdiayan gelekî mezin in, dixwînin û dinivîsin, tiştên nû, bûyeren cîhane bala vvan dikeşîne, ji derva re, tiştên nû re pir vekîrî ne, bi lez û aktiv in, ji vvelate xwe, gele xwe hez dikin, bi xurtî ji bo vvelate xwe dixebitin, ten girtin, t6n kuştin, dbcvvazin revvşa vvelate xwe biguherînin, vvelate xwe bi peşve bixin.

Le mixabin xwendegeh, penverî û sîstema devvleta turk, heyîn û hebûna vvan ya kurdî çelqandiye. Ji % 95' 6n vvan bi zimane turkî difikirin, n6ze temamiya xebata vvan ya siyasî, civakî û kulturî bi turkî ye. Piraniya vvan di nav xwe de bi turkî dipeyivin. Nemaze xeberdan û tevgeren vvan y6n siyasî hemû bi turkî ne. Ji% 20 - 30'ye vvan dikarin bi kurdî dipeyivin. Eger em bi optimîzmeke boş bibejin, ji sedî yeke vvan dikarin bi kurdî binivîsin û bixwînin. Forma jiyana kurdî û ya turkî di sere vvan de tevîhev e. Piraniya vvan jî kultur û

tarîxa kurd bi dûr in, krîza şexsiyeta netevveyî dijîn, xwe nadin ber xebata ake- demîk, n6zî lekolîn û hûm6rîn6n kûr û fireh nabin, pisporiye nadin ber xwe. Keysa vvan nîn e ku bibin nivîskar, hozan, rojnamevan, sosyolog, etnolog, dîroknas, zimanzan, muzîknas, dîplomad ûvvd...

Bi kurtebirî ev kategori jî dixwaze biguhîrine, peşve bixe, ¹⁶ bele, beî ku xwe bigîhîne köken xwe, b6î ku hîmen bingehin ava bike.

vn

Bi kurtî revvşa me vveha ye. Welate kurdan di nav nezaniyeke mezin de ye. Ronakbîren vvelabe kurdan jî hem k6m û hem belengaz in. Kemanî û çevvtiyen vvan pir in. L6 li milekî din jî vvelate kurdan bi lez diguhere. Eşîren vvelet ji hev dikevin. Jiyana koçeriye mîna berfa ber roye dihele. Dan û standinen kevn vvinda dibin. Ê asimilasyona devvleta türk roj bi roj betir dibe.

Di gehîneka îro de, vatiniya herî mezin û bingehin; dencistin, avakirin û berpeş kirina ronakbîren modern e. Kurd vvekî vvelat, vvekî gel îro hevvcedarî ronakbîren modern û peşverû ne, di çarçevveke peşverû de hevvcedarî yekitiya nûjenî û kevnariye ne. Ango kurd îro hevvcedarî ronakbîren ku gelen din yen bindest j zû ve ye ku dendstine, ne.

Li vir div6 em tiştêkî ber bi çav bikin ku daxuyaniyen me yen li ser ronakbîren Kurdîstana Tûrkiye, bi xet6n giştî ne. Ji vvan re lehumerîn div6. Em dive van agahî û daxuyaniyan vekin û sedemen vvan bidin ber çavan. U b6 şik, ronakbîren modem ku daxwaza me hemuyan e, dîsan d6 ji yen hene, derkevin. Armanc, kemanîyan ji hole rakirin e.

Wekî ku me di rûpelen bûrî de berpeş kir, ronakbîren kurdan jî edî dive dan û standineke, yekîtiyeke jîndar di navbera nû û kevn, nûjen u kevnar, kok û pî, kahnî û reçan de p6k bîne.

Di destpeka nivîsare de, Frantz Fanon digot; kare me

ye herî bingehin û tarîxî, domandina raperîn û serîhildanên kevî e. Domandina li berxwedanê kevî? Bele, rast e. Wekî din re nîn e. Le li gora dan û standinên îro û bi reberiya ronakbîrên ku berpirsiyare sedsala xwe ne û vvelate xwe, gele xwe, kultura xwe di mejîye xwe de dijîn...

Berbang, hej. 14, 1983

Kultur, zanîn û ronakbîren Kurd

Beri niha bi çendeke, min ji kovara Federasyona Komelen Kurdistane li Swêde BERBANG re, bi nave "Kultur û Ronakbîren Kurd", nivîsarek nivîsî. Di beşekî vve nivîsare de, ez li ser man'a û naveroka kûltûre piçekî ravvestiyabûm. U bi kurtebirî, ji bo kûltûre, min vveha gotibû; kultur forma jiyana gelekî ye.

Li ser kultur û man'a wê, ev çend sed sal in ku lekolîn, lêhûrnêrîn û munaqasha hene. Gelê din en cîhane û ronakbîren vvan li ser kûltûre, parastin û pêşvevaxistina vve, bi hezaran tişt nivîsîne. Henveha li vvelate me jî, nemaze li Kurdistana Iraqê, di vî vvarî de, gelek tişt hatine nivîsîn. Di kovar û rojnameyan de guft û goh û munaqasên kûr, balkeş û mezin çebûne.

Lê bi taybetî li Kurdistana bakur, piştî rapêrîna Şêx Seîd û heta îro, di vware kultur û lekolîna kûltûre de, tu tişt nehatine nivîsîn. Jixwe ji 1923 an heta 1960 an, tu îmkane vveşandin û çapkirina kitab, kovar û rojnameyên kurdî tune bûn. Piştî 1960'î li Tûrkiye revvîşa civakî û siyasî hinekî çetir bû. Her mîna hêz û tevgerên çep en Tirk, kurdan jî revvîşa nû ya nerm bi kar anîn û hedî hedî dest bi vveşîn û çapkirina kitab, rojname û kovaran kirin, - digel ku umre weşanê vvan ne evvçend direj bû. Piştî 1974 an, Kurd di vware vveşane de, pir bi peş ketin. Dema cunta leşkerî ya Tirk, 12. Iton. 1980, hat ser hukim, hingî Kurd xwediyê çend kovar, rojname û weşanxanên bûn. Wê gavê vveşanên kurdî, beyî kovara TÎREJ'ê, hemû siyasî bûn. Gerçî hin rûpelên van kovar û rojnameyan ji edebiyad, çand û hûnere re veqetî bûn, lê evv li ser hîmen siyasî ava bûbûn û armanca vvan a herî bingehîn bicîhanîna bernama siyasî ya wê

kovar/rojname bû. Û te de li ser -em bibejin- dan û standina siyaset û kultur yan kultur û netevve yan kultur û seren rizgarîxwaz û babeten mîna van, nivîsar û lekolîn, nema çi bigire, tûne bûn.

Herçi TÎREJ bû, mixabin ku vevê he reh û tovê xwe negîhandibû nava gel. Cunta leşkerî he di destpeka vveşîne vevê de hat û evv jî hate girtin. Piştî cunta leşkerî -her çi Kurd, Tirk- hemû hêz û kesen demokrat, pîşverû û sosyalist her celeb îmkanan xwe vevînda kirin. Û her tişt ku bi navê demokrat, peşverû û sosyalisti meydane bû, hate qedexkirin.

Hez, tevger û kesen Kurdistana bakûr niha ji xebaten xwe yen çapemeniyê li derveye vvelet didomînin. Ev hevvdan û xebat dê, di rojê bê de, çiqas bi kar bê? Havil û berhemen wê dê çi bibe?.. Ji niha ve, zehmet e ku meriv bikaribe bersîva vê yeke bide. Bersîv di hembêza peşerojê de ye.

Eğer em veşerî ser qisa xwe ya serî, em dibînin ku ji 50 salan zedetir e ku Kurdistana bakûr, tu carî, keys û îmkân bi dest nexistine ku li ser kultur, şax û vvarên kûltûre, kultura me û problem û gelişê vve ravveste, bikolîne û hûr bibe.

Li ser rîya peşketîne, ji bo hemû gelişê cîhane û ronakbîren vvan sê esas û mefhûmen bîngêhin hene, tarîx, kultur û îdeoloji... (Bi îdeolojiye mebesta min, îdeolojiya her texlît tevgeren netevveyî û çînî ye). Ev hersê esas, tarîx, kultur û îdeoloji, bemama kar û baren curbêcur ên îro û dahatûye berpêş dikin. Loma li ser van esasan serwestî û zelalî divê. Bêguman, serwestî û serzelalî ne şîxule rojek-du rojan yan demê kurt e. Je re west û demen dîr û direj, xebat î karen kûr û fireh divê. Bi vî avvayî (bi xebat, lekolîn û berhem), di vvarên tarîx, kultur û îdeoloji de, sere merivan zelal dibe û meriv dikare hem xwe û hem jî vvelat, gel û kultura gelA vvelate xwe bi pêş ve xîne.

îro, roj roja dagirtina valahî û komanîyê me ye...

n

Min dil heye ku ez di ve nivîsara xwe de îzeh û zanîna kûltûre, bi avvaye forma jiyana gelekî, hinekî vekim. Bêşik, hervvekî ku hatiye gotin, gotina forma jiyana gel te mana pir tiştan. Armanca min ne evv e ku bikaribim, bi her avvayî, li ser v6 mesele hûr bim...

Di her vvelate de dan û standineke pir xurt di navbera kultur û civate de heye. Ji ber v6 yeke jî, 16ger6n civaknas (nemaze sosyolog, antropolog, etnolog, tarîxnas, arkelog û feylesof) tekiliya kultur û civate, ji bo gavavetin û lekolînen xwe, mîna hîme esasî û destpeke dibinin. Herwqeha kes6n siyasî jî di xebata xwe de pir giranî û ehimiyet didin v6 tekiliye. Cima?

Ji levvre, kultur ne beşekî bingehin 6 abotiye û ne jî ye organ û muesesey6n civate ye. U evv ne beşekî ideolojiye ye jî. Çarçevva we hîn firehtir e. Kûltûre mîna beşekî û perçeyekî ji bingeha aborî yan sergehe yan jî ideolojiye ditin, şaşıyeke pir mezin e. Ji ber ku meriv bi kûltûre dijî, jiyana rojane bi pergala kûltûre bi re dixwe û dan û standinen havvirdora xwe li gora normen kultura civata xwe dimeşîne. Loma, mefûm, hebûn, binyat, giranî û tesîra kûltûre firehtir û kûrtir e. Kultur şewey6n bi r6xistin, tegihîştin, izehkirin û bi peşvebirina dan û standinen civakî ye. Evv di civate de diafire, form digire û li gora herikîn û peşveketina civate û çîn û tebeqey6n civate xwe diguherîne û tesîr li hîm6n bingehin 6n civate dike.

Di lekolînen kulturî de dixuye ku du aliy6n kûltûre hene; aliye pasîv û aliye aktiv. Aliye pasîv xwe di tekili, nerîn, nezûn, rabûn û rûniştin û hizir û fikirîna merivî de xwe nîşan dide. Yan6 di vvan norm û pîvekan de ku meriv ji malbat, pervverî, r6kxistin û dan û standinen civakî vverdigire. B6yî ku meriv xwe bieşîne, van norm û pîvekan vverdigire û li gora vvan dilebite, li xwe dike, dixwe, vedixwe, dinihere, n6zîkî li tişt û bûyeran dike. Digel v6 aliye pasîv, îcar aliyekî aktiv jî

heye ku meriv bi zanîn, bi plan, bername û armanç kûltûre bi p6ş ve dixê, diguherine û ji bo feniomenen kulturî y6n nû hîm û bingeh ava dike. Herkes di nav kultur û dan û şandin6n kulturî de te din6, mezin dibe û bi alîkariya xebat, r6xistin û dan û standinen civakî, kulturî û siyasî w6 bi p6ş ve dixê û diguherine.

Beşik e ku ji bo p6şvexistin û guhertina kûltûre, zanîn/zanebûn div6. Ji bo ku meriv di nav kultureke de vvere dine û bijî, zanebûn ne pevvist e. Beyi zanîne jî ev yeka dibe. Jixwe meriv di nav civate de dijî û di nav tekily6n civakî de ye. L6 peşvexistin û guhertina kûltûre (yane forma jiyana civate) be zanîn û zanebûne nabe.

Ji bo zanîneke vekirî û zelal jî, meriv div6 bizanibe ka hîm6n bingehin yen kulturî çi ne, jiyana civate û ev hîm6n bingehin di bîr û mejiye çavvan cîh û form digirin... Ez dixwazim, li ve dere, bi kurtî behsa van hîmen bingehin y6n kulturî ku bingeha fikirîn û nerînen meriv in, bikim. Bi qasî ku ez dizanim, meriv bi van esas û pîveken jerîn difikire, dilebite, dixebite, dijî û dimire;

1- Fikir, pîvek û norm6n wext, dem, devvr û devvrane: n6rîna dem6n kevnare û tarîx, n6rîna îro û dahatû (Peşeroje), herikîna wext û jiyane, domandina jiyane, zayin û mirin...

2- Y6n kar û xebate: n6rîna ked û h6jahiya kede, afirîn, vekeşan û fekiyen ked û şixul, parvekirina kar û berhem û fekiyen vvî...

3- Y6n cîh û cîgehan: nerina vejandin, avakirin, domandin û nûkirina cîh.vvar, ax û vvelet, prensîben bi rexistin û peşvexistina vvan, mefhûm6n nezbûn û dûrbûne...

4- Y6n meriv, merivahî û qereker6n vvan: bîr û bavverioyen li ser meriv û merivahiye, ferq6n merivahî û nemerivahiye, li meriv, beden, giyan, xweşî û nexweşiy6 nerîn...

5- Y6n ez û ezitiy6: nerînen li ser daxwaz, mebes û

mezinbûne, xwezî û hevî, xirab û xirabî, heval û heval ti, qereker, huvvîyet, şexsiyet û h.vv.d...

6- Yen hevkarî û tevkariyê: nêrinê li ser tekiliyê civakî û t6 de cihe şexsan, ş6we û celeben hevkarî û tevkariye...

7- Y6n civakî û fenomenê civakî: nêrinê di derheqa zanîn i îzehkirina civate, jiyîn, zîndekirin û vejîna civate, sînor û çarçevveyen "em .. û "evvana", norm, pîvek û kategoriyan civakî...

8- Yen ehlaq û ehlaqiyê: nerînen li ser çeyî û xirabî, rindi û nerindî, xweşî û kiretî, rastî û nerastiye...

9- Y6n zor, hukim û idare: nerîn û kar û şixulê di warê bicîhanîn û bikaranîna hukim, îdare û pergalen wê, helvvesta li hember iktidar û fermanan...

10- Y6n ol, dîn, cîhan û tebîete: nerînen li ser avabûn û heyîna cîhane, -bi aliyan xwe y6n berbiçav û neberbiçav, his û pejnê li hember nexewî û afaten tebî, dan û standînen dînî, berberî û vvekheviyan fikrî...

11- Y6n li ser nêr û m6, jin û m6r: nerînen li ser cihe jin û meran di civate de, dan û standînen vvan...

Meriv dikare van esas û pîvekan bingehein yan kulturî ku di hizir, fikirîn û nerînen meriv de hene, hîn zedetir bike. L6 armanca min nîşandana hin esasan bû... îcar eger em bixwazin li gora van esasên kulturî, bi alîkariya hin gotinan, mîsalek ji bo civat û kultura kurdî bidin û bergeheke diyar û zelal berbeş bikin, ez bavver im, bergeheke vveha de vvere p6; Med, Keldan, rizgarî, seyda, seyid, ş6x, axa, beg, esir, koçer, bajarî berdêlî, pişk avetin, nevvroz, m6rî, cot, pez, gisin, traktör, cömerdi, çikosî, kerge, beri, mizgevt, nim6j, zordariya derve, bindestî, nezani, peşmerge, çayxane, qiyamet, bermalî, hesp, kirîv, savvar û h.vv.d...

Bele, ji gotînen curbecur bergeheke vveha... Em ji xwe bipirsîn, gelo bergeheke vveha bi van gotînan ji bo japonîyan, fransîyan, îngilîzan, afrîkayîyan yan jî ji bo amerîkalatîniyan çi îfade dike? Qet, tu tiştî. Ji bo vvan bergeheke vveha xerîb e. Gelo ev ji bo me kurdan çi

ifade dike? Her tiştî. Ji levvre, em xwe di nav bergeheke vveha de dibinin, em percekî vve ne. Ev bergeh form û şevveye jiyana kurdan ber bi peş dike. Ya fikrî û ya rojane û civakî.

m

Bi ya min, kovara herî jîndar û bikêr ku piştî damezrandina Komara Tûrkiye, ji aliye ronakbîren kurdan derketiye, HAWAR e. H6 tu kovar û rojname kûrden Tûrkiye û Suriye, ji aliye xurtî û jîndariye, negihîştîye Havvar'e. HAVVARji 1932-an ta 1943-an 57 hejmaren Kovare vveşandine. Evv bi kurdî û bi frensîzi vveşiyaye. Wekî ku min got, HAWAR bi reberiya ronakbîren Kurdîstana bakur dest bi jiyana xwe ya vveşane kiriye. L6 ne li Kurdîstana bakur, li Suriye, şame. Zordariya devvleta tirk r6 nedaye ku kurd bikaribin kovar, rojname û kitaben xwe li Kurdîstana Bakur bivveşînin. Kurd jî, b6çare, di deren din de xebat6n xwe domandine. Di vware vveşanan de HAWAR eser û berhema vvan a herî giranbiha û heja ye. Evv îro yek ji afirîn û avahiyen me yen bedevv û devvlemend e. anay6 gorbehîşt Celadet Alî Bedincan tevî bira û hevalen xwe (Kamuran Bedincan, Osman Sebrî, Qedrî Can, Qedrî û Ekrem Cemilpaşa, Hesene Hişyar, Nureddîn Usif-Zaza, Revvşen Bedincan û h.vv.d.) Kovar divveşand.

Hemreş Reşo jî, bi alîkarî û şîreten Ap6 Osman Sebrî û redana Kamuran Bedincan û kur6 Celadet Bedincan, Cemşîd Bedincan, karekî heja kiriye û Hawar careke din çap kiriye. Ê bi v6 xebata baş HAWAR gihîştîye roja me. Le mixabin ji hejmata yekemin ta hejmara 23-an îro naxuyin. HAWAR heta hejmara 24-an bi elfaba erebî û carina jî bi latînî vveşiyaye. Di çapa nû ya HAVVAR'e de ku H. Reşo dencîstîye, bi tene hejmaren 24-57 hene. Hejmaren 1-23 te nîn in. Kesekî bikaribûya van hejmaran jî dencîsta ronahiye û orijînalên vvan tevî vvergeren vvan 6n latînî çap bikira, w6 d6 karekî

h6ja bikira.

Her t6 gotin; dan û standineke xurt di navbera me û tarîxa me de pevvist e. Me zanîn û hînbûna tarîxa xwe dive. Tu kes bereli, betarîx nabe. Tu kes bereli, betarîx bi p6ş ve nare. Di navbera do-îro-sibe de, her gav, ben6n xurt hene.

Yek ji k6maniy6n nifş6n nû y6n kurd evv e ku evv ji tarîxa xwe bi dûr in yan jî hatine bidûncistin. Li ba nifşen nû, zanîna tarîx6 pir kem e. Zordariya devvlete r6₁₆ girtiye ku evv bikaribin xwe bi tarîxa xwe bigihînin. Devvlete, mîna her tiştî, tarîxa kurd jî qedexe kiriye. Piştî damezrandina Komara Tûrkiye, 1923, turkan dev ji bikaranîna tîp6n erebî berdan û dest bi elfabeya latînî kirin, 1927. Wan nifş6n xwe y6n nû di dibistan û xwendegehan de bi elfabeya latînî penverde kirin. Kurd jî, biv6 nev6, di nav v6 heyama nû de bûn. Ji ber ve yeke jî, nifş6n kurd y6n nû ku di xwendegehan tirkan de penverde bûne, elfabeya erebî nas nakin, je re biyanî ne. Be guman, ev yeka hane ji bo kurdan bû darbeyeke mezin. Ji levvre benen tarîxî ku di navbera rabirdû û nifş6n nû de hebûn, qetiyar. Nifş6n nû hedî bi hedî ji tarîxa xwe bi dûr ketin.

Li mile din, devvleta tirk, ji bo nifşen xwe yen nû, çi ku p6wist bû, kir. Hemû kitab, kovar, rojname û vveşanen xwe y6n ku bi tîpen erebî bûn, vvergerandin tîp6n latînî; ji bo ve yeke enstîtusiyon damezrandin, bi hezaran tişt dencistin û piraniya eseren xwe y6n kevn parastin. Kitabxan6n tirk yen mezin bi kitab, kovar û rojnameyen kevn tijî ne.

L6 bele, kurd ji v6 teke bepar man. Ne ku bi ten6 evv bepar man, eser û berhemen ku di deste vvan de hebûn jî, bi 6rîş6n devvlete, ji deste vvan derketin û vvinda bûn. Kurdan ne dikarîbûn eseren xwe biparezin û ne jî eser6n xwe, ji bo nifş6n nû, vvergerînin tîpen latînî. Loma ehemiyeta HAWAR'e girîng e. Bi alîkariya w6 û berpirsiyare vve Celadet Bedincan, kûrden ku bi zaravaye kurmancî dipeyivin derbazî tîp6n latînî bûn.

Ev yeka li hemberî siyaset û assîmilasyona devvleta tirk gaweke mezin bû û ji bo nîşên nû alîkariyeke hêja bû. Îro em, nîşên nû, ku ji tîpên erebî bi dûr in, bi xêra rêvekirina HAVVAR'e dikarin bi kurdî bixwînin û binivîsînin.

HAVVAR'e rê li siyaseta devvleta tirk girt û ji nîşên nû yên Kurdîstana Tûrkiye re alîkariyeke mezin kir. Le digel ve yeke jî, heyinê kevnare, her vîsyan, li cîhê xwe man. Eser û berhemen kevn ku bi tîpên erebî ne, ranegihîştin nîşên nû. Bi hezaran kitab û bi dehan rojname û kovaren kurdî ku bi tîpên erebî derketine, hene. Piraniya vîyan li Kurdîstana Iraqê vveşiyane. Le ev jî bi tîpên erebî ne. Kurdîstana Tûrkiye û nîşên nû ji van kitab, kovar û rojnaman bêpar in.

Di roja me de, yek ji berpirsiyariyan me yen herî bîngêhin ev e ku em hevî bidin û eser û berhemen xwe jî elfaba erebî vvergerînin elfaba latînî. Bi vî avvayî benen di navbera tarîxe û nîşên nû de, ji nû ve, tîpên pe û hînge nîşên nû dikarin xwe li tarîxa xwe bigihînin, hîn xurttir ¹⁶ hûr bin û betir serwest bin. Ji bo ku gotînan min çevî neyê fahmkirin, ez divê, li vê derê, paragrafêk vekim;

Nasîn û zanîna tarîxe, ne nasîn û zanîna reqemê hin tarîxan e ku hînge hin hedîse qewimîne. Tarîx, bûyer, rapêrîn, serhildan, şikestin, lebat û herîkîna civate ye. Yanê yekgîredana vîyan e, mozayîkek ji vîyan e. Ev ne bi tene jî rastî û rindîyan û ne jî bi tenê jî xirabî û çevîtiyan hatiye pe. Ev hemû di nav tarîxe de hene. Ji bûyereke tarîxî dikare pir encam û havîlan cîhe derkevin. Meriv li gora zanîna, metod û nerînan xwe, ders û havîlan ji tarîxê derdixe. Lomajî, gava ez dibêjim ku em tarîxê bizanîbin û ¹⁶ vegerînin, ev gotîna min naye vevê manê ku em divê tarîxê, bi her avvayî bipesînin. Mîna tarîxan hemû gelan, di tarîxa me de jî rastî-çevîti, rindî-xirabî di gel hev de ne. Ji bo me, ya girîngtirîn, zanebûna vîyan hemûyan e, zanîna tarîxê û yekseriya vevê ye. Gelo em ⁶ xwe bi kîjan havîlan, encam û dersan

bigihînin, çi j6 dencin? Ev yeka 6dî bi nêrîn û pîveken me ve giredayî ye. Le bele, zanîn û zanebûn hevvece ye. Berî her tiştî zanîn pevvist e.

Derde zanîne ne bi tene derde me y6 iroyin e. Do jî her vvisan bûye. Celadet Bedincan Beg di nivîsara xwe ya bi nave Se Tarîxen HAVVAR'e, 15 Gulan 1932-18 Tebax 1935-15 Nîsan 1941 de (hejmar 27, 15 Nisan 1941) vveha dinivîse;

"Ev bend ji alîkî dîrokiya HAWAR'e, ji aliye din pronivîsa xebata me ye. Beriya ku ez ve biqedînim, hervvekî di destpeke de min gûî û gazinden xwe ji kûrden zona û nezana kir, di xelase dejî, eze wezîfen wanji nû ve peş vvan bikim. Tişte ko min dive ezji we re bibejim, bi kurtî ev e:

Hîn bin. Hîn bin. Hîn bin.

Hîn bin. Hîn bin Hîn bin"

Dîsan di eynî hejmare de, bermaliya Celadet Bedincan Beg, Revvşen Bedincan jî, ji jin û keç6n kurdan re vveha dinivîse:

"Xu,erien min en delal, herîvekî honjî dizanin derde milete me ye mezin û xedar nezani ye. Nezanî nexweşiyek e, dermane we zanîn e. Nik mîletenxwudan hikûmet û teşkilat ve nexweşîye di xestexaneyine xisûsî de derman dikin ûji wan xestexanan re dibistan dibejin. Mamoste, byîşken we xestexaneyê ne.

Milete me ne xwediye van xestexanan e. Milete me, miletekî be teşkilat, be xwedî û serî, miletekî bela vala ye. Le dymine me ye mezin, e mezûr nezani ye."

Nezanî... vvele dixuye, mîna îro, do jî nezani dijmineke mezin bûye. Zanîn, zanebûn... yek ji dermanen me y6n bingehin e. Ê ez bavver im, h6 demeke dir6j jî, em 6 ji derde nezaniye (kemaniya zanîne) binalin.

IV

Li v6 dere, me şerhek li ser zanîn û zanebûne dive;

dema meriv li ser zanîn û zanebûne dipeyive, dinivîse, dive nekeve nav şaşiyeke mezin. Sînor û çarçewên zanîne ne berbiçav in. Evv li gora kes, hêz, kategori, cîh, devvr û wextan tînan guhertin.

Zanîn û zanebûn... L6 li gora ke û çi?

Her meriv li gora xwe, xebat û tekiliyên xwe zane ye. Evv hin tiştan dizane, hin tiştan diafirîne û hin tiştan bi r6 dixîne. Herkes di vware xwe bîrevver e... şivan di şivaniya xwe de, nivîskar di nivîskariya xwe de, necar di neçariya xwe de, ramangir di ramanen xwe de, peşmerge di pêşmergetiya xwe de û mamoste mamostetiya xwe de zana ye. Ne şivan ji nivîskar biçûktir e û ne jî ramangir û serok ji necar mezintir e. Şivanekî ji nivîskarekî hezar car çêtir çêre, avdan û beriya p6z dizane, hezar car çetir bi stranên kurdî dizane û li bilûre dixê. Le henveha şivan jî ji nivîskar ne hejatir yan mezintir e. Hemû kes di civate de xwedî rolek e, herkes fonksiyonek bi cîh tîne.

Ronakbîr û sosyaliste îtalî Antonio Gramsci di vî vware de vveha dinivîse; "her meriv karekî ronakbîrî bi cîh tîne. Ango meriv bi xwe feylesof, hunermend û xwedî daxwaz û miraz e..."

Ji ber v6 yeke, meriv dive xwe ji pozbilindî û fortên ne di cîh de bipareze. Meriv dive xwe mezin nebîne û bi nizmahî li kesî nenihêre. Li gora peşmerge, ramangirekî di warê şer, grîş û xwe parastina çekdarî de nezan e. Li gora ramangir jî, peşmerge di warê fikir, ideoloji û ramanan de nezan e. Le di esasê xwe de, herdu jî zana ne. Û bi hevkarîya herduyan, hez û quwetek te p6.

Û tişteke din; evv kesê ku di vware xwe herî zana ye jî, heta radeyeke, nezan e. Ji ber ku pîvan û sînozen zanîne nîn in.

Le bele, eğer em vegerin ser mesele, merama min a li ser zanîn û zanebûne, zanebûneke civakî ye. Yane tiştên ku dikarin civatek bi p6ş ve bixin û p6la zanebûna civate berzîr bikin. Henveha, gotinên min.

ji bo kes6n ku xwedî rol û fonksiyoneke civakî ne.

Dîsan A. Gramci li ser v6 yeke vveha dinivîse,

"Hemû kes zana ye... le herkes bi qasî ronakbîran ne xwedî roleke civakî ye."

Baş e, zanîn û zanebûn bi xwe çi ne? Evv çavvan t6n afirandin, derdikevin hole, çavvan di kom, ref û kategoriyen civate de bi cîh dibin û bi şax û ber dibin?.. Bi qasî ku ez dizanim, civat yekgirtina hal, hevval û revvşen t6vel û tekel e. Revvş, merc û setten cûda civate pek tîne. Di van revvş û hoyen curbecur de meriv bi r6len cûda, ji bo armancen cûda beşdari li tevgera civakî dikin, tecrûbenin bi dest dixînin. Di her civate de, revvş, hal û şerten ji hev pir cihe hene û piraniya merivan, k6m yan z6de, biv6 nev6, di nav van revvş û şertan de ne. Di civateke mîna ya me paştamayî û bindest de, revvş, hal, hoy ne evvçend ji hev cihe û rengareng in. Evv pir bi sînor in û bi hev dimini. Yan6 revvş, hal û hoyen ji hev cûda kem in û cudatiya vvan ne z6de ye. Ji ber v6 yeke jî, beşdariya merivan ya civate Kem û bi sînor e. Be guman, beşdariya civakî li gora çarçevva revvş, hal û hoyan e.

Binyat, j6der û kahniya zanîn û zanebûne beşdariya merivan ya civakî ye. Meriv bi hin şevve û avvayan li civate beşdari dike û hin tecruban tîne p6, bi vî avvayî zanîn û zanebûne diafirîne û civate devvlementir dike.

Meriv dikare bibeje ku pekanîn û afirîna tecruban ku bingeha zanîne ye, bi du ş6weyan te p6; yek, meriv bi xwe di civate de beşdar e û bi beşdariya xwe hin tecrûben şexsî tîne pe û bi vî avvayî zanîneke şexsî û xweser diafirîne. B6 şik, nerîn, n6zbûn, fantazî û daxwazen meriv bi xwe jî pergalaafirîna zanîna şexsî ne. Zanîneke vveha şexsî "devvlemendiyeke nerîne û perspektiveke birbirine" dide merivan. Meriv bi v6 devvlemendî û perspektive li bûyeran û havvirdora xwe dinihere. Hin kes6n ku rol û beşdariya vvan a civakî cûda ne, dikarin bi avvayekî pir cihe li bûyereke biniherin û li hember w6 bûyera taybetî xwedî avvir û

fikren ji hev pir cihe bin. Lomajî, meriv dikare bibeje ku riyê bi destxistina zanîne jî hev cihe ne.

Şewê din ê pekanîna tecruban û afirîna zanîne jî, der û dor e. Meriv bi dan û standinen xwe yê civakî jî dibe xwedî zanîneke. Henvekî ku te zanîn, meriv di civate de ne bi tana sere xwe ye. Civat kolektîv e, te de endamê din jî hene. Meriv bi van endamen din ên civate re dijî, bi vvan re ye; bi vvan re dipeyive, radibe, rûdine, dan û standinen curbicur tîne pe, dixebite û bi vvan re diafirîne. Meriv ji bîr û bavverî, fikir û dîtinên vvan tiştên nû vverdigire û yê xwe jî dide vvan. bi vî avvayî, zanîn her û her diafire, vedikeşe û vedije. Yane bi alîkariya mesaj, sembol û pergala civakî, meriv zanîne vverdigire û dide.

Perspektîv û mesajên civakî du aliyên zanîn û zanebûne ne. Bi perspektîv û mesajan, meriv tişt, bûyer û rewşên cihe qebûl dike yan jî red dike, ¹⁶ beşdari dike yan nake, dibe xwedî peşniyar, bi pêş ve dixîne, diguherîne û her gav sentezen nû diafirîne. Li ve dere, em dikarin bibejin ku kultur yekitiya perspektîv û mesajên civakî ye jî. Yanê ev, zanîn û zanebûna yekgirtî ye. Di kultureke de, hin alî û vvarên kulturî ne bi tene jî aliye kesekî, ¹⁶ bele henveha jî aliye hin kes û hêzên din ên civate jî ten zanîn. Ev yeka, bi bavveriya min, jî bo ragîhandina mesaj û daxwazan gelek girîng e. Ji ber ku mesaj û daxwazan ku meriv bi re dike, dive bi cihe xwe bigihen. Wekheviya kulturî di eynî wexte de te mana vvekheviya meraq, daxwaz û pêvekan jî. Kultur û tevgera kulturî di nav dan û standinen vveha xurt de ne ku tê de meriv, bivê ne, tecrûbe û zanînen xwe radigihîne hinekan, tecrûbe û zanînen hinekan vverdigire û bi alîkariya ders û tecrûben dervayî xwe, form û şêkil dide tecrûbe û zanîna xwe.

Lê em divê jî bîr nekin ku, di vvelat û civaten mîna me bindest û paştmayî de, jî ber kêmaniya zanîn, tecrûbe û perspektîvên jî hev cûda, meriv mesajan hîn hesantir vverdigire. Iknakirin û bi rexistina merivan hîn

hesantir e.

V

Bele, em niha careke dîn li sere ravvestin; di vvelaten vvekî ye me paştêmayî û bindest de, beşdariya merivan ya civate pir k6m û pir bi sînor e. Ji ber ku civat ne aktiv e û ne piralî ye û hal, revvş û hoyen cûda te de k6m in. Encam û havilen ve yeke, b6 guman, kemani û bi sînorbûna perspektiv û mesajan e. Yane di vvelate me de sert, merc, hoy û rewş6n curbegur k6m in, loma jî tecrûbe, zanîn/zanebûn, perspektiv û mejasen curbegur k6m in. P61a zanebûne nizm e. Em mesaj 6n hevûdu bi hesanî vverdigirin. Em bi çend gotinen sivik, hîç û pûç dikarin hevûdu ikna bikin û ji bo tiştên heri nexweş hevûdu bi re xînin. Di ve pela nizm de, em, k6m z6de mîna hev in. Zanîn û zanebûna me ya yekgirtî û mûştêrek li ser him û beşdariyen bi sînor y6n civakî ava bûye. Û lomajî hem çarçevva w6 û hemjî naveroka w6 pir teng e.

Rola ronakbîren kurd jî di v6 nukte de pir girîng e. P61a zanebûna vvelate me nizm e. Ji ber sebeben jorîn, çarçevva vve teng e. Ronakbîr jî di v6 niq6 de div6 li dijî van kemanî û nizmahiyan ravvestin. Wezîfa vvan avakirina xebat û tevgeren ronakbîrî ye da ku pela zanîne berz be. qehîm be, kûr û xurt be. Wezîfa vvan, zedekirina sert, merc, hoy, hal û revvşen civakî; betirkirina beşdariya merivan ya civakî; bi destxistina tecrûben nû û curbegur û zedekirina perspektiv û mesaj6n curbegur e.

Erk û vwezîfa ronakbîren kurd evv e ku evv bikaribin çarçevva zanîn û zanebûna kurdî firehtir bikin, pela zanîn û zanebûne bilindtir bikin... Heta ku hal, hoy û rewş6n cihe di civate de z6de nebin, meriv betir beşdari li tevger, merc, sert û revvşen civakî kenin û heta tecrûbe, perspektiv û mesaj en nû û curbegur z6de nebin, civat tu carî nikare hevsare nezanî, neçarî û bindestiye biqetîne. Civateb paştêmayî û bindest, civaten girtî,

nexweş û cemidî ne. Ne bi tene ji aliye aborî, henveha ji aliye bîr, fikir, raman, bavverî ji, evv paşteemayî ne. Evv mîna ava ron in, naherikin. Ji ber ve yeke ye ku meriv bi hesanî mesajên basîd en hevûdu vverdigirin û tiştên ne îş6 aqilan dikan.

Meriv bi hesanî mesajên basîd, sivik û ji aliye zanîne ve pir qels vverdigirin. Le ev nayê ve mane ku civat bi peş ve dere. Naxer, peşveketin bi tene, bi sentezên ku dikarin biguherînin û bi harmoniya hal, revvş û şerten cûda mumkin e.

Bele. gotina min ev e; me sentezen curbecur û nû ku maqûl in, demokratik in, li pey avakirina civateke rengareng in, divê... Ev celeb bîr, fikir û sentez ku dikarin me, gelem, vvelate me bi peş ve bibe, hevce ne. Di vî vvarî de, ronakbîren kurd dive bi rol û vvezîfa xwe rabin û vvan bi cîh binin. Heta îro, li her derî, ronakbîr xwediyê se esasan bûye;

1- Ronakbîr dan û standineke xurt, kûr û fireh bi civat, gel û kultura xwe re aniye pe. Ewî bi hîs û mîjî, bi daxwaz û xebata xwe civat, gel û kultura xwe jiyaye.

2- Ronakbîr reberiya bîr, fikir, raman û dan û standinen nû kirine. Ger pratiki, ger fikri. Dan û standina ronakbîre nûjen, her gav, bi îfşên kevn ên ronakbîran re hebûye. Le evv mîna vvan nebûye, li ser riya vvan, ji vvan cihe bûye. Wî hem nişên kevn parastîye (ji ber kirin, eser û berhemen vvan ên baş û qenc) û hem jî rexnegir bûye (ji ber kemanî û çevvtiyên vvan).

3- Ronakbîr her gav, bi ronakbîren din re, dan û standineke xurt û pozîtîv aniye pe, ji vvan dîtin û mesaj vvergirtine û mesajên bîr û bavveriya xwe ragihandiye vvan. Bi alîkariya sentez, organ, mueseşe û rexistinên, hemû bi hev re, vvan "zanebûna yekgirtî" bi peş ve birine.

Bi van yekan û yen din ên mîna van, ronakbîran, li her aliye dine, rola xwe ya bîrevveri û civakî bi cîh anîne... Bi bavveriya min, ji ronakbîren kurdan re jî ev

yek div6n.

Li jore min gor ku di civata me de bîr, dîtîn, mesaj û perspektîv bi sînor in. Ev yeka ji bo ronakbîren Kurdistanê bakur jî rast e. Ev jî te de ne. Sedemen k6manî û bi sînorbûne ber bi çav in; zordariya devvlete. Zordariya devvlete re li herikîna civata me girtiye. Ji pir û pir m6j ve ye ku herikîna civata kurdî giran û h6dî ye. Ronakbîren me jî fekiyen herikîn6n civakî y6n vvelate me ne.

B6 guman, heta ev benden ku re li herikînen civakî yen vvelate me girtine, ney6n tekdan, herikînen xurt, serbest û azad bi cîh nabin. Ji ber v6 yeke, re, rexistin û bernam6n siyasî pir pevvist in. Le, hervvekî te zanîn, heta tevger, r6kxistin û bemamen siyasî ji aliye xebat û beşdariyen din 6n civakî neyen tahmdan û tekûzkirin, tu havil bi dest nakeve, ked vala dere. Jixwe giringiya beşdariya civakî, ronakbîrî û çandî di vir de ye.

Ji bo her tiştî bername, plan û program div6... Ji ziman, tarîx, edebiyat, çand, hûner, musîk, xebat û lekolînen civakî, tevgeren jin, xort, kal û pîr û meslekî û h.v.v.d. re bername û xebat dive. Li gora her aliye civate, xebat6n piralî div6n. Ev, destpeka piralîbûne ye. Bi tene, bi vî avvayî, beşdari, tecrûbe, perspektiv, mesaj û zanînen curbecur derdikevin hole. û bi tene hînge "zanebûna yekgirti" dikare bibe piralî û xurt. Hînge pela v6 bilind dibe û çarçevva ve fireh dibe. Bi kurtebirî; berî hevvr tiştî bername, plan û program6n civakî, çandî, edebî, siyasî. Piştî, li gora vvan, xebat û beşdariyen curbecur û bi dû re jî, encam, netîce û havilen curbecur ku "zanebûna me ya yekgirti" bilind dike...

Mebesa min bi van rezan ev e; diyalog û pevvistiya diyalogan...

IV

Yekji aliy6n baş 6n zimane kurdî, rakeşana peyv û gotinan e. Peyv û gotin hevûdu radikeşînin û bi

alîkariya 16ker, girek, daçek û qertavan, di cîh6n cûda de, bi manayen cûda, t6n bikaranîn. Mesela gotina kar. Kar bi alîkariya "alî" dibe alîkar, bi alîkariya "hev" dibe hevkar, bi alîkariya "bi" û "anin"6 dibe bikaranîn, bi alîkariya "cot"6 dibe cotkar... Kemal Badilî'ye rehmetî di kitaba xwe ya bi nave "Kürtçe Grameri", 1965, de baş nîşan dide.

Hevpeyvîn jî yek jî vvan peyv6n rakeşandî ye. Hevpeyvîn bi gelemperî di cîhe inteviu'ya avrûpayî de te bikaranîn. Helbet, evv di devvsa inteviu'ye de jî dikare vvere bikaranîn. L6, gelo meriv v6 gotine di devvsa diyalog de jî nikare bi kar bîne?..

Bele, me diyalog dive. Ji kes, h6z, tevger, çîn û kategoriyan Kurdistane re diyalog div6. Ê bi taybetîjî ronakbîren kurdan re diyalog div6. Welat6 me ji bo her tiştî hevvedare diyalogan e. Ê jî ber rol6n xwe yen civakî, ji her kesî betir, ronakbîren kurd hevvedare diyalogan in.

Ronakbîr evv aliye xwe ye siyemîn ku min li jore qal kiribû, bi alîkariya diyalogan bi cîh tîne. Me got, ji me re bername, beşdari, tecrûbe, perspektîv û mesaj6n curbecur hevve ne. L6 bi qasî van, diyalogjî hevve ye, pevvist e. Eger di navbera van tişt û tevgeren curbecur de diyalog tîne be, hingê dîsan "zanebûna yekgirti" bi p6ş ve nare. Ji levvre, sentez6n nû û konstruktîv dernakevin. Di vvelaten paştamayî û bindest de, meriv mesajen hevûdu bi hesanî ji hev vverdigire, 16 b6yî sentez, netice, encam û havilen nû...

Di navbera tiştên curbecur de, dan û standînen xurt pevvist in. Erk û vvezîfa v6 yeke jî li ser mile ronakbîran e. Ronakbîr, bi rôlen xwe y6n civakî, reberên civate ne. Beri herkesî, ronakbîr dive di navbera xwe de diyalogeke xurt û jîndar pek bînin. Heta ronakbîr di navbera xwe de diyalogan ava nekin, evv nikarin di navbera kes û h6zen din de jî diyalogan bînin p6. Ji ber ku, digel berberî û dijîtiy6n xwe, dîsan evv di civate de katagoriyeke pir girîng in.

Ronakbîr, b6yî diyalog6n jîndar, nikare bibe ronakbîr. Hinge aliyekî wî/w6 k6m e. Rast e, gava ronakbîr eser û berhemen xwe diafirîne, evv bi tena sere xwe ye. Evv bi tene diafirîne. Le li mile din jî evv bi dinya derve re di nav dan û standineke xurt de ye. Bi tene diyalogen jîndar û xurt dikarin re li afirîna eser û berhemen heja veke. Yan6 ronakbîr dive, bi bavveriya min, li milekî ronakbîrekî xweser be û li milekî jî ronakbîrekî yekgirti û kollektîv be. Bala wî/w6 li derve be, evv mesaj6n der û dora xwe û y6n dervayî xwe vverbigire, vvan bikole, ¹⁶ hûr be û bi kar bine.

B6 guman, dan û standin û diyalog bi tekiliyen şexsî ava nabin. Meriv çiqas jîr dibe bila bibe, evv nikare her kesî bibine, xwe bi her deri bilezîne û her erk û vvezîfe bi cîh bine. Nax6r, li sere cîhane, h6 tu kes evcend bihez û zîrek nebûye. Re û şevveyen diyaloge cihe ne; vveşan, organ, enstîtusyon, konferans, tevger, reksistin... Bi riya van, ronakbîr dikarin bi hev re û bi derveyî xwe re diyalogan bînin p6.

Di heyama me ya nûjen de, meriv diyalogen fikiri, siyasî, çandî, edebî û civakî bi alîkariya organ û reksistinan ava dike û bi re dixê. Ev organ û mueseese evv cîh û vvar in ku te de diyalogen ku "zanebûna yekgirti" bi p6ş ve dixîne, ten pe.

Di davviya nivîsara xwe de, ez div6, ji bo diyalogen vveha, li gora bavveriya xwe, şerten pevvist jî binivîsim; demokrasi û tolerans. Yan6 ji bo ku diyalogen biker û heja li dar bikevin, em div6 demokrat bin û xwedî toleranse bin.

Ûon, 1983

Guherînen cîhane û kurd

Beri niha bi çendeke şaire ereb Adonis hatibû Svvede. Kiteba wî «Aghani Mihyar ad-Dimashqi» bi sw6dî derketibû û Adonis ku ji Suriye ye, li Lubnane demeke direj jiyaye û niha li sirgûne, li Parîse dijî, bi hinceta vveşîna kitaba xwe hatibû Sw6d6. Şeveke ez, Adonis, nivîskare tirk Demir Özlü û şaire kurd Şerko B6kes li restoraneke li hev civiyan û li ser hal û hevvala cîhane û Rojhelata Navîn hinekî peyivîn. Tiştên ku ji vve sohbeta xweş û germ derdiketin, ev bûn;

- Cîhan ji binî ve diguhere. Rûpeleke tarixê te girtin, rûpeleke nû vedibe. Evv blok û sistemen ku heta niha cîhane di navbera xwe de parve kiribûn, hedî hedî tek derin. Hîm6n peyman û lihevhatinen mîna
Sykes-Picot, Lozane, Molotov-Ribbentrop, Yalta,
Tehran, Potsdame hildivveşin û re li peymanen nû
vedibin.

- Di v6 guherîna mezin de mejî, bir û bavverî, nêrîn û pîvan jî diguherin. Nerîn û pîvanen ku me heta niha pe tevgeren xwe bi re dixistin, diguherin. Termen vvekî peşverûtî, paşverûtî, merivahî, demokrasi, hevaltî û biratî, enternasyonalîzm û h.vv.d. şekil û naverok diguherînin.

- Ev guherîna gerdûnî de -biv6, neve- tesîr li navçeyê ku em, kurd, ereb, tirk, faris, cihû te de dijîn, bike û navçe û revvşa îroyin ya navçe de hedî hedî biguhere. L6 bele, ev guherînen ku d6 li Rojhelata Navîn biqewimin, mîna guherînen Rojhelata Ewrûpay6 nebin. Hervvekî ku te zanîn, di guherînen Rojhelata Ewrûpay6 de, ji Romanyayê p6 ve, li tu deri xwîn nerijîya û ev guherîn bi şevveyekî demokratîk hatin pe. Le, li Rojheleta Navîn

ku war6 neçarî, paştêmayin, antî-demokratizm, begavî û zordar û dîktatoren biçûk e, d6 xwîn birije. Ji ber sedem6n tarixî, dînî, siyasî û civakî, guherînen Rojhelata Navîn de bi xwîn be û mîna heiekaneke hemû navçe bihejîne.

- Meriv dive ji bo van guherînan hazir be da ku çaxa pela guherînan rabû, meriv di bini de nefetise û li ber pele nere. Beri herkesi jî kürden bedevvlet, b6quwet û jihevketî dive hazir bin.

«Kurd div6 hazir bin...» L6 çavvan? Bi çi avvayî? Çi dive? Meriv dive çi bike?..

...

Du roj bi dû v6 şeva xweş re, sere min bi v6 sohbeta bisûd û bi pirsên jorîn tijî, ez çûm konferanseke navnetevveyî [21-23.09.90] ku PEN-kluba Svvede amade kiribû. Gelek nivîskar û ronakbîr, swêdî, danmarkî, fînî, amerika-latînî, afrîkayî, rus, çînî, polonî, letonî, ermen, ereb, faris û kurd, li w6 dere gihîştibûn hev. Yek ji babeten konferanse «Guherînen cîhane û rewşa zimanen bindest û biçûk» bû.

Gava li ser v6 babete hat peyivîn, be guman, li ser zimane kurdî û revvşa zimane kurdî jî gelek tişt hatin gotin. Zimane kurdî ne zimanekî biçûk e, evv zimanekî kevn e û ji aliye 20 milyon merivî t6 peyivîn. Ji bo p6şxistin û nûkirina zimane kurdî gelek tişt jî çebûne. Hervvekî dr. Kemal Fuat di nivîsara xwe 'The origins, development and state of the kurdisch language' [Yearbook of The Kurdish Academy 1990, hejmar 1) de behs dike, ronakbîren kurdan hevvl dane ku zimane xwe y6 zikmakî bi peş xînin. Bi taybetî Tevvfik Wehbî [1891-19841 û Celadet Bedincan! 1892- 1951] di vware zimanzanistiya kurdî de, Abdullah Goran[1904- 1962] di war6 zimane şîir de û ibrahim Ehmed[1914-] di ware zimane pexşan de xebat6n heja kirine û berhemên baş dencistine. L6 digel v6 çende, zimane kurdî zimanekî perçiqî, bindest, jihevketî û paştêmayî ye. Ji ber revvşa siyasî ya vvelate Kurdistane, zimane kurdî re nabîne ku

xwe bi heyama nû bigihîne, xwe nû bike û nîre jihevketîti û paştêmayine ji ser xwe baveje. L6 ev revş d6 heta kenge devvam bike? Di ve guherînen mezin de cihe zimane kurdî li kû ye? Çi re û şans li ber zimane kurdî hene? Ji bo avetina nîre kambax y6 jihevketin û paştêmayine çi div6? Zimanzan, ronakbîr, nivîskar û rojnamevan6n kurd dive çi bikin? Cîhan û ronakbîr û nivîskaren cîhane ji bo zimane kurdî div6 çi bikin?.. Ev jî, dîsan, çend pirsiyar bûn ku li konferanse hatin p6ş. Ê ev pirsiyar îroj çendin ji vvan pirsiyaren herî girîng in ku li ber me ne û je re bersîv û xebat div6.

Bi kurtebirî, cîhan bi lez û bez diguhere û her tişt ser û bine hev dibe. Cihana kevnar û pîr kirase xwe ye kevn ji xwe dike û kirasekî nû li xwe dike. U herkes li her aliye cîhane sere xwe bi van guherînan dieşîne û hazirî li p6şeroj6 dike. Bi qasî ku ez dibinim, di vî xebate fikirî û kirdeyi ye haziriyên de li tarîxa xwe vegezin cîhekî esasî vverdigere. Herkes li xwe û tarîxa xwe vedigere. Herkes li xwe, hebûn, huvvîyet, ziman û çanda xwe vedigere. Gel6n Baltîkî bi doza vvelat, ziman û çanden xwe radibin. Baskî, katalanî û galisî dixwazin maf6n xwe yen netevveyî firehtir û kûrtir bikin. Fransîz6n Kanadaye û flaman6n Beljîkî ji bo parastin û p6şvexistina ziman û çanda xwe qanûnen nû tînin pe. Meksîkayî li hember nîre zimane amerîkayî/îngilizî tedbîr6n nû distînin. Gelen biçûk yen Yekitiya Sovvyete, macaren Romanyaye, korsîkayiy6n Fransay6, tirken Bulgaristane, arnawut6n Yugoslavyaye, ermenen Qafqasyaye, tîbetiy6n Çîne, erîtreiyen Hebeşistane, berberiy6n vvelaten Mixribe û gel û netewey6n din yen bîndest bi doza mafen xwe radibin û ji bo avakirina p6şerojeke ç6tir û evvletir li tarîxa xwe vedigerin.

Li xwe û tarîxa xwe vegezin ji ber gelek sedeman pevvist e. Sistem û bloken ku îro hene û cîhane di nav xwe de parve kirine, li ser neheqîyan, li ser xwîna gelek netevve û gelî, li ser perçekirina gelek vvelatan ava bûne.

Denge gelek gelî hatiye birin, bi dare zore perda nizmahî, tirs, bedengî û bexîretiyê li ser gelek netevveyî hatiye rakişandin. Tarîxa gelek gelî hatiye guhertin, gelek gel û netevve ji tarîxa cîhane hatine dencistin û avêtin. Evv peyman û lihevhatinê ku di navbera serdestan de hatine pê, şekil û dûzaneke nû dabû cîhane. Lê li ser neheqiyên pir û pir mezin. Tarîx bi neqeqiyên tijî ye. Neheqiyên tarîxî ten pe û diqewimin. Lê ev neheqî tu carî ji bîr nabin û heta ev neheqî rast nebin, birin necebirin merivahî, tarîx û wext her û her bi birin e, bi kul e.

Guherînen roja me re dide ku neheqiyên tarîxî ji meydana rabin û kul û birînen merivahî û tarîxe bicebirin. Jaîr û nivîskare meksîkî Octavio Paz di berhema xwe «Le Labyrinthe de la solitude» [Xaçerîya Tenetiyê] de dibêje ku ziman, gel û neteweyên bindest her gav di keleka tarîxê de jiyane. Welat û devvletên mezin û serdest re nedane ku ev ziman, gel û netevveyên bindest roleke navendî di avakirina tarîxê de bilîzin. Rola navendî ya vvelat û devvletên mezin û serdest bûye.

Lê îroj. guherînen cîhane re dide ku ev ziman, gel û netevveyên bindest roleke navendî di avakirina tarîxa pêşerojê de bilîzin. Di tarîxa merivahiye de, heye ku ev cara yekemîn e ku ev gel evçend nezîkahî li fersend û îmkane guherîna qedera xwe dîkin. Ji ber vê yeke herkes li tarîxa xwe vedigere da ku bikaribe doza huvvîyeta xwe bike û bikaribe roleke navendî di tarîxa pêşerojê de bilîze.

Li gora gelek pispor û zaneyan, dinya îroj ber bi desentralîzasyonê bingehîn diçe. Desentralîzasyonê ku neheqiyên tarîxî ji hole radike û evvlehiyekî metin ji bo mafên gelên bindest û biçûk tîne pe û rê dide ku ev gel û netevve bikaribe, bi rastî, «Danezana Gerdûnî ya Mafên Merivan» di jiyana xwe ya civakî û siyasî de bi cîh bîne. Nemaze benden 2. û 21. ku li ser mafên serbestiya kesên û netevveyan in.

Lê li ve derê tiştekî heye; ji bo ku gel û netevveyên biçûk

û bindest bigihen van mafan, evv div6 bi yek bin. Her netevve dive yekitiyeke metîn û bi quwet bine p6, daxwaz6n xwe y6n netevveyî zela bike û bi her avvayî yekitî û h6za xwe nîşan bide. Ji ber ku zimane navnetevveyî ye çareserkirina mesele, kosp û astengan h6 jî zimane yekitî û h6z û quwete ye.

Gelo kurd di vî vvarî de li kû ne? Evv di kîjan konaxî de ne û çi dikin?

...

Revvşa kurdan li ber çavan e, je re gotin6n direj nave. Ji bervajiye p6şveçûn û guherînen cîhane, revvşa kurdan ne tu revvş e. Ji bervajiye yekitî, hez û quwetekî yekgirti, kurd di her vvarî de ji hev ketine û nikarin xebat, gotin û daxwazin xwe yen curbicur bikin yek. Ez ne bavver im ku ji ve rastiya tahl re mîsal hevve ne. Di revvşeke vveha de, tîrsa min[û tîrsa gelek kes6n din] evv e ku kurd dîsan ji peşketin û guherînen gerdûnî b6par bimînin û gava pela guherînan li navçeye rabe, evv li ber lingan biçin. Eynî mîna heyema şer6 yekemin y6 cîhane. Hinge jî cîhan bi lez guherî. L6 ji ber perçebûna pîralî, kurd nikarîbûn bigihîştina mafen xwe. Devvsa ku em bigihîjin maf6n xwe, vvelate Kurdistane bû goristan, bi qasî nîv milyonî kurd hatin kuştin û pişt a vvelet şikest, evv bû çar pençe.

Bi h6viya ku tarîx dubare nebe, min dil heye ve nivîsare bi du rez6n Adonis biqedînim;

«Ji seven avis re

ez welatekî diafirînimji xweliya tarîxe»

Armanc, hej. 109

Huvviyeta Neteweyî

Li ser pirsarê huvviyeta netevveyî peyivîn hem pir hêsan, hem pir zehmet e. Pir hesan e, ji ber ku em hemû dizanin ku her netevve xwediyê ziman, çand, tarix û vvelatekî xweser e. Ev mefhûm jî bingehenê huvviyeta netevveyî ye. Pir zehmet e, ji ber ku meriv nikare, bi çend gotinan yan jî bi çend "şerhen" sathî bersîva pirsên Em kî ne? Em çi ne? Em ji kû ten û ber kû derin? bide.

Yek ji vvan nivîskar û filzofên ku sere xwe bi pirsên vveha û bi mesela huvviyeta netevveyî dieşîne, nivîskare meksîkî Octavio Paz e. Hervvekî ku te zanîn, wî nivîskar û şaire giranbiha îsal xelata Nobeleyê jî vvergirt. Ji ber ku bi henceta xelata Nobeleyê, li ser Octavio Paz pir hatiye nivîsîn, min dil tûne ku ez li ser jiyana, berhem û şairiya wî binivîsim. Lê bele, gava meriv li ser huvviyeta û şexsiyeta netevveyekî dipeyive, bivê neve, heşê merivan diçe ser ger û îegerîna Octavio Paz. Ji ber ku nivîskarî û şairiya Octavio Paz li ser gera huvviyetekî netevveyî û daxwaza şexsiyeta, ziman, tarix û çandekê xweser ava bûye. Jiyanê wî bi vê ger û legerîna peçayî ye. Di her nivîsar, şîr û berhema wî de şopên ve ger û legerîna hene. Ev şeş sal in ku wî daye ser riya xwenasîn, li xwe xwedî derketin û xwe nûkirine.

Octavio Paz meksîkî ye, yanê mensûbe netevveyekî bindest û vvelatekî perçiqî ye. Bi hatina spanyoliyan trajediya tarîxa Meksîkayê dest pe kir. Eynî mîna tiştên ku bi sere kurdan de hatine, spanyoliyan bi sere Meksîkayê de anîn; bi dare zore vvelate Aztek û Inkan ku bav û kalên Octavio Paz bûn, vegirtin û ji ziman heta adet û ûsilên xwe, her tiştên xwe li ser sere xelkê

Meksîkaye ferz kirin. Zimane gele Meksîkaye vvinda bû, medeniyeta vvan a bedevv û devvlemend ji hev ket, rûpelen tarîxa vvan a kevnare hatin girtin û bi deste spanyoliyan rûpelen nû ku reş û kiret bûn, hatin nivisîn, şexsiyet û huvviyeta meksîkî bi denge tîfing û topen spanyolî hate perçiqandin û merive meksîkî bû stûxwar, beçare û bindest.

Û bi dû keft û lefta sedsalan û tarîxeke direj ji xwîn, xwîdan û hesiren çavan re, îro jî, Meksika û ziman, çand û huvviyeta netevveyî ya meksîkî di bin nîre cîrane xwe y6 mezin Yekitiya Amerîkaye de ye... Ma nivîskar û şaire vî vvelate perçiqî û law6 ve tarîxa trajik Octavio Paz nekeve pey hebûn û xweseriya vvelat, tarix û gele xwe, gelo hînge kî de bikeve pey? Ne bi ten6 Octavio Paz, 16 henveha Carlos Fountes û gelek nivîskar û ronakbîren meksîkî jî bi eynî vvezîfe rabûne û bi heyecan û daxwazeke bevest û b6rawest ketine pey pirsiyar6n mîna Em kî ne. Em çi ne. Em ji kû ten û ber bi kû derin?..

...

Yek ji vvesif û xusûsiyet6n herî mezin en ronakbîran evv e ku evv bi kar û berhemên xwe bibin denge m6jî û dile vvelate xwe, zimane hîs û bîren gele xwe, çave hal û hevvalê tarîxa xwe û nivv6nere yekemin û metin 6 huvviyeta netevveye xwe. Gava ronakbîr dikare bi ve role rabe û van karan bi cîh bine, hînge evv ronakbîr e. Ferqeke mezin di navbera ronakbîr û berdevk6n xwenda de heye. Ronakbîr dipirse, diafirîne, li tarîxa xwe xwedî derdikeve, feyde û dahatûya vvelat û netevveye xwe li ser her tiştî re digire, xwe perçeyekî tevgera gerdûnî ya merivahiye dibîne. Herçî berdevk e, evv neafirîne, 16 vediguhezîne, napirse, 16 dipareze û dixwaze tarîx, çand û huvviyeta netevveye xwe t6xe nav kirase teng 6 xwediy6 bîr û bavveriyen ku berdevk j6 re berdevkî dike. Octavio Paz ji bo xwe û vvelate xwe dibije ku "aailmenden navdar her tiştî û heruêha ferqiyet û newekheviya me û Amerika Başûr, bi tene, bi termen

ekonomik îzeh dikin û dibejin: ew dewlemend peşketi, hûn neçar û paşkeû ne... sebebe her tiştîjî ev e, ferqiyetjîji vir te... na, ev yeka ne rast e, eğer ev bîr rast be, hînge rol û giringiya tarîx, adet, töre û huwiyeta neteweyî li kû dimine?"

Tarîx, adet, töre û huwiyeta neteweyî hem ji bo do û îro, hem ji bo peşeroje pevvist e. Ferqên ekonomik li her aliyên dine hene û encamen ferqên ekonomik jî, beguman, pir in. Le ronakbîrekî ku ketiye pey pirsiyaren li dora huwiyet û şexsiyeta neteweyî, nikare rû ji tarîx, adet, töre, ziman û çanda vvelate xwe bade. Ji ber ku tarîx reh û reç e; adet û töre bîr û hizr e; ziman û çand mejî û ruh e. Gava vvelatekî yan neteweyekî yan merivekî xwediyê tarîx, adet, töre, ziman û çandê xurt be, hînge tevgera wî jî xurt e. Evv bi xurtî p6 li axe dike, bi xurtî dimeşe, bi xurtî difikire, bi xurtî diafirîne. Evv bi xwe bavver e, zû tiştan ji hev derdixîne, pihet bi stuye neheqîyan digire, bi leza birûske bîr bi tiştan dibe, ji xwe fedî nake, dikare yekitiya xwe ava bike, nabe berdevke kesî û hebûn û xwesiriya xwe her tim dipareze.

...

Gelo revvşa me kurdan, di vî vvarî de çavvan e? Gelo ronakbîren kurd di ware huwiyet û şexsiyeta neteweyî de çi dikin û li kîjan qonaxî ne?.. Berî niha bi çendêke, ez bi balafire diçûm Parîse. Min çend kiteb jî, ji bo revvîtiye, bi xwe re dibirin. Yek ji vvan kiteban a Şahîne Bekirê Soreklî Mehkemekirina Selahaddîne Eyûbî bû. Gava balafir bi fire ket, min bîrayeke sar danî ber xwe û kiteba doste xwe vekir û dest bi xwendinê kir. Kitaba biçûk şanoyeke [piyeseke] biçûk ku li ser hukimdare îslamî Selahiddîne Eyûbî bû. Selahaddîne Eyûbî kurd bû, ¹⁶ li kurdiya xwe xwedî demeketibû û bûbû şervane dîn û ola îslame û li hember xaçperestên Avrûpaye ola îslame parastibû. Evv hukimdarekî jîr, tekoşerekî yeman ⁶ îslame bû. Wî ola îslame parastibû, ¹⁶ vvelate xwe Kurdistane û gele xwe yê Kurd ji bîr kiribû. Ola

îslame bi ser ketibû, ¹⁶ vvelat û gele ^{vvi} ji hev ketibûn. J.B. Soreklîjî di piyesa xwe de Selahaddîne Eyûbî ji devvren kevn vvergirtibû û anîbû roja me, 1993, da ku ^{vvi} mehkeme bike û j6 bipirse, "Selahiddîne Eyûbî, weji bo çi suda gele kurd nehanî ber çavan?"

Piyas bi zimanekî xweşik kemaniya hîs û bîren huvviyeta netevveyî dîyarî xwendevan dikir... 3car sernave kitebe bala revviye ku li keleka min rûniştibû, kişand. Evvjî porreş bû û ji Stockholme diçû Parîs⁶. Em hinekî, bi zimane svedî, bi hev re, li ser Selahiddîne Eyûbî peyivîn. Haya ^{vvi} ji meselan hebû û ^{evv} merivekî serwext bû. Bi dû xebardana bîskeke re, min je pirsî ka ^{evv} ji kîjan vvelatî bû. Wî peşî got îran, paşe jî got Urmiye. Min j6 pirsî û got, "ma Urmiye ne bajarekî kurdan e?" Wî got, "bele, ez kurd im jî. " Evv "jî" ya ku ^{vvi} anî davviya cimla xwe, ez 6şandim. Herçend min bi bersîva ^{vvi} dizanîbû, min dîsan je pirsî, "cima jî?" Bersîva ^{vvi} mîna min dipa bû; ^{evv} merivekî enternasyonal bû, mesela çînayetiye ji mesela netevveyî girîngtir bû... Ev revvşa ku ne xeribî min bû, agir bi dile min xist. Revvş ne xeribî min bû, ji ber ku min jî bi qîre qîra xwe ya li ser "sosyalizm û enternasyonalizme" nefes li gelek kesan çikandibû. Bi dû re, piştî ku ez rastî ziman, çand, edebiyat û netevveyen din hatibûm, ez li xwe û ziman, çand, edebiyat û huvviyeta xwe ya netevveyî vegeyriyabûm. Niha jî zilame kurd ⁶ Irane di eynî revvşa kambax de bû... Em her se, ez, zilame kürde Iran⁶ û Selahiddîne Eyûbî, li ser esmanan, dibûn şirîke tiştêkî nexweş; kembûna zanîna huvviyeteke netevveyî. Ev rastiya me bû. Rastiyeke tahl ku me ji sedsalan û vir ve je kişandibû. Zanîna huvviyeteke netevveyî li ba me k6m bû. Kes6n ku haya vvan ji v6 zanîne hebû, li ba me k6m bûn. Kes6n ku bi doza huvviyeteke netevveyî rabûbûn, li ba me k6m bûn. Bîr û bavverî û îdeolojiyen ku zanîn û şîûra huvviyet û şexsiyeteke netevveyî ji me bi dîr dixistin, em dîl girtibûn, em bûbûn berdevken xelke.

-b6yî ku haya me j6 hebe;

- Eđer em 6 bibin misilman yan komünist, em dive bibin misilman yan komunisten vvelat û netevveye xwe.

- Eđer zanîn û şîûra huvvîyeteke netevveyî li ba me xurt be, em 6 bikaribin ji her celeb bîr, bavverî û îdeolojiyan destkevvtî bibin û vve bîr, bavverî û îdeolojiya ku bi dile me ye, ji bo peşvebirin û yekitiya vvelat û netevveye xwe bi kar binin...

Loma pirsiyaren ku Octavio Paz li pey in, Em kî ne, çi ne, ji kû hatine û ber bi kû derine, pirsiyaren bingehîn in û bala merivan div6 her tim li sere be.

Armanç, hej. 110

ji NECMETTİN BÜYÜKKAYA re

Birayê NECO, keke delal.

Sala 1990'î ji me xatir dixwaze û diqulipe ser sala 1991'î. Meha çûê û 23'ê meha çile dîsan te. Ji vevê roja 23'ê cila 1984-an û vir ve, 6 sal derbaz bûn. Ji vevê roja ku tu li girtîgeha eskerî ya Diyarbekire şehîd keti û vir ve 6 sal bihurîn. Sala 6-an diqulipe û dikeve 7-an. 7 salen bîyî te...

Niha, gava ez van rezan dinivîsim, şeve dest pê kiriye. Şeva vvelate bakûre niha ber bi rojeke nû dere. Le eceb e, şeva reş xwe bi regekî spî radipeçe. Berf dibare. Kuliyan spî yê berfe li ber pencera min dilîzin. Berf, kuliyan berfe, rege berfe zora reşa şeve dibin. Ronahî di şeva reş de diçirûse û kulî hedî hedî xwe berdidin jer... Kuliyan berfe ku ji der ve dest li min dikan, heşe min ji oda min a biçûk a xebate hildigirin û dibin derekî din. Heşê min ji vvelate xerîbiyê bi fire dikeve û dere bajare Sivverega, vvelate Kurdistanê... ware bav û kalan...

Sal 1961, roj çile bû, haya min ji baye feleke û gerîna dewranê nîn bû; ez zarokê 8 salî bûm. Kalike min vvefat kiribû. Kahniya ruh û can sere xwe danîbû axa rehmete. Em, malbata me, bav û apen min, heval û dosten malbate li goristana bajare Sivverega bûn. Sivverega xopan he nû bûbû xwedî goristaneke. Deriye goristane bi sitûnan û kevîren mezin ava bûbû. Li dora goristane dar hatibûn çandin. Goristane haziriya umrekî direj dikir... Di destpeka goristane de, gorek hatibû vedan. Kalike min, bextiyarî û kêfxweşiya min di wê gorê de hatibû veşartin. Dinya eceb bû... kalike min, bîyî ku ji me xatir bixwaze, çûbû û hew vedigeriya... Berf dibari, kuliyan berfe, bîyî ku haya vvan ji tiştekî hebe, dilîştin û bi nazdarî xwe berdidan

jer û li jer, kirasekî spî dikişandin ser axa teze ya gora kalike min. Dinya sar bû, ¹⁶ ronî û pak bû. Goristan spî dikir. Berfe ronahî reşandibû ser goristane. W6 gav6 goristan û mirine mohra xwe li min xist. Heş6 min 6 zarok bi veqetîna kalike min û ronahiya vv6 roja çile hat risandin. Evv roj, evv goristan, evv ronahî bûn siya min û ketin pey min. Ez li kû, evv li vvir... Gava, sala 1979, ez û te li Şam6, li goristana Taxa Kurdan, li ber qebra Mîr Bedir-Xan bûn û me li miriyen vvelate Kurdistane diniherî, min ji te re got; aramiya goristanan bala min dikişine û evv roja zaroktiya min û goristana Sivverege ji heş6 min demakeve...

Goristana Sivverege roj bi roj firehtir û direjtir bû. Bi dû kalike min re, gelek nas6n din jî, li vv6 dere, ketin xewa ebedî; pismame min û doste te Ferit Uzun, bav6 min, ap û birarziyen min... û niha jî tu... W6 goristane tu jî, law6 xwe y6 yekta [bi her vvesfe xwe yekta] Necmettin Büyükkaya jî hemb6z kir. Gelo vv6 tu bi rez û rezdarî, bi qedr û qîmet hemb6z kir? Gelo w6 bi girin û axîn, bi dilovanî û delalî bedena te ya xort rapeça? Gelo vve doraliye gora te bi rihanen mîna bejna te û bi gul6n mîna rûy6 te neqîşand? Û îro, gelo evv goristana bav û kalan ji bo te dilorîne û strana te, xewna te, daxwaz û armanca te bi hemû vvelet digihîne?

Bira biracan NECO,

Mixabin ku ez heta îro jî nikaribûm bihatama ser gora te û gulek daniya ser axa te. Min ne gora bav6 xwe, ne ya Ferit û ne jî ya te ziyaret kiriye. Ev hesreta dile min e... L6 gava min sere xwe danî diyare rehmete, hînge ez dixwazim vegerim goristana zaroktiya xwe û li keleka te û Ferit bikevim xewa ebedî. Hînge kuliyen berfe d6, mîna roja zaroktiya min, li ser gören me govende bigirin. Evjî xewna min e...

Herçend min nikaribûye gulek jî dayinim ser gora te, ¹⁶ ez dizanim ku keça te, delaliya ber dile te Serdil her tim gul6n sor tîne û dide bave xwe. Te hayj6 heye; Serdil mezin bûye. Ev bûn 13 sal ku min jî evv nedîtiye. Le li

gora gotinan, evv bûye keçeke bi dile te...

Heye ku niha ne şuna gotine be, ¹⁶ pişti ku eskeren b6bext te li zindana tarî ya Diyarbekire kuşt, min xwest ji Serdile re nameyeke direj Dinivîsim û je re behsa te bikim. Mîna destaneke. Destana jiyana te ya pak, daxwaza te ya pîroz, dile te y6 xurt, heşe te ye serwest, bavveriya te ya pole û wîcdan6 te y6 nerm... L6 min heta niha jî he evv xelas nekiriye. Peyv6n min 6n xaf t6r nakin ku ez bikaribim w6 biqedînim û bi Serdile bigihînim... Bi redana te, ez dixwazim li ve dere r6z6n peşin 6n we destane binivîsim...

"JI SERDILA MERXASEKÎ GORBEHIŞT RE ÇEND GOTÎN

Serdile, gulizere... Keça delal,
Roj giran dil tenik, çav bi nesir in.
Sersile,
Ez çarvan bibejimji te re çawan bidimfahmkirine...
Serdile, ji îro pe ve,
Ji ive şeva reş a 23.01 .84-anpe ve
Edîji deve te de gotina BAVO demekeve...

Axx Serdil, ax çivika Bavo,
Wan kuştin... heviyen te jî kuştin,
Dyiminan, dyiminen heviyen te,
Dişevatarîde
Li pey cax û deriyen hesin
Bi bebextî heviyen te veüsandin.

Axx Serdil... di rojen weha tu giraniya gotinan namîne. Reh diguvişin ser hev, dil ditengize, mejî naxwaze bedene bi re xîne... Li min bibihure ku ez nikarim bi zimanekî xweşik û nermik bi te re bipeyivim...

Dijwar e, Gulizere dywar e.
Li welate mejiyan dywar e.

Li ser şehîdbûna hevalekî peyivîn, yan nivisîn yan fikirîn

Dywar e.

Zarotiya te,

Evin, heval û hogire diya te, sere pîrika te

U heviyen me... û heviyen meji me digirin Gulizere.

Serdile,

Xwişka xwe, pîrika xwe, kalike xwe ye kokim bihewîne,

Ji wan re bibeje ku

Diyarbekir, Silemaniye, Mehabad û Cizîre

Di sine de ne.

Ji wan re bibeje ku

Ew mencas, ewjir, ew birewer bû.

Ji ivan re bibeje ku

Wiji we hez dikir,

Ji te û xwişka te, ji diya te, ji kalik û pîrika te,

Ji meriv, heval û hogiren xwe,

Ji gel û welate xive hez dikir...

Serdile,

Ez niha li pirtûkeke bave te diniherim; Doza Kurdistan. Di çapkirina ve pirtûka heja û tarixî de alîkariya bave tejî pir bû. Di pirtûke de, şehîden me yen neteveyî li pey hev, di nav rûpelan de, rezbûyî ne. Sex Seîd, Seyid Abdulqadir, Xalide Cibirî, Yada Axa, Dr. Fuad Beg, Bave Tûjo, Seyid Riza, Qadî Mihemed û geleyen din tedene... Ma tu dizanî, bave te di bin surete Bave Tûjo de çi nivisiye?.. "Çjehremane mezin" ... Wî weha nivisiye... Çehremane mezin...

Serdile, kezizere,

Bave te hevale qehremanen mezin bû...

ISbat-1934j

Armanc, hej. 111

Zimane Kurdî

Seydaye Ehmede Xanî, beri niha bi se sed salan, di
"Mem û Zîn"e de, gotrye;

Da xelk nebejin ku Ekrad
Be meerifet in be esil û binyad
Enwaî melet xudan kiteb in
Kurmanc tene di be heseb in
Hem ehle nezere neben ku kurmanc
Işqek ne kirin bo xwe amanc

Eşqa ku Şeyda behs dike kiteben kurdî ye, nivisîna
zimane kurdî ye, bi zimane kurdî kitab afirandin e...
Nemiriya Seydaye Ehmede Xanî ji vir t6: vvî bi kurdî, bi
zimane zikmakî, bi gotin6n bav û kalan nivisî. Wî peyv
û gotinen kurdî mîna gevvher, lûlû û yaqûd li ser
kaxiz6n spî reşandin, şewq û ronahiya peyv û gotin6n
kurdî bi her aliye vvelet gîhandin. Wî, mîna z6rkerekî,
peyv û gotin6n kurdî hûnandin, neqîşandin, peyv û
gotinen kurdî li hev anîn û pe eseren abadin afirandin.
Wî ji peyv û gotinen kurdî lehiyeke nemir ava kir... û ya
herî girîng, re li ber nifşen nû rast kir.

Hervvekî te zanîn, berî niha bi çend heftan, li Tirkîye,
serokkomare Tirkîye Turgut Ozal û gelek gernasên
devvleta Tirkîye li ser zimane kurdî peyivîn û behsa
serbestkirina zimane kurdî kirin. Gelo evv dixwazin çi
bikin? Evv çi difikirin, bi çi avvayî dixwazin re bidin
zimane kurdî û nivisîna vvî?.. Em he baş bi ve yeke
nizanin. Le ev munaqaşe û gotûbejen davvîn dîsan,
careke din, yek ji vvezîfen herî girîng 6n kurdan(nemaze
en ronakbîren kurdan) p6şberî me kir: kurd div6 li
zimane kurdî xwedî derkevin, p6 bixwînin û binivîsin,

vvî peşve bibin. Beguman, gelek girîng e ku meriv bizanibe ka devvleta Tirk çî û çavvan difikire. Pir û pir girîng e ku serbestî û azadiyek ji bo zimane kurdî vvere pe. Le girîngtirîn tişt evv e ku kurd bi xwe li zimane xwe xwedî derkevin, zimane xwe mîna nan û ava xwe biparezin, pe bijin.

Em hemû p6 dizanin ku gelek tevgeren kurdî û ronakbîren kurd, bi xurtî, li zimane xwe xwedî dernakevin, pe napeyivin, pe nanivisînin. Evv rizgari û serbestiya zimane kurdî dihelin pey "şoreşa mezin". Ec6ba mezin ev e; evv ji bo "Kurdistanê yekbûyî û xweser" şer dikin, dixebitin, ¹⁶ kar, xebat û tevgeren xwe ne bi zimane xwe, bi zimanekî biyanî, bi re dibin...

Ma li v6 dere kemaniyeke, şaşiyeye tûne? Çavvan ev daxwaz, armanc û xebatên pîroz ₆ bi zimanekî biyanî û b6yî zimane kurdî bi ser keve? Ma zimane kurdî ne yek ji hîm6n esasî y6n netevvaye kurd e? Ma şexsiyeta kurdî û huvviyeta gele kurd bi zimane kurdî nehatiye risandin?

Zimane kurdî div6 di her celeb tevgeren kurdî de bibe zimane esasî. Ev yeka hem prensîbekî ehleqî ye û hem jî ji bo biserketina daxwaz, armanc û xebatên pîroz pevvistiyeye ye. Kurd dikarin di tevger û xebaten xwe y6n curbecur de zimanen din, tirkî, farisî, erebî, îngilizî, fransizî, alemanî, rûsî û h.vv.d. bi kar bînin. Bikaranîna zimanen din, ji bo me û tevgeren me y6n piralî devvlemendî ye. L6 zimane esasî, hîm6 bingehîn div6 zimane kurdî be. Ji ber ku zimane kurdî heyina heri muqeddes ya civat û tarîxa kurdî ye, evv nişana edet û ûsilen tarîxa kurdî û nişana bavveriya peşeroj6n tevger û civata kurdî ye. Zimane kurdî ruh û giyane netevvaye kurd, alaya serihildan6n kurdî û rebere tarîxa hezar salan a kurdan e. Zimane kurdî hem kilîta deriye dile merivgn kurd hem jî kilîta tggihîştina çand û edebiyata kurdî ye. Meriv bi tene dikare, bi alîkariya zimane kurdî, bi musîka bedevv û devvlemend a kurdî sermest be.

Çavvan tevger û ronakbîren kurd dikarin be zimane kurdî bixebitin, bilebitin, bifikirin? Zimane kurdî, li sere v6 cihana kambax, mal û vware kurdan e, stariya vvan e, parezgeha vvan e, ji bo vvan hembeza de ye, germahiya dapîr û bapîran e... Serokkomar û gernas6n devvleta Tîrkiye çî dibejin bila bibejin, ¹⁶ evv tiştêkî tînin bira me; meriv6n tegihîştî, tevgeren siyasî û ronakbîr, gel û netevveyekî serwext div6, beri her tiştî, r6z û r6zdariyeke behempa nîşanî zimane xwe y6 zikmakî bide. Kese ku nikaribe rez û rezdariyeke maqûl nîşanî zimane xwe bide, evv nikare r6z û r6zdariy6 nîşanî tu tişte din jî bide. Kes6 ku li zimane xwe xwedî dernekeve û j6 hez neke, evv nikare li tu tiştêkî din jî, bi başî, xwedî derkeve û j6 hez bike.

Ziman nîşandeka haleti ruhiye civatan e. Bi x6ra zimane civate û qayide û normen vvî zimanî, meriv dikare civatan fahm bike. Civata kurdî û însanen kurd jî bi zimane kurdî t6 fahmkirin. Ji ber ku însane kurd he jî bi zimane kurdî dipeyive, bi zimane kurdî difikire, bi qayide û normen zimane kurdî tevgeren xwe bi re dixe. Ma li ber deste tevgeren civakî, siyasî û ronakbîrî y6n kurdan, ji zimane kurdî pe ve, dikare çî tişte hejagir hebe?

Nemaze ji bo me kûrden Tîrkiye, Suriye, Lûbnan û Yekitiya Sovvyete, bi kurdî peyivîn, nivisîn û fikirîn pevvistiya herî mezin e. Ji ber ku, ji her kesî betir, em li ber xetera asimilasyon û windabûn6 ne, em di bin bandûr û tesîra zimanen biyanî de ne. Gava em li zimane xwe vegezin, hingê em 6 li xwe û şexsiyeta xwe jî vegezin. Em 6 di ruh û şexsiyeta xwe de guherînen mezin û pîroz bînin p6. Ma ji deste kese beşexsiyet çî te? Evv dikare çî bike, çî biafirîne?.. Ma kes6 ku bi şexsiyeta xwe, bi huvviyeta xwe ya netevveyî, bi ziman û çanda xwe bavver nebe, baş bi vvan nizanibe, dikare mîna Seydaye Ehmede Xanî berhem û eseren abadîn biafirîne?

Bi kurdî fikirîn, nivisîn û afirîn tevgereke pîroz,

kurdî nivisîn, fikirîn û afirîn li hember qirejî û gemariya serdest û zordaran ravvestin e, li hember bedengî û b6rûmetiyê serihildan e, li hember tirs û şermzariye qîrîna baweriyê ye, li hember derevv û sextekariye alaya rastiye hildan e; xweşî, germahî û paqijîye; rûmet e.

Seroken devvleta Tîrkiye, pir caran, dibejin ku zimane kurdî nîn e. Evv îddîa dikin ku zimane kurdî devokeke tirkî ye. Cima evv van gotinan dikin? Ji ber ku evv dizanin; em kurd li zimane xwe xwedî dernakevin, p6 naxwînin û p6 nanivisînin. Evv dizanin ku kesen ku bi zimane kurdî nivisîne û dinivisînin, bi Üliyê destan ten hejmartin, rojname, kovar û kitaben kurdî pir hindik in. Eger bi sedan nivîskaren kurd hebûna, kitabxanen me hebûna û evv bi kiteben kurdî tijî buna, rojnamê me pir buna û evv bihatina xwendin, zimane tevgeren me yen civakî, siyasî û ronakbêrî kurdî buya, gelo vvan 6 dîsan van gotinan bigotina û van îddîayan bikirina?.. Evv dizanin ku piraniya me ji eşqa ku Seydaye Xanî behs dike, dûr in. Evv dizanin ku "emvayî millet xudan kiteb in, Kurmanc tene di be hesab in." Ji ber v6 yeke ye ku evv herçend behsa kurdan û zimane kurdî jî bikin, bi hesanî, zimane kurdî dixin qalib û kirasekî p6nç peran.

Rûmet û berûmetî, rûgeşî û rûreşî, serfirazî û bindestî û h.vv.d. bi hev re ne. Evv du aliyan tiştan in û pir caran sînore jî di navbera vvan de ne zelal û ne diyar e. Bi bavveriya min zimane kurdî v6 sînore diyar û zelal dike. Cima Seydaye Xanî bû nemir? Evv bû nemir, ji ber ku evv li aliye rûmet, rûgeşî û serfirazî y6 sînore bû. Evv bû nemir, berhem û eseren vvi bûn nemir. L6 mixabin ku xewna vvi jî he nemir e. Xewna vvi rûmet, rûgeşî û serfiraziya zimane kurdî bû.

Em dive ji bîr nekin; xewna Seydaye Xanî he jî xewn e û îroj jî derbas dibe.

Armanc, hej. 112

Eğer me jî hebûna hin nemir...

Mamosteyê edebiyata kurdî Mam Hejar Mukriyanî şeva 2 l'e sibate vefat kir. Hinge ez li Parisê bûm. Li ser mirina Mamosteye mezin, Enstîtiya Kurdî li Parîse şevê amade kir û deftereke bîranîne vekir. Min jî li deftere, bi vê şevveye, rezine kurt nivisîn;

"Mamostaye Heja... Te dabû ser rîya Seydaye Ehmede Xanî ye nemir. Niha tujl mîna Şeyda, bûyî nemir... Tu her bijî..."

Hevalekî ku hinge li keleka min bû, li rezen min niherî û bi ken got,

- Malava, Mamoste vefat kiriye, tu dibejî "her bijî..."

Her bijî...

Meriv ji ke re û kenge dibeje her bijî? Li ser mirina kê?

Bi bavveriya min, meriv li ser mirina şair û nivîskarekî mîna Mam Hejar, beşik û beguman, dibeje "her bijî." Ji ber ku ev 6 bi eser, berhem, avahî û xebaten xwe her bijî. Di dil û mejiye me de. Li ser rûpelen rojname, kovar û kiteben me. Li cîh û vvar û avahiyên me.

Tiştê ku Mam Hejar dike nemir; jiyana wî ya direj [70 sal], xebaten wî yê siyasî, edebî û ronakbîrî û bîr û bavveriyên wî yên peşverû, vvelathezî û merivheziye ye. He di xortiya xwe de, wî beşdari li tevgera Komara Mehabade kiriye, gelek rojname û kovar dencistine, di gelek rojname û kovaran de nivisiye, 22 kitab vveşandine, şîrên Ömer Xeyyam vvergerandine kurdî, hin kiteben tarîxî ji farisî vvergerandine kurdî, "Dîvvana" Seydaye nemir Melayê Cizîrî, digel şerh û ferhengeke, vveşandiye, "Mem û Zîn" a Seydaye nemir Ehmede Xanî vvergerandiye zaravaye mukrî û soranî û

Ehmede Xanî vvergerandiye zaravaye mukrî û soranî û digel şerh û ferhengeke, vveşandiye û şîren xweş, giranbiha û abadîn afirandine û bi nivîskarî û şaîriya xwe ziman û edebiyata kurdî devvlemendtir kiriye...

Merivekî vveha de, beguman, her bijî. Mirin şexs û bedena vvîji me bi dûr dixine, ¹⁶ bele ruh û giyane vvî, bîr û bavveriyen vvî, eser û berhemen vvî her li ba me ne. Evv nemir in.

Nemirî ev e. Kes6 nemir bi vî avvayî dibe nemir...

M*

Milan Kundera, nivîskare navdar e çekoslavvakî, di romana xwe ya davvîn "Inmortalite" [Nemirî] de behsa du celeb nemiriye dike; nemiriya biçûk û nemiriya mezin. Nemiriya biçûk evv e ku meriv, piştî mirine jî, di heşe nas, dost û cîran6n xwe de dimine, di bîr û heş6n vvan de dijî. Heta ku evv jî dimirin. icar nemiriya mezin evv e ku meriv, piştî mirine, di heşe nenas û xelk6 de dimine, di bîr û heşe netevve, gel û navçeyekî de dijî.

Herkes nemir e. Mezine maleke, giregire malbateke ji bo mal û malbata xwe nemir e. Keyayekî gundekî ji bo günde xwe, heta demeke, nemir e. Piştî mirina vvî, nifşekî-du nifş, bavekî-du bav vvî bi bîr tîne. Meriv û nasen vvî, xelk6 gund behsa vvî dikin. L6 paş6, evv ji bir dibe. Nemiriya kes6n vveha bi sînor e; hem ji aliye wext, hem ji aliye cîh û vvar.

L6, nemiriya nemiren mezin behed û behidûd e. Je re ne cîh û ne jî vvar qîm dike. Ji ber ku vvan bi eser, berhemen, avahî, xebat û fikren xwe ruh û can dane netevveyekî û henveha insaniyete. Nemiren mezin ne keyaye günde xwe, mezine malbata xwe û sereke koma xwe ya biçûk in. Evv ne li pey keyatî, mezinahî û serekiye ne. Nemiren mezin vvîjdane netevveye xwe, pîvane merivevîniye û sembole xebat û lebaten rast û dirust in. Evv li pey afirandin û avakirina eseren nû, ronesans û şoreş6n fikrî û nûjenkirin û devvlemendkirina medeniyet û netevveyan in. Evv li pey devvlemendî û rengîniya Jiyana siyasî, çandî, edebî û

civakî ya civatan in. Evv li pey eser, afirîn û avahiyan in. Eser û avahiye 6n vvisan ku gel û netevveyen vvan û insanîyet p6 serbilind bibe. Evv ne meriven idare û îdarekirine ne, evv meriv6n afirîn û avahiye ne.

Jiyana rojane, xire-cir û teşqel6n rojane, şer û dijîtî û kar û xebaten nedûrbîn mîna berfa li ber tav6 ne. Evv dihelin û vvinda dibin. Evv îroj hene, sibe tûne ne. L6 eser û berhem tav in. Evv îroj jî hene, sibe jî hene, dusibe jî hene... Evv şewq didin me, ronahî direşînin ser me. Evv jiyana me ya basît û dinya me ya ku bi şer û teşqelan tijî ye, ronî dikin.

Loma xwediy6n van eser û berhemana nemir in. Loma evv her û her hene, evv her û her dijîn. Kî dikare bibeje ku Goethe najî? Kî dikare îddîa bike ku Shakespeare îroj ne li mal û bîrxan6n îngilîzan e? Kî dikare bibeje ku denge senfoniyen Beethoven, Mozart, Schubert û h.v.v.d. îroj aheng û aramiyeke xweş nade dil û ruhe merivan? Kî dikare bibeje ku eser û avahiye 6n Gaudî ne serbilindiya gele Katalan û Spanyaye ne? Kî dikare bibeje ku rezen nivîskar û siren nûjen 6n farisî bi bîr û fikren Fîrdevvî nehatine neqşandin?..

Gava em çav6 xwe li ser tarîxa gel û netevveyen peşketî diğêrinin, em dibinin ku nemiren van gel û netevveyan pir in. U evv her dixwazin, dil dikin û hevvl didin ku nemiren vvan pirtir bin. Ji ber ku piraniya nemiran nişana peşketina vvan, garantiya peşeroja vvan û sembola jiyana ronakbîriya vvan e. L6 li ba gel û netevveyen paştamayî û bindest revvş bervajîye v6 yeke ye. Li van vvelatan hejmara nemiran pir k6m e û bîr û şîûra pirkirina hejmara nemiran tûne. B6guman nemir bi eser û avahiye 6n xwe dibe nemir. Kes bi qise û gotinan nabe nemir. L6 bele, ji bo avakirin û afirîna eser û berhemana jî r6, gav û îmkana div6n. Gel û netevveyen ku dikarin van rîyan vekin, gavan bavejin û îmkanan peyda bikin, dikarin bibin xwediy6 nemiran.

Mîna her gel û netevveye paştamayî, hejmara nemiren

kurd bi p6çiy6n tiliyan dikare vvere hejmartin. Nemiren kurd mîna st6rik6n ser6 sibe ne; k6m in, hindik in. Mixabin ku ev yeka rastiya me ya tahl e. Ma em dikarin nav6 çend nemiren kurdan di ware hûner, çand, edeb, avahî, felsefe, îlim û siyasete de bihejmerin? Di vware çand û edebiyate de, Mîr Celadet Bedincan, sala 1941, vveha dibeje; "...ji eseren beriya islamiyete hesab tiştêk nemaye. Piştî islamiyeteji nav kurdan gelek şahîr, edîb û peyayen zana rabûne, le eseren xwe bi piranî bi erebî, bi farisî an bi tirkî nivîsandine û ji wan mîlet û edebiyata wan re xizmeteke mezin kirine... Yen ku bi kurdmançî nivîsandine gelek hindin in û wanjî bala xîve nedaye zimen û çetir kefa xweji pirsên erebî û farisî re anîne..." [Havvar, hej. 33]

Nemir tav û sterik in. Meriv li gora vvan re li ber xwe rast dike. Seydaye Ehmede Xanî bi x6ra nemiren beriya xwe r6 li ber xwe rast kir û bi xwe jî bû nemir. Mam Hejar bi x6ra Seydaye Ehmede Xanî re li ber xwe rast kir û bi xwe jî niha bû nemir. Seydaye E. Xanî di şîreke xwe de nemiren beriya xwe bi nav dike û vveha dibeje;

"Min da Hama kalamî mewzûn AHBikiralibane

	gsrdûn
Bi nav e riha Mele Çizeri	Pe hey bikira ElîHerîrî
Keyfek we bida Feqiye Teyran	Heta bi edeb bimaye
	hsynm
Çi bikim ko qeua kesed e bozar	Nîn inji qimaş re
	>BÎ±!"

Bi heviya ku ji qimaş6 kurdî re jî hebin xerîdar û bazara kurdî nemine kesed û me jî hebin betir nemir...

AobccX4 113-114

Bigrî Welalemedelalbigrî.

Gava Ovidius, şahîre hukimdariya Romaye, nivîskare bajare Rome, bi neheqiyekî mezin sirgûnî Zerya Reş, wî aliyê dine, bû, hînge wî xemgir, bîhteng, keserkûr, hîsen xwe vveha bi lev kirin; meriv güre hev in...

Ez, mîna kurdekî, di van rojên reş de, bi keder û keser, pir caran li gotina Ovidius a basîd û balkeş difikirim. Ji ber ku ez dizanim; kurd, gele jibîrbûyî ye dine, qurbanê herî mezin 6 Rojhelata Navîn, niha, li ser rîya sirgûne û mirine, xemgir, bîhteng, birçî û keserkûr, di bedengiya hesiren çavan de, hîsen xwe vveha bi lev dikin; meriv güre kurdan in...

Evv gotina kurdî ku di esase xwe de trajediyeye mezin e, îro, careke din, bi qetlîamên rejîma Saddam û bi bedengiya cîhane li hember van qetlîaman, rast derdikeve; bi tene çiyayen kurdan dostên vvan in. Heval û dosten kurdan nîn in. Her gav îxanet li vvan dibe. Evv dibin qurbane îxanete, îxanetê û dîsan îxanete... Hemû gelen ku diperçiqin û li ber xeteren mezin in, digel her tiştî, dîsan bi avvayekî, xwedîye alîkariyê ekonomik, siyasî, eskerî û ehleqî ne. Le ne kurd. Li Rojhelata Navîn ku vware zordarî û dîktatoriye ye, mesela USA û hevalbenden din ên bi quwet li piştê cihûyan, hemû şex, emir û dîktatoren ereb li piştê filistinîyan, Iran û Suriye li piştê şihîyen Iraqe, Siûdî Erebiyan li piştê sûniyê Iranê, Tûrkiye li piştê turkmenê Iraqê û ezeriyen Irane ne. Lê kes, tu kes ne li piştê kurdan e, beyî dijmin. Ne dinya Rojava, ne dinya Rojhelat, ne vvelaten cîran û ne jî hin vvelaten din dosten kurdan in. Rojava, bi serekiya Engilistan û Franse, di destpeka 1920-an de, piştê kurdan şikand û vvelate kurdan di nav devvleten ku bi temamî dijmine kurdan in û bi temamî jî adet û ûsilê insaniyet û demokrasiye bi dîr in, parve

ji adet û ûsilen insanîyet û demokrasiye bi dûr in, parve kir. Bloka komünist, bi serekiya Yekitiya Sovvyete, bi durûtî û b6ehleqiyekî mezin, tu carî alîkariya kurdan nekiriye û her gav alîkari li Tûrkiye, Iran û Iraq6 kiriye ku evv serîhildan6n kurdan, 1925, 30, 45, 75..., bişkînin. Welaten cîranen b6bext ku di nav tixûb6n vvan bi xwe de beşekî jî gel û vvelate kurdan heye, tu carî alîkari li kurdan nekirine û bi tene xwestine kurdan li dijî cîranen din bi kar bînin. Wan kurd bi tene, mîna qurban6 lîstikekî dîtine û ne tiştêkî din...

Cima dinya jiyaneke bextewar û h6ja jî gele kurd re pir dibîne? Cima jî vî gelî evçend te tirsîn, te nefretkirin? Cima ev gel evçend te perçiqandin? Cima ev gel d6, jî 1844-an û vir ve, di her deh salî de careke, qetlîamekî mezin bijî? Gunehe vî gelî çi ye, vî gelî çi guneh kirine ku evçend biperçiqe, be vetisandin û jî bîr bibe?... îro, di van rojen şîne de, ez û 25 milyon kurd van pirsan jî xwe dikin...

Heta berî niha bi s6 heftan jî, her tişt xweş, baş û bi h6vî dixuya. Li Konferansa navnetevveyî ya li ser kurdan, li Hasseludden, Svved, 15-17 adar, 1991, çirûsken h6viye jî çav6n beşdaren kurd difiriyen. Serek û niw6ner6n Cepha Kurdan ku îro serekiya sere li hember diktatöre Baxday6 dike, bi hevî, fikr û bavveriyen ronî tijî bûn. Wan peşerojeke çetir û insanî û bextiyar xeyal dikirin... Kurdan bavver dikirin ku edî davviya tunela tarî û reş dixuya. Ronahiye n6zîkî li vvan dikir. Evv çembera şeytane Beko Evvan ku kurd mecbur mabûn û t6 de dijîyan, dest p6 kiribû ku bişkiye... Kurdan nave H6vî li zaroken xwe y6n nûbûyî dikirin

Kurdan bavveriya xwe bi Irakekî yekgirti, demokrat, plural û layîk dianîn. Wan, car bi car, jî hemû dine re digotin ku Irakekî yekgirti, demokrat, plural û layîk garantiya maf6n kurdan e. Gotinen vvan ne jî bo xapandina cîhane bûn, vvan bi dil û can bavverî bi gotinen xwe dianîn. Ji ber ku li cîhane tu netevveyekî

tüne ku mîna kurdan ji nebûna demokrasiye evçend
kişandibe û tu netevve tüne ku mîna kurdan evçend li
pey aramî û evvlehiyekî demokratik be.

Kurdan bavver dikirin ku evv de, îcar, nebin berdevk û
qurbane listiken devvletan, îcar, betir xweser bin û
alîkariyeke navnetevveyî vverbigirin û îcar bi ser
kevin...

Wan bavver nedikirin ku dinya û Yekitiya Koma
Netevveyan e fersend bide Saddam e şikestxwarî û
birîndar da ku evv li kurdan xwe... Le "dijmin6n"
diktatör û xwîn6j6 Baxdaye bi xwe evv fersend dan6.
Yekitiya Koma Netevveyan, USA û şexs6 George Bush
Saddam vexwandin ku evv, Hitlere nû (George Bush
Saddam vveha bi nav dikir) gele kurd ser je bike. George
Bush evv tiştên ku ji bo rizgarkirina Kuvveyta hûrik û ji
nû ve avakirina jiyaneke bextewar ji bo milyonekî
kuvveytiyan kir, ji bo bi milyonan kurdan nekir û evv
fersend neda kurdan. Wî kurd ji alîkari û parastine
bepar hîştin. Wî bi şîrete Siûdiyan Saddam û rejîma vî
ya xwînrej û qesab tercih kir û kurd avetin ber pençen
cinavvirekî xof, xwînrej û birîndar...

Tiştêkî pir askere û diyar e; eğer rejîma Saddam
nikaribûya çeken modern û giran, helikopter û
balafîren şer bi kar bianiya û ev îmkanen rejime
nebûna, kurd 6 neşikayana û rejim 6 bi ser neketa.
Kurdan dijîtiy6n xwe dan aliyekî û yekitiya xwe ava
kirin, vvan hemû gel (ji zaroke heft salî ta kale hefte
salî) bi r6k xistin, programek pir mutevvazî ji bo
Irakekî demokratik û Kurdistanekî otonom
pejirandin û şer kirin û li ber xwe dan... Gelekî bepişt,
perçiqî û tene çî dikare ji vî betir bike?

Beri çend roj an, li rûpela yekemin a rojnama îngilizî
The Independent w6neyek li ser qetlîfama kurdan hebû.
Li vvir, li milekî, George Bush masîvanî dike û masiyeke
mezin nû ji av6 derdixe û li mile din jî Saddam Hus6n
masîvaniya kurdan dike û bi çenqalekî masîvanan
gele kurd ji Kurdistane derdixe. Herdu jî k6fxweş

dixwiyin. Herdu jî kefa xwe tînin û îstirihet dikin. Herdu jî baş dizanin ka evv çi dikin... Ev w6na basîd hemû rastiye dibeje; George Bush jî, bi qasî Saddam, berpîrsiyare qetlîma kurdan e. Gotar û xeberdan6n George Bush li ser dûzana nû ya demokratik li cîhane û li Rojhelata Navîn, bi tene, sextekarî û durûtî ye. Gotar û xeberdan6n Yekitiya Koma Netevveyan, USA û George Bush li ser da ku evv tekiliya xwe bi karen hundirî yen Iraq6 nayinin, bi tene, cynism e. Cynismeke nedîtî ye.

Gotar û xeberdan6n George Bush en behejmar li ser demokrasi, xweseriya netevveyî, mafe çarenivvisîn, edalet û ehlaq, nemaze yen li ser ehlaq, derevv in. Bi tene derevv. W6neya 'The Independent' e hemû rastiye diyar dike; George Bush bi qasî Saddam Hus6n xwedî ehlaq e. Evv kes6n ku petrole ji xwîna gelekî hejatar dibinin, nikarin behsa ehlaq û duristiye bikin.

L6 hed û hudûde durûtîy6 nîn e. Niha, piştî ku rejîma Saddam tevgera kurdî şikandiye û gele kurd qetl kiriye, dor hatiye ser gotar û gotinen alîkariya insanî. Evv vvîjdane ku bi xwîna gele kurd hatiye şuştin, niha dive vvere paqijkirin. Niha, piştî ku xwîna gele kurd rijiyaye, gelekî ji vware xwe bûye û evv heviya paqij a kurdan bi çeken Saddam bûye perçe perçe, wexta alîkariy6n insanî hatiye. Peşi kes6 xwe nede ber avakirin û parastina jiyaneke bextewar a kurdî û kes6 r6 li cinavvire ku cihana Rojava û Rojhelat ava kiriye, negire ku evv kurdan qetl bike û paş6, piştî ku cinavvir bi ser ketiye, cîhan 6 alîkari li "kürden mazlum û b6çare" bike. Niha wext hatiye ku laş û meyite kurd 6 qetl kirî, bi avvayekî insanî bi gor be... Alîkariya insanî p6wist e. Pir û pir û hema, bi careke. Her roj, bi sedan zaroken kurd li Kurdistane dimilin. Alîkariya insanî bi her avvayî pevvist e. Le ev trajediya ku kurd t6 de dijîn, heta ku evv mafen xwe y6n netevveyî û insanî vvernegirin û Koma Netevveyan û cihana Rojava nebe garantiya van mafan û vvan nepareze, d6 berdevvam be...

Berî niha bi çendeke, gava min kiteba Walter

Benjamin Illuminationen, kurte-nivîsaren vî yen balkeş, xwendin, demeke direj, min li surete vî y6 ku li ser berge kitabe bû, niherî. W6 çax6 min keser û kederek li ser çaven vî yen xweşik dit. Paşe, min eynî keser û kedera di çav6n vî de, li hemû sûreten vî dit. Hinge min fahm kir ku ev eynî keder e ku ez pir caran di çav6n hevalen xwe y6n cihû û ermenan de dibinim; keser û kedera ku mensûb û endambûna gel û netevveyekî ku ji bo qetlîmanen mezin hatiye helbijartin. Keser û kedera ku meriv xwe bepişt, beh6z, çevvfahmbûyî û îxanetl6bûyî hîs bike. Keser û kedera ku meriv baş fahm neke cima evçend kuştin, zulim û zordariya dujehî li dijî netevve û gelekî bepişt û beçare... L6, ez niha, di van roj6n reş de, hîn çetir fahm dikim ka cima Walter Benjamin û gelek cihû û ermenen din xwe di dema qetlîam û piştî qetlîaman kuştin. Ji ber ku evv bûn mehkûmen destana mirineke neheja, evv bûn mehkûmen keser û kedereke beeman û bedavvîn.

Heye ku kurd, ev 25 milyon meriven bextreş dive, ji b6yî libencvvedaneke qehreman, ve yeke bikin; hemû bi hev re, bi avvayekî kollektiv, xwe bikujin. Hinge evv ne dibin meseleyekî hundirî û ne jî meseleyekî denvayî ji bo civata din6 û hinge, 6dî, ne hevve ye ku kes xwe ji bo van kûrden "nerehet" eciz bike.

Ovidius, şahîre nemir 6 insaniyete, di nameyeke xwe de, xemgir, bîhteng, keserkûr, ji war6 xwe ye sirgûniye, ji vî aliye dine, vveha dinivisî; "ez hatim ve dere... û ez eli vir bimirim... Jixwe, ji bo pir kesan gava sterka min vemirî, ezji mirim..." U beri ku evv xatir ji dine bixwaze û vvinda bibe, here, vî her tiştî bi gotineke din a basîd xelas kir; "dinya b6bext e..."

Kurd, gele jibîrbûyî y6 insaniyete, ku niha li ser riya mirin û rev6 ne, heq didin Ovidius û di bedengiya hesiren çavan de, vveha dibejin;

Bigri vvelate min 6 delal, bigrî... dinya bebext e, he jî-

AnHççjll5

Tolerans

Gelo kurdiya toleranse çi ye? Ez bixwe pe nizamim. Heye ku peyv û gotineke kurdî di devvsa toleranse de hebe. Meriv dikare, bi erebî, je re bibeje, "tehamul, musameha..." Yane tiştêkî ku ne bi dile merivan be jî, meriv bikaribe qebûl bike, re bidiye, xweş bibine. Meriv bizanibe ku ji daxwaz û dîtinên merivan p6 ve jî dîtin, tevger, lebat û daxwaz hene û ev jî xwedî maf in. Di civaten peşketî û demokratik de, peyva toleranse mefhûmeke (concept) esasî û bingehin e ku endamen civate p6 penverde dibin û her haya vvan j6 heye. Peyva toleranse yek ji hîm6n vvan civatan e. Kes vve naleqîne, p6 nalîze û li dijî w6 dernakeve. Ji ber ku herkes dizane, gava ev hîm bileqe, aheng û dûzana civate û konsesusa di navbera çîn û kom6n civate d6 tek here. Civat 6 ji h6z û quweta xwe vvinda bike, dijîti, hemberî û navkokiy6n hunduri ku ji bo civatan birînen kûr in, de pir zede bibin. Sergejî û perçebûn 6 devvsa zîrekiya civakî û entelektüeli û yekitiy6 bigire. Yekdengiyekî tari de devvsa pirdengiyekî rengin bigire... û gelek bûyeren din ennexweş...

Ji ber v6 yeke ye ku meriv6n vvelat û civaten peşketî toleransa şexsî û civakî mîna îmkaneke baş dibinin. Ne mîna xeterek6 ku r6 li p6şketin6 digire.

Cima ez qala toleranse dikim? Du hevalen min 6n heja hene. Gava ez vvan dibinim, bi vvan re dipeyivim an jî li vvan difikirim, her, ev gotina toleranse te bîra min. Ev herdu hevalen min jî, li vvelate xeribiy6, penaber in, ji Kurdistanê Tûrkiye ne, xwenda û ronakbîr in, ji bo vvelat û gele xwe gelek tişt kirine û her di xizmeta vvelate xwe de ne. Ji ber kar û xebaten xwe û daxwaz û

armanç6n xwe, evv nikarin vegerin vvelet. Evv di nav hesreteke zîz de, jiyaneke penaber, di salen xwe yen 40-an de, dijîn. Bi gotineke din, hema çi bigire, qedera vvan mîna hev e. L6 bele, vvekheviyen vvan jî heta ve dere ye. Ji v6 dere û p6 ve, evvji hevûdu pir cihe ne.

Yek ji vvan pir ciddî ye, bala xwe pir dide ser rabûn û rûniştine, pir bi dîqet dipeyive, her gotina xwe bi caran dipêve û paşe dibeye, di dan û standinen xwe de pir bi ihtiyat e, ji lekolîn û legerinan hez dike, analiz û nerînen tarîxî, fikrî, felsefî j6 re pir girîng in, ji siyaset û tevgeren siyasî hez dike, bi disiplin û terbiya siyasî bavver e, tekiliyen vvi bi tevgeren siyasî re xurt e, hemû belavok, kovar û vveşanên vvan dixwîne, li Evvrûpe, 16 hema çi bigire, li dervayî jiyana evvrûpe, di taxeke dervayî bajarekî mezin, di nav kurdan de dijî, her gav dere civîn6n kûrden penaber, 16 tu carî nare civîneke evvrûpî.

Y6 din xweşsohbet e, ji henek û qirfan hez dike, z6de guh nade rabûn û rûniştine û paşgotinan, pir spontant dipeyive, hazircevvab e, li gora her rewş6 gotinen vvi hene, pir bi hesanî dikare bi her celeb merivî re bipeyive û dan û standin dayine, bala vvi li ser tiştên rojane ye, ji lekolîn û legerinan hez nake, ji analiz û nerînen kûr direve û heneken xwe pe dike, evv û siyaset û tevgeren siyasî pir ji hevûdu dûr in, belavok û kovaren tevgeren siyasî naxwîne û vvan pir biçûk û nizm dibine, eğer pir ne pevvist be, nare civenen kurdan, bi azadî û serbestiya şexsî û kabîliyeta şexsî bavver e, merivekî nerm e, pîvan6n demokrasiye û demokratbûne j6 re pir girîng in, di kar û xebaten xwe de jîr e û li gora xwe pir tişt dike û diafirîne, li Evvrûpe, di navenda Evvrûpe de dijî, ziman hîn bûne, bi hesanî dikare bi evvrûpayiyan re bixebite, tiştên ku li Evvrûpe û cîhane dibin, pir bala vvi dikişîne, tekiliyen vvi bi dezgeh û sazgehen evvrûpî re xurt in, berpirsiyariyen vvi hene...

Yan6 du meriven ku ji hevûdu pir cihe ne û vvesfen vvan cûda ne. Qisûr û kemani di v6 yeke de nîn in. Meriv ji

hev cihe ne. L6 kambaxî evv e ku ev herdu hevalen min qet ji hev ne razî ne û bi hev ne qayil in. Henveha evv ji hevûdu hez jî nakin û nikarin tu carî bi hev re bixebitin jî. Yek ji y6 din re dibeje "qeşmer û sivik", y6 din jî j6 re dibeje "paştamayî û hov". Herdu jî evv wesf6n hev en ku evvje hez nakin, derdixin peş û rexne li hev digirin. Bi vî avvayî, dijîtiyek, berberiyek di navbera vvan de te p6 ku tesîra vvi qet ne baş e.

Ma ev herdu heval, eğer em vvan gotinen vala mîna "qeşmer, hov..." li aliyekî bihejin, hevûdu tamam nakin? Ma vvesfen cihe yen van hevalan bigihen hev, hince h6z û quweteke çetir û berfireh 6 neye p6? Ma devvsa dijîti û berberiyek, germahî û tolerans di navbera van hevalan de hebe. hince feyda vvan e ne z6de be? Ez, pir caran, bi avvayekî basîd, vveha difikirim.

Heye ku ez çewt im, 16 ez bavver dikim, ev betehamulî û nerazîbûna ku ez bi mîsaleke şexsî tînim zim6n, di her aliye me û civata me de heye. Betehamulî ûji toleranse dûrbûn, ez bavver im, yek ji vvesfen me y6n esasî ye. Devvsa ku em hevûdu bi alî û vvesfen xwe y6n taybetî qebûl bikin û dan û standinek li ser vve ava bikin, em dixwazin y6n din jî mîna me bin, mîna me bifikirin, bipeyivin û tevgeren xwe bi re xînin. Çi şexsî û civakî, çi siyasî û entelektüeli. Gava evv ne mîna me bin, hince evv ne dost û hevkarên me ne jî... Ma ev ne yek ji vvan sebeben paştamayin û jihevketîbûna kurdan e?

Ji levvre, eğer gotina toleranse yan jî hemberiya w6 ya kurdî, bikeve nav zimane me ye rojane û bibe kevirekî esasî ye stûna tevger û fikren me y6n şexsî û civakî, hince dijîti û berberiy6n me kurdan jî de kem bin.

Annen; hej. 116

Rezne û Rexnegirî

S6 xwediy6n kitebeke edebî hene; nivîskar, xwendevan û rexnegir. Nivîskar kiteba xwe diafirîne û divveşîne. Piştî ku kitap vveşiya, evv xwedî diguherine û xwendavan dibe xwediy6 kitebe û bi xwendin û dîtîn6n xwe li kitebe xwedî derdikeve û vve dike nemir. Herçî rexnegir e, evv di navbera nivîskar û xwendevan de pireke xurt e. Evv pireke vvele ye ku herdu aliyan digihîne hev û alîkari li herdu aliyan dike da ku nivîskar hîn çetir binivîse û xwendevan hîn çetir bixwîne. Bi vî avvayî rexnegir alîkari li jiyana edebî dike da ku evv hîn geştir, xweştir, p6şketîtir û kûrtir be.

Rexnegir bi karekî vveha pîroz radibe. Bi alîkariya rojname, kovar, radiyo û kiteban, rexnegir dibe ziman, guh û çav6n jiyana edebî. Evv kiteba edebî, form û naveroka w6 û niviskare vve dide nasîn, çav6 xwe li kemanîyan û dîtîn û peşniyaren xwe (ji bo herdu aliyan) dinivîse.

Ji levvre peşvexistina edebiyateke, avakirina jiyaneke edebî û penverdekirina xwendevanan pir bi rexne û rexnegiriy6 giredayî ye. Li cîhe ku rexne û rexnegiri hebe û xurt be, li vve dere, hedî hedî, edebiyateke xurt jî te pe. Le li cîhe ku rexne û rexnegiri tûne be yan jî qels be li w6 dere edebiyateke xurt heşîn naye û edebiyat û jiyana edebî di nav komeke teng de dimîne.

Gelo revşa rexne û rexnegirîya kurdî çavvan e? Ez baver nakim ku kes bikaribe bibeje ku revvş baş e. Ji bervajîye, revvş kambax e. Sebeben v6 pir in. Berî her tiştî, zordariya devvleten dijmin, perçebûna vvelate Kurdistane, paştemayîna civate û bikaranîna se elfabey6n cîhe (latînî, erebî, kirilî) di vvare rexne û

rexnegiriyê de jî girek û begaviyen mezin anîne pe. Digel vevê yeke, perçebûna civakî û siyasî jî problem zêde kirine. Mîna her tiştê kurdî, di vevare rexne û rexnegiriya kurdî de jî mesele û zahmetiyan dişînin, kêm in. Li hemû Kurdistanê û li derveyê vevlet, bi tene çend kes ilme rexne û edebîyate xwendine û sere xwe bi meseleyê rexne û rexnegiriya kurdî dişînin û gava re li vevare vedibe, dîtinê xwe dinivîsin.

Li her deri, rexnegir danasîn, rexne û dîtinên xwe li ser se pîrsan ava dike; kî, cîma, çavvan? Û rexnegir, dîsan li her cîhe bi erîni (konstruktîv) dikeve pey bersîva van pîrsan û bi erîni li esera edebî dinihere...

Heye ku ez şaş im, ¹⁶ bi qasî ku ez dibinim, li ba me kurdan ne vveha ye. Ji ber sebeben ku min qale kirin, em kurd ne bi erîni, ¹⁶ bi neyini (destruktîv) dikevin pey bersîva pîrsan û bi neyini li esera edebî dinihêrin. Loma, pîr çaran, li ba me kurdan, rexne dibe çer, qîsen beedeb û dijminahî. Û devvsa dilopen zerîn yê danasîn, edeb, pervverî û dostiye, penûs dilopê jehrîn yen bedbînî, hesûdî û berberîye dişîne.

Kîji ve yeke destkevî dibe? Heye ku hin kes û hêz jê destkevî bibin, ¹⁶ ne kurd û edebiyata kurdî. Di vevare revvşa kambax de, para nezaniye pîr e. Gava devvsa pisporan, militan û devvsa niviskaran xwendevanekî ku çend kiteb xwendine, rahejin pênûse, revvş vveha dibe. Ji levvre pîr girîng e ku nivîskar, hunermend û ronakbîrên kurd hevvl bidin rexne û rexnegiriyê û pêla vî kare pîroz bilind bikin. Ziman, edebiyat û hunera kurdî hevvedare rexna bedevv û rexnegirê pispor e.

Edebiyata kurdî hevvedare rexnegirên vvele ye ku

1-Bi ilim, qayide û prensîben rexne, rexnegirî û edebiyate penverde bûye.

2-Pêşvexistina edebiyata kurdî ji bo wî/wê esas e û ji bo xwendevanan dinivîse.

3-Ji bo kesekî û hêzeke nanivîse û pîvanê bi tene kesekî û hêzekê ji xwe re esas nagire.

4-Rû ji ehlaq û pîvanen rexnegiriyê ba nade, di nav komek îdolojî, siyaseta, hez û raxistininan de xweserîbûna rexnegiriyê ji bîr nake.

5-Bi zimanekî sivik, zelal û xweş li ser kiteba edebî û niviskare wê agahdariyê esasî dide xwendevanan û aliyên baş û kêmaniyê nivîskar nîşan dide.

6-Bi zanîna rexnegirî dika û rexna xwe li ser lekolin, lehûrbûn, agahî, rexne, şerh û giranbihayiyê avadika.

7-Tu carî revvêşa zimane kurdî û hejahiya nivîsîna bi zimane kurdî û kiteba kurdî ji bîr nake.

Wekî, destpek, di vehejmara Kurdistan Presse de em dest bi rexne û danasîna kurteçîrok û romanên kurdî dikin û hevî dikin ku ev gav di xizmeta pêşvejistina rexne û rexnegiriyê kurdî de be

Kurdistan Press, 26.Gulan.1990

Li ser romana TU

Berî her tiştî, ez spas dikim ku hevalen mamoste ez nivîskar hesibandime û vexwandime ve dere da ku ez bikaribim li ser romana xwe bipeyivim. Spas... Ez e ji "romana kurdî" betir li ser romana xwe bipeyivim. Bi min xweş naye ku ez mîna nivîskare romaneke rabim û li ser romanen kurdî bipeyivim. Le bele, bi dû xeberdana min re, em bi hev re dikarin li ser v6 yeke jî sohbet bikin.

B6guman, gava ez dibejim "ez e li ser romana xwe bipeyivim", ev nay6 w6 man6 ku ez 6 li ser başî yan jî xirabiya romane bipeyivim. Xwendekar dikarin vve bipîvin û li ser hejahiya berheme bipeyivin. Le ne nivîskar bi xwe. Min romana "TU" nivisiye, evv edî ji deste min derketiye. Evv niha ya xwendevanan e, ya gele kurd e, ya tarîx6 ye. Xwendevan û peşeroj 6 vve bipîve û li ser hejahiya v6 bipeyive. Ne ez... Ez dixwazim, betir, li ser sedemen nivîsîna v6 romane bipeyivim û bersîva pirs6n cima, çi, çavvan bidim û zehmetiyen nivîsîne, nivîsîna kurdî peşkeşi vve xwendekar û guhdaren heja bikim. Di her nivîsîna berhemek edebî de hin kesp û kosp6n teknîkî hene, problemen lihevanîne hene. Zanîna van, ji bo peşeroje, dibe tecrûbe. Nivîsîna beproblem nîn e. Nivîsîn jî celebek matematik e. Eger ev nivîsîn bi kurdî be, problem hîn zedetir in. Û di ser de, henvekî te zanîn roman û nivîsîna romane li ba me kurdan fenomenek nû ye. Ji levvre, k6manî û çevvtî pir in. B6şik kemani û çewtiy6n min jî hene.

Cima?

Gelo min cima ev roman nivîsî?.. Sedem pir in, 16 bi kurtahî, ez dikarim v6 yeke bibejim: Di destpeka

1970-an de, 3.adar.1971, ez û çend hevalen din, em bi hev re hatin girtin. Bi qasî du (2) salan, ez li girtîxanê eskerî yê Diyarbekir û Anqerê mam. Girtîxana Diyarbekirê jî bo min bû tecrubeyek gelek mezin. Bû dibistanek. Ji aliye civakî, çandî, siyasî û zimane min ê zikmakî û li wê dere, ez cara yekemîn, bi xurtî, rastî edebiyate hatim... Bi dût derketina girtîgehe re. Min her dil dikir ku serpehatî û tecrûben xwe yê vî demê binivîsim. Le qet min wext çenebû. Piştî 1974-an, me dest bi xebatên siyasî kirin û heta ku ez hatim Swêdê, xebata siyasî û vîşandina kovara Rizgarî ku min berpirsiyariye dikir, devvami kir. Gava ez hatim Swêdê, min bîr û fikrên xwe yê di derheqê dema girtîgehan de, mîna not, rijandin ser kaxiz. Derketina derveyî vîlet û ziman û çandeke nû nasîn jî hîn betir alîkari li min kir ku ez ber bi aliye edebiyate bem rakeşandin. Le destpêkirin û nivîsîna romane piştî 1980'yê ye. Di navenda 1981-an de, min dest bi nivîsîna romane kir... Cunta eskerî ya Tûrkiye, 1980, jî bo min bû dersek baş. Heye ku ez çevtîm, min, mîna şexis, je dencist ku mesele, zehmetî û problemên kûrdên Tûrkiye ne bi tene qelsiya xebatên siyasî û rexistinî ne, henveha civakî, çandî, ronakbîrî, edebî, felsefî, nefîsî û h.v.v.d. in. Ji ber vî yeke, bala min betir, rakeşa ser ziman, edebiyat, çand û hûnere. Em dikarin bibejin ku "TU" encam û berhema ve balkeşane ye.

Lê bele, gava min dest bi nivîsîna kir û bi qasî 50 rûpelan nivîsî, min dît ku ez nikarim binivîsim. Ji ber ku kurdiya min terî nivîsîna romaneke kurdî nedikir. Ez nikaribûm jî bini derkevim. Min bere jî bi kurdî dinivîsî û nivîsaren min di kovar û rojnamenê kurdî de divveşyan. Lê nivîsîna romaneke karekî kûrtir, firehtir û direjtir bû. Hingê min dev ji nivîsîna romane berda û dest bi xwendin û temrînen nivîsîna kurdî ya edebî kir. Demeke direj, min berhem, eser û weşanên kurdî ku diketin destê min, xwendin. Min jî vîyan not derdixistin, lîsta peyv, cimle, gotin, edet û ûsilen

nivîsîn û fikirîna kurdî çedikirin. Min, ji bo xwe, name, gotar bi kurdî dinivîsin, bi rûpelan taswîrîn edebî çedikirin... Bi dû v6 xebat6 re, ez dîsan li romane vegeyriyam. Yanî romana TU, meriv dikare bibeje, berdevvama riyeke dir6j e, dilopeke nû ya kahniyeke kevn e. Ev kiteb li kiteben ku hene, z6de bûye. Wan ev anîne din6. Hin ji gotin û qiseyen vvindabûyî yen vvan kovar û kiteban, niha, di nav rûpelan TU de, dîsan, derdikevin ronahiye.

Çavvan?

Di nivîsîne de, jiyana min a girtîgehan bû esas. Evv devvr, wext, cîh û devvran bûn hîm6n bingehein. Min dest bi salixdana vve dem û jiyane kir. L6 dîsan, gava xebat bi p6ş ve çû û ez ketim nav romane, ez tegihîştim ku ez ne romanek, 16 riportajek, serpehatiyek, bîranîneke dinivîsim. Qayide û prensîben nivîsîna romane hene. Meriv behsa xewn û xeyalan jî bike, behsa rastiyan jîyan û civate jî bike, ev vveha ye. Gelek roman ji seri heta binî xewn û xeyal in, tu pevvendiya vvan bi rastiye nîn e. Le bele, evv xewn û xeyal jî, dîsan, li gora pîvan û ûsil6n nivîsîna romane hatine hûnandin. Roman div6 bete hûnandin, bedevviya edebiyate div6 te de hebe, stil, naverok, raxistin û ziman div6 lihevhatî be û tahm bide xwendevan. Evv beşen sohbeta bi k6z6 re, bi van bîr, hizr û fikiran hatin p6. Eger ev beş nebûna, bi bavveriya min, roman 6 nebûya roman. Evv 6 pir kem buya. Armanca min nivîsîna romanek bû. Ji bo ve yeke jî, ji dema girtîxanan pe ve, tişt, bûyer, wext, devvr, devvran û cîh û waresin din jî diviya hebûna. Min evv ceribandin û beş6n k6ze peyda bûn. Bi vî avvaye, raxistina romane hate pe.

Hervvekî vve dîtiye, roman bi du forman hatiye nivîsîn. Forma yekem girtîgeh, bûyeren girtîgehe û v6 wexte di hundirîne. Jixwe roman jî li ser vvan şax dide. Bi kurtî, em dikarin ji v6 forme re bibejin forma tu. Li vvir nivîskar bi kese yekemîne roman6{qehreman6

romane) re dipeyive, je re behsa vî û jiyana vî dike. Forma duvven jî, em dikarin bibêjin, forma ez e. Li vvir jî, ne niviskar, ¹⁶ qehremane romane bi xwe dipeyive. Evv bi kêzek re dipeyive. Ji qehreman re yek diviya ku pe re bipeyiviya. Min kezekje re peyda kir!.. Û tiştên ku qehreman ji kezê re behs dike, pîraniya vvan çekiri ne. Mesela vî hin tiştên ku xwendine, mina ku vî evv jiyane, behs dike. Ev yeka pevvist bû da ku min bikaribûya hin bûyer, wext, cîh û dewrên din en rast û nerast jî bixista nav romane û roman, bi rastî, bikira roman. Peydakirina kêzek, beşik, xeyalî ye, fantazî ye, ne rast e. Bi alîkariya xebardana qehreman bi keze re, roman şax dide û vedibe, ber bi hin aliyên din dere. Girtîgeh, jiyana û wexta girtîgehe, bi vî awayê, perçe dibe, te şkestin û hin wext, cîh û bûyerên din dikevin navê.

Henveha roman ji deh beşan hate pe; pênc beş girtîgeh û jiyana we dere û pênc beş jî bi kezê re xebardana û hin cîh û dewrên din. Beşên ku bi kêzê re ne, herikîna bûyerên girtîgehe û tasvîra wê deme dibirin, car bi car. Û li vvir mesele û bûyer carina ber bi paş, carina ber bi pes derin. Bi vî avayî, roman dîsan dizivire û te cihe ku dest pe kiribû û li vvir diqede. Di destpeke de, qehremane romane li hucrekî ye, îşkence dîtiye, bîhteng e, tene ye, esebî ye û bi tesadîfî kezek dibîne û dest pê dike û bi kêzê re dipeyive. Gotinên wî tev li hev in, pîranî ne li hev in û di nav vvan de dîzan nîn e. Tişt û bûyerên rast û nerast di nav hev de ne. Roman vveha dest bi herikîne dike. Di davîye de, herikîna romane dîsan xwe digihîne hucre û diqede. Di romane de raxistineke edebî ya vveha heye.

Cima min ev roman vveha bi du formên nivîsî? Ma evv bi tene bi formek ve bihata nivîsîn ne hesantir bû? Ma hê ji bo pexşan û edebiyata kurdî ne zû ye ku meriv bi formên vveha binivîse? Hin xwendevanên ezîz ve yeke ji min dipirsin... Di forma tu de bûyereke heye ku ez ji te de bûme, pe re jiyame; hepisxane. Girtin, 16dan, hepisxane û h.v.v.d. tiştên nexweş in, bîhtengî ne. Ez bavver dikim

ku tasvîrkirina vvan û salixdana revvşa psikolojik ya vvan ne hesan e. Nemaze ji bo kesekî ku bi xwe jî t6 de bûye û dixwaze vvan tecruban bi zimane kurdî û bi şevveyek edebî binivîse... Di vir de, min vvisan çetir dit ku bûyer û mesele hinekî ji min bi dûr kevin ku ez bikaribim w6 dem6 binivîsim. Bi forma ez, ev yeka de zehmet buya. Loma min v6 deme, mîna ku hatibe sere kesekî din, bi forma tu nivîsî. Wekî ku hatibe sere kurdekî. Mixabin ku jiyana hepisxanê li vvelate me ne tiştêkî pir orijinal e. Gelek kes ketine hepisxane. Loma min xwest di vî vvarî de xeten hevbeş bibînim da ku ji tecrûben hemû girtiyan vvelet tiştine t6 de hebin. Evv tecrûbe nebin tecrûben şexsekî, 16 di şexse kesekî de bibe neynika hemû tecruban.

B6guman di helbijartina van forman de, eseren edebî ku min xwendibûn, tesir li min kirin û piştî ku min li ser forma tu biryar da, min ji nû ve evv eseren ku bi v6 formê hatine nivîsîn, xwendin. Hin nivîskaran bi v6 forme nivîsîne. Form ne hesan e, 16 xweş û pir edebî ye, eğer meriv bikaribe li hev bîne. Meselan ji xwe bi dûr xistin û bi vî awayê tasvîrkirin, bi qasî ku ez dizanim, ne hesan e. Meriv dive hakime forme be da ku te de vvinda nebe û m6zîna herikîna gotine tek nere. Ji bo agahiye, min dil heye navê hin nivîskaran ku bi v6 forme nivîsîne, li vir bibêjim; Carlos Fuentes, Ortana Fallaci, Julio Cortazar... û ihsan Nûrî Paşa. Bele evv jî. Gerçê ihsan Nûrî Paşa tu roman yan jî berhemên edebî nenivîsîne, 16 nameyek kuvvî ji "xorte kurd" re şandiye, di HAVVAR'e de vveşiyaye. Evv name bi forma hitabe hatiye lekirin û gelek xweş e. Ê di romana TU de jî, hin hevoken v6 name, ji deve yek ji qehremanên romane Apo, hatiye veguheztin. Nivîskare navdar ê meksîkî Carlos Fuentes ku gelek roman û kurte-çîrok nivîsîne, bi ve forma ku ez qal dikime kurte-romanek nivîsiye; Aura. Ev kurte-romana ku bi forma tu hatiye nivîsîn, gelek balkeş e, te de şopen sembolîzma davviya sedsala bihurî heye, xewn, xeyal û fantazî di nav hev de ne. Di

romane de, nivîskar ji qehremanê romane re ku ronakbîrekî ye, qala jiyana ronakbîr dike. Bi hedîka, sivik û tenik. Evv di nivîsara xwe "Çawan min Aura nivîsî" de behsa riya nivîsîna ve kurte-romanê dike. Romana C. Fuentes û bûyeren te de ji romana TU pir cihe ne. L6 ez dikarim bibêjim ku havva û atmosfera vegotina Aura'ye gelekî alîkariya min kir.

Herçî forma ez e, bi bavveriya min, hesantir e. Di v6 forme de, kes û qehremane roman û bûyere behsa xwe dike. Berhemên edebî ku bi v6 forme hatine nivîsîn, pir û pir in. Li ser v6 forme jî, dîsan, ez divê behsa romanek C. Fuentes bikim; Mirina Artemio Cruz. Nivîskar di ve romana xwe de gelek form, şevve û awayên gotine bi kar anîne. Qehremanê romane Artemio Cruz li ber mirine ye û evv jiyana xwe ya bihurî bi bîr tîne. Halete ruhiya mirine, mîna xeta esasî, di hemû romane de rakeşayî ye. Evv bîhtengî, beçaretî û esebiyeta li ber mirine her xuyaye. Ji bo tasvîrkirina qehremanê romana TU jî, di forma ez de, ev halete ruhiye û ev şeweyê edebî diviya. Ji ber ku qehremane me di romane de girtî ye, îşkence dîtiye, eşiyaye, perçiqiye, ditirse, bi tene ye û nizane ka çi de bi sere vî de vvere.

Hawayên ev her du formen romana TU ji hev pir cihe ne. Forma tu nerm, tenik, hedî û giran e. Mîna şerîda filmeke. Tasvîr, salixdan û vegotina psîkolojiya merivan di beşên ku bi ve forme hatine nivîsîn de, ji beşên din betir in. Forma ez bi lez û bez e, metafor, fantazî, xewn û xeyal t6 de pir in, gelek aliyên v6 çevvt û şaş in, gotin bi hev namînin, carina ber bi jor, carina ber bi jer in, tasvîr ne li ser xetek rast in, ne heş daxwaz, ne mantik ¹⁶ tesadûf esas in. Icar di beşên ku bi forma ez hatine nivîsîn de, halete ruhiya însanekî ku li ber dînbûne ye, heye. Raxistina romana TU, bi kurtafî, bi van şeweyan e. Hem ji aliye bûyer û salixdana vvan û hem jî ji aliye avva û şevveyen vvan, ev her du form ji hev pir cihe ne. Û evv bi zanîna di romane de hatine bikaranîn.

Ev celebeke nivîsîna romane ye. Ji v6 pe ve jî, gelek celebên nivîsîna romane hene. L6 min ji xwe re ev celeb helbijart.

Beden û kirase edebî

Niha jî ez dixwazim çend gotinan li ser diyalog û stîlên romane bibejim. Her form û stîl xwedîya avvayekî taybetî y6 gotin û tasvîrkirine ye. Ji bo her forme her celeb ne rast e. Meriv divê li gora forme bikaribe avva û şevveyen gotina ku li vve forme te bibîne, peyda bike. Gava vveha nebe, form, bûyer, havva li hev nayên û evv nabin yek. Ji bo helbijartina şevveye gotine, meriv divê peşi biryar bide ka kîjan forme bi kar tîne. Min li gora her du formen ku min di romane de bi kar anîne, du avva û şevveyen gotine hilçandin; 1- avvayekî din, bi lez û bez, heyecan tirs... 2- awayekî hedî, tenik, sivik... Li ve dere meselê eyek din jî heye; kesen ku dipeyivin kî ne, çi ne, ji ku tîne, bi kîjan devokan dipeyivin, ji kîjan kategori û aliyên civate ten? Di edebiyate de, hostetî evv e ku meriv bikaribe kesan bi avvayekî jîndar, balkeş û lihevhatî bine p6. Gundiyekî dive di romane de jî gundî be, profesorekî jî henveha. Ev her du celeb meriv dive nekevin devvsa hev. Bi fikirîn, rabûn û rûniştin û dan û standînen xwe, evv ji hev cihê ne. Ev di edebiyat û romannivîsîne de esas e. Esasekî din jî heye; lihevhatina stîl û bûyere. Stîla ku meriv di romane de bi kar tîne dive li bûyeren romane vvere. Hin nivîskaren navdar, mîna Umberto Eco, Roland Barthes, Knut Ahlund, Italo Calvino, li ser v6 mesele berhemên h6ja nivîsîne... Ev nivîskar nîşan didin ka min romana TU li gora kîjan qayide, edet û ûsilên romannivîsîne nivîsiye. (Hejmartina navan hinekî jî loma ye). Di romannivîsîne de gelek edet û tradîtionên cûda hene. Meriv nikare romaneke amerîka-latînî bide ber romaneke bulgari, yan jî yeka nonveçî bide ber yeka îtalî. Romaneke romantîk jî ya realist, yeka "nouveaux romane" jî ya sosyalrealîst pir

cihe ye. Ji ber îdeolojiyê siyasî û hinek qayide û prensîben nivîsîne, ev jî hev cihe ne.

Helbet berî ku roman te nivîsîn, nivîskar divê li gora vvar, devr û bûyeren romane. Ji xwe re cîhaneke "ava bike." Ev jî, dîsan, ez bavver im, bi xwendin, legerin û lepirsîne dibe. Di romana TU de jî hin cîhan hene; cihana zaroktiye, cihana xortiyê. Cihana îşkence û 16danê, cihana jiyaneke hevkar li girtîgehe û h.v.v.d. Min ev jî, li gora xwe, bi xwendin, legerin, 16pirsîn û sohbetan ava kirin... Herçî cihana girtîxanê ye, gelek tişt li sere hatine nivîsîn. Li dunyaye herkesi li ser girtîxane nivîsiye. Eger min jî, bi tene jiyana girtîxane tasvîr bikira, hînge romana min e nebûya romaneke kurdî. Ji bo romaneke millî diviya edet, ûsil, jiyana, civat, fikirîn û rabûn û rûniştina kurdî jî t6 de hebûna. Min hem cîhaneke girtîxane ya millî diviya hem jî hin cîhanên din diviya 16 zede bûna... Beşen bi k6z6 re sohbet li ser ve hevvcedariye hatin p6.

Çi?

(War û wext û kes)

Eger ez li ser warê ku di romane de lebûne jî hin tiştan bibejim, dive berî her tiştî ez behsa girtîgeha eskeri ya Diyarbekire bikim. Girtîgeha ku di romane de ye, ya Diyarbekire ye. Le ne ya piştî 1980-an. Ya destpeka 1970-an. Ev herdu girtîgeh jî hev pir cihe ne. Min ya 1970-an tasvîr kiriye. Em hemû dizanin ku ya 1980-an cehenemek bû. Le ji ber ku min ev girtîxane nedîtiye, ez li vvir nemame, min nikaribû girtîgeha 1980-an ya Diyarbekire salix bida. Le ez bavver im û hevî dikim ku ev girtîxane jî d6 rojeke b6 nivîsîn. Hucra ku di romane de ye, çekirî ye. Ez neketime hucreyê vvele û min mîna qehremane romane evçend îşkence jî nedîtiye. Ji levre, ez dikarim bibejim ku di avakirina qehremane romane de perçeyek ji min û tecrûben min jî heye, 16 evv ne ez im. Roman ne otobiyoğrafîk e. T6 de ez jî heme, 16 qehremanê romane

em hemû ne. Cîh û vvarên din 6n ku di romane de hene, piraniya vvan, çêbûyî ne. Di avakirina vvan de, realite û xeyal ketine nav hev. Ma jixwe edebiyat jî ne ev yekaye? Armanc; lihevanîn û ahenga stîl, form, bûyer û tasvîran bûye.

Em vverin ser mesela wexte... Gelo kîjan wext di romane de hatine bikaranîn û çavvan? Wexta hemû romane di esasê xwe de kurt e, bi tene çend roj in. Hemû roman li ser bûyereke çend rojan ava dibe. Lê ji bo ku roman bibûya roman, diviya min ev wexta teng û kurt bi hin aliyên din firehtir, direjtir bikira û hemû bûyer gav bi gav venegota. Bi tene vegotin û salixdana bûyereke ne roman e. Je re estetîkeke edebî, zimanekî xurt û kûr, bûyeren devvlemend û balkeş, qehreman û kesên jîndar û h.v.v.d. dive. Yekji sedemen forma ez û beşên bi keze re sohbeta, dîsan, ev e. Wê forme û vvan beşan alîkariya min kir. Bûyara bingehîn ya romane bi van beşan hatin veqetandin. Û bi alîkariya vvan, hem nivîskar û hem jî qehreman carina bi metoda flashback li rabirduya xwe vegeriya û carina jî ber bi pêşeroje çû. Wext ketin nava hev. Do, îro û dahatû bûn yek. Ez bavver im, bi vî avvayî, roman jî aliye ziman, stîl, form, bûyer û gotinan kemilî.

Mîna her romane, di romana TU de jî çend kes hene. Ez dixwazim, bi kurtî, çend gotinan jî li ser qehremanên romane bibejim û gotara xwe bi davî binim. Digel hin kesên din, di esase xwe de, çar kes xwediyê rûlen sereke ne. Xort; qehremanê romane ye. Kurdekî xort e. Di pekanîna vî qehremane de jî min bi xwe jî hin alî û tecrûbe hene, ¹⁶ evv ne bi giştî ez (nivîskar) im. Min xwest bila evv bibe kurdekî giştî ku hemû xwendevan bikaribin xwe te de bibinin. Apo; ev kalekî kurd e. Qehremanê romane li hepisxanê rastî vî te. Pisman; kurê mame qehreman e, li hepisxanê ye, xebatkar û aktivîste kurd e. Û mamoste., şeşesên esasî di romane de ev in.

Tecrûben min 6n ve demê kakila tasvîra xorte kurd

tîne pe. Le evv ne ez im, bi tene hin aliy6n min pe re ne. Ji ber ku min dixwest, bi alîkariya vî qehremanî, hin tiştan bibejim û vebiguhezînim xwendevanan. Rola xort di esase xwe de ne zêde ye. Bele, evv qehremanê romane ye, di navenda romane de ye, ¹⁶ evv ne însanekî aktiv e. Gelo vî çi kiriye, çi dike, ji bo çi hatiye girtin? Ev ne diyar in. Evv mîna lampayeke ye. Min xwestiye, bi alîkariya vî, bi bikaranîna vî, ronahî bireşînim ser bûyeren romane. Xortê romane ne beşdarvan, 16 nerevan e... icar Apo merivekî rasteqîn e. Evv li girtîgeha eskerî ya Diyarbekirê bû, ji kurdayetiye, davva Partiya Demokrata Kurdistanê hatibû girtin. Nave vî yê rastî Halîl Çiftçi û ji Botanê bû. Jê re "Xale Xelîl" digotin. Evv he hingê pîr kal bû. Tevî ku evv kal bû, jê re ¹⁶ sal ceza dan. Xale Xelîl ji bo Apo bû esas. Le gelek vvesif û aliyan din ên hin ronakbîran kurd mîna Osman Sebrî, Celadet Bedincan, Qedrî Cemîlpaşa, ihsan Nûrî Paşa ¹⁶ zede bûne. Jixwe gelek gotin û vegotinê Apo (çîroken ku evv behs dike jî tê de) ji gotin û vegotinen van şexsiyetên kurd ku pîranî di nav rûpelen Havvar, Ronahî û Roja Nû de ne, hatine veguheztin. Bi alîkariya Apo, evv ji nû ve hatine vejandin. Bi vê metoda hane ku jê re bi zimane îlme edebiyate "intertekstualîte" te gotin, diyaloga tekst û nivîsaren do û îro çêbûye. Pismam di esase xwe de pismame min bi xwe ye; rehmetî Ferîd Uzun. Hingê evv jî li girtîgeha bû, ji davva DDKO'ye (Devvrîmci Doğu Kültür Ocakları). Evv merivekî xebatkar û pîralî bû, dile vî bi doza vvelate Kurdistanê hildavet, gelek germ bû. Le kese Pismam di eynî wext de hemû endam û serokên DDKO'ye ne. Wê çaxê ev rêxistin fenomaneke gelek baş bû. Serok û endamen vî ku hemû xwenda û ronakbîr bûn, tevgera kurdî nû û modernîze dikirin. Pismam kûrde ronakbîr ê wê deme ye. Herçî Mamoste ye, şexsê İsmail Beşikçi, ronakbîr û legerê tirk, ¹⁶ kurdpenver û kurdparast, esas hatiye girtin... Le kese ku min xwest di romane de, bi alîkariya van her çar şexsan, nîşan bidim, merivekî

bû. Ev her çar şexis di esase xwe de merivekî ne. Di tasvîrkirina her şexsî de, min xwest hin aliyên vî merivî bidim. Evv meriv jî qereker û şexsiyeta kurdî ye. Qereker û şexsiyeta ku ez dil dikim û hevî dikim ku di rojen b6 de pir bin û gele kurd temsil bikin. Merivekî bi ve qereker û şexsiyete ku ez dil dikim hebe, ne dûri gel û vvelate xwe ye, evv tarix û tecrûben rabirdû dizane, bîr bi peşeroje dibe, bi xwe bavver e, haya vî ji edebiyat, çand, ilim û hünere heye, jiyana civakî devvlemend dike, qedr û qîmete dide tiştan, dijminahî nake... Di tasvîrkirina kesên romana TU de, bi vesaiti, daxwaz û heviya qereker û şexsiyeteke vveha heye. Bi qasî dilopeke be jî, min xwestiye, bi qayidên edebî, v6 daxwaze berpeş bikim.

Nemaze di tasvîr û salixdana Apo de kovaren giranbiha Haivar, Ronahî û Roja Nû gelek alîkari li min kirin. Apo di romane de tarîx û çand e, ziman, edet û ûsilen civata kurdî ye. K6maniyên min di van vvaran de gelek bûn û he jî gelek in. Her kes û qehremanê romaneke divê li gora cihana ku evv te de dijîn, ben salbcdan. Cîhan, jîyan, peyv û fikirîna Apo, bi her avvayî, di nav rûpelen van kovaran de hebû. Ez alîkariya van kovaren h6ja û nivîskaren vvan en heja tu carîji bîr nakim. Ezji vvan gelek tişt hîn bûm... Di tasvîrkirina Mamoste de, rez û rûpelen kitabên îsmâîl Beşikçi, ya Pismam de, y6n bulten6n DDKO û kitabên ku li ser DDKO vveşiyane, gihîştin alîkariya min.

Eğer em vverin ser navê romane, min navekî ec6b tercih kir; TU. Eğer nav hinekî ec6b be jî, min di romane de dixwest şexsekî, bi tene merivekî tasvîr bikim û behs 16 bikim. Ê bi alîkariya vî şexsî, ez tiştin bibejim û tabloyên jiyana civakî ya Kurdistane bidim. Hervvekî ku em dizanin, civata me, civateke kollektîv e, şexis te de bi hin dan û standinan giredayî ye. şexs (îndivud) bi sere xwe hem di civata me de hem jî di civaten din 6n paştamayî de ne esas in. Giredan6n din vvekî malbat, eşîr, bajar, dever esas in. Min dil kir ku

şexsekî dencim p6ş û gotin, daxwaz û miraz6n xwe bi alikariya vvî û piraniya caran, bi çav û nerînen vvî bibejim.

Û ziman...

Ez bavver dikim, eğer ez bi kurtî behsa zimane romane jî bikim, ji bo münakaşan, de baş be. Min di nivîsîne de, ji xwe re, çend prensîb dencistin û evv li ser dîvare oda xebate daleqandin.

1- Elfabe û gramera Harvafl esas bû. Min hevvl da ku ez bi we binivîsim. îro di war6 nivîsîna kurmanciya jor6 de, em dive qebûl bikin, tevliheviyek heye. Ji bo çareserkirina tevliheviyan û standardîzekirina zimane kurdî, em dive li ser elfabe û gramereke biryar bidin. Bi ya min, di vî vvarî de, îro altematîfa herî baş û herî bi rek û p6k elfabe û gramera Havvar'e ye.

2- Min ji ber xwe peyv, gotin û qise çnekirin. Ez bi dûre ve yeke mam. Devvsa ku ez vvan çebikim, min evv ji der û doren din vvergirtin. Eğer peyvek, gotinek didevoka min de yan jî di zaravaye kurmanciya jore de tûne bû, min evv ji zaravayen din, eğer di vvir de tûne bû, ji erebî, farişî yan jî zimanen evvrûpî vvergirtin.

3- Ji tarîxe û vir ve, di zimane kurdî de, devoka edebî ya Botan6 ye. Min xwest, ez li gora v6 devoke, qet nebe, nezî v6 devoke, romana TU binivîsim.

4- Min hevvl da ku ziman bi avvayekî sivik lebe. Evv bikaribe biherike. Ez bavver im, evv mesele, îro, ji bo me, problemeke mezin e. Ji ber ku kurdiya ku em p6 dipeyivin, ne edebî ye, ne zimane nivîsîne ye. Evv bi ten6 zimane xeberdane ye. Mixabin ku ev rastiya me ye. Du sed sal in ku ev ziman di vware nivîsîn de bi p6ş neketiye, baş nehatiye bikaranîn. Zimane ku em p6 dipeyivin, ji hejahî û spehîtiya xwe gelek tişt vvinda kiriye. Ji zimane kurdî re reförmek, şoreşek div6. Û ji bo ku ev reform bikaribe bi ser keve, ziman dive bi avvayekî pir zelal, rehet, sivik bete nivîsîn û bikaranîn.

5- Herçî mesela devokan e, bi bavveriya min, em dive

zimane kurdî ne kemani, ¹⁶ devvlemendî ye. Zimane yekgirti y6 kurdî de bi bikaranîn û devvlemendkirina devok û zaravayan vvere pe. Jixwe devvlemendiya zimane kurdî di kûrahiy6n devok û zaravayan de veşartîye. Nivîskar û zimanzanen kurdan div6 xwe bi vvan kûrahiyan bigihînin û vve devvlemendiye dencînin. Le li ve dere, meriv dive bala xwe bide ser tiştêkî; devok dive li gora qayide û prensîben zimane kurdî vverin nivîsîn. Hin devoken kurdî, îro, ji qayideyen zimane kurdî bi dûr ketine û zimanen biyanî gelek tesir li vvan kiriye. Ji levvre, di vir de jî qayide girîng in. Dijvvarî û zehmetî hem li ber min, şexsî, hem li ber me, kesen ku bi kurdî dinivîsîn, pir in. Henveha kemani û çevvtî jî pir in. Le ez bavver dikim ku her ku kurdî b6 nivîsîn, k6manî û çevvtî d6 kem bin.

Wext diherike. Mîna ku feylesofe yevvnanî gotiye; meriv nikare xwe du caran di eynî ava ceme herikê de bişo. Romana TU di destpeka sal6n 1980-an de hate nivîsîn û di 1984-an de ji deste min derket û vveşiya. Niha, evv ne ya min e, evv ya vve xwendevan6n heja ye. Eger ez îro rahiştima penûse, heye ku min 6 evv bi avvayekî din binivîsiya. Gava min evv nivîsî, ez pir pe qayil bûm. L6 çaxa ez îro 16 vedigerim, dibinim ku k6maniy6n vve pir in. Ê ez bi dîtina vvan kemaniyan jî kefxweş dibim. Yan na, ez 6 evv kes6 berî 5-6 salan buma. Ez hevî dikim ku romana TU di xizmeta afirîn û teşvîkkirina nivîsîna romanen hîn hejator de be...

Ji vve hemûyan re gelek spas ku vve xwe 6şand û romana TU xwend.

Not; Bihara sala 1987-an mamostayen Xwendegeha Mamostayan, Beşe Kurdî, li Stockholme, ji bo konferanseke li ser romana min a yekemin TU, ez vexwandim Xwendegehe. Ev nivîsar ji wan hoten konferanse amade bûye.

Memduh ŞefimBeg ûEm

Pirs: Cima Memduh Selim Bege ewqas bala te kişande ser xwe û bû merxasekî romana "Siya Evine"?

M. Uzun; Sala 1977 bû. Ez ji Kurdistana Tîrkiye derketibûm û hatibûm Suriye, Kurdistana Suriye. Kurdistana Tîrkiye li pey mabû, rojên nû bo min dest pe kiribû ez li Qamişliyê bûm. Rojê mirove bîrevver, doste heja Necmettin Büyükkaya ye gorbehîşt ez birim mala Mele Hesên Hîşyar ku niha xwe gîhandiyê dîyare göre, cem heval û hogiren xwe yen serhildana şex Seîde nemir. Mele Hesên ji Lîcê bû, kalêmerekî devr û devvrandîti bû, bi kurdî û tirkî xweş dipeyivî.

Di vê zîyareta me de, Mele Hesên behsa serhildana şex Seîd û serpehatiyên xwe yê te de kir. Evv tarîxa kurdan ku me li Tîrkiye bi avvayekî dizî û veşartî, bi tirs û xof dixwend, bi careke li mala Mele Hesên Hîşyar vejîyabû. Ronahiya nêrin û bavveriyên kurdî li ser dîvaren mala Mele Hesên Hîşyar alan dida.

Li vevê dere min ferqa di navbera gotina devkî ya tecrubeyan û gotina niviskî ya îdolojîyan hîn baştir dît.

Di zîyareta me ya duvvemîn de. Mele Hesên ji me re behsa Partiya Xoybûne kir. Gotin û agahdarîyên vî, ji bo min pir giranbiha bûn. Di ve sohbeta me ya 5-6 saetan de, navek car bi car ji devê Mele Hesên derdiket; Memduh Selim Beg... Navekî ku ji bo min xerîb bû, min tu cara evv nebihîstibû. Mele Hesên bi rez û rezdarî di eynî wexte de, bi axîn û keser behsa Memduh Selim Begê dikir. Memduh Selim Begî, li Suriye, li =amê jîyabû û beri saleke, di sala 1976-an, di nav neçarî û belengazîke mezin de vvefat kiribû.

Dostanîya min û Memduh Selim Bege vvasan dest p6

kir. Ez ji Qamişliyê hatim Şamê û qasî meh nîveke li vvir mam. Min li vvir Ape Osman Sebrî û hin kesên mayîn ku ji dema Xoybûnê bûn, dîtî. Li Şamê ez hin çetir hîn bûm ku Memduh Selîm Beg yek ji baştirîn ronakbîren kurd e ku di navbera 1900-1970-an de jiyaye û vî hemû jiyana xwe bi xebata doza kurd û Kurdistanê derbas kiriye.

Li Şame, ez ji tiştêkî pir û pir 6şîyam; Memduh Selim Beg bi rastî jî, di nav rebenî, bekesî û belengaziyeke ecêb mezin de sere xwe danibû axa rehmete. Pere û îmkane vî tûne bûne ku vî bikaribûya mesrefên nexweşxane bida û li nexweşxanê bima. Digel ku bi hezaran, deh hezaran, milyonan kurd li Şame û Kurdistanê dijîn, kesî alîkari li Memduh Selim Bege kal û bekes nekiriye (ji çend kesan pe ve...)

Kitabxaneke devvlemend ya Memduh Selime Begê hebûye. Te de ji rojname Kurdistanê bigire (ya ku sala 1898-an li Kahire vveşiyabû) heta sala 1960-an her tişte ku li ser kurd û Kurdistanê, çî ji aliyê kurdan, çî ji aliye biyanîyan de vveşiyaye, hebûye. Memduh Selim Beg ev kitabxana devvlemend jî, ji bo mesrefe, bi deh hezar lîrayên Suriyeyê ve wexte derdixê firotine. Lê tu kesî deh hezar lîra nedîne û evv kitabxane jî vvindabûne xelas nekiriye. Ma çî bi sere kitabxane te? Evv vvinda dibe. Akademiya Kurdî Ya Bexdayê hin ansiklopedî û kitaben ilmî dibin Iraqê, çend kes jî hin tiştan vverdigirin, dibin. Ji van pe ve, hemû tiştên mayî ku li gora gotinan giranbîhayîya vvan bi male dine bûye, bi kilo, di dikanan de hatine firotin û bi vî avvayî kurdan kitabxaneke din jî vvinda kirine...

Min ev bûyer di romana xwe ya Siya Evînfî de nenivîsî. Min nikaribû binivîsa. Pê nusa bêruh, bêhiş, bepejn nelivîya ku vê bûyera kiret li ser kaxiz salix bide.

Gava ez diçûm Şamê, min bere xwe dida taxa mihaciran ku Memduh Selim Beg¹⁶ jiyabû, ez kuçe û kolanan vevê gav bi gav digeriyam, min kaşa ku mala vî¹⁶ bû, ziyaret dikir û ez diçûm vvan aşxane, çayxane û

cîhen ku Memduh Selim Beg diçûye.

Sala 1984 an, gava ku ez li Suriye bûm, çûme mala jina Celadet Bedir-Xane gorbihîşt, xanima heja Ruşen Bedir-Xanê. Wê ji min re behsa evîna Memduh Selim Beg û Ferîhaye kir. Hingî çirûska nivisîna Romane li vvir veda û min kakila romane, renga nexşaya ve û teşîya resandina wê peyda kir. Eger alîkariyên Ruşen Xanîme nebûna, ez bavber nakim ku min ê bikaribûya romana Siya Evîne bi wê avvayî binivîsa. Di nivisîna ve romane de ez ez mînetdare ve û kesên vevê Necmettin Büyükkaya, Şeyda Cigencvîn, Mele Hesen Hişyar, Osman Sebrî, Gurgin Hişyar û kesên mayînin im.

Pirs: Mirov dikare romana "Siya Evîne" wek romaneke nîv-dirokî bihesibîne?

M. Uzun; Di wê vvarî de, romannivîskar û endame Akademiya Fransîzî Marguerite Yourcenar ku berî çand salan çû rehmete, vveha dibêje; "Her roman, di esase xwe de romaneke dirokî ye." Ev gotin rast e. Romanek li ser daxwaz, xewn, bûyer, dan û standin, bîr û bavberiyên duh yan jî îro ava dibe. Wext, devr û devran diherike. Di demeke kin de, îro dibe "duh". Li ve dere. tişte esasî yekitiya îro û duh e. îro berçavka duh e. Duh neynika îro ye û ev herdu bi hev re ne, reberên peşerojê ne. Mirov tovan peşerojê, ji îro ve bi tecrûbe û zanînen duh, diçîne. Netevve û vvelaten ku dan û standînen ahengdar di navbera duh-îro-peşerojê de de ava kirine, bi pêş dikevin û serfiraz dibin.

Bi bavberiya min, netevveye kurd û vvelate Kurdîstane dan û standîneke ahengdar ava nekiriye. Bi qasî ku ez dibînim îro bavberiya netevveyî, zanîna û nasîna huvvîyeta netevveyî li ba me kurdan kem e. Eger vveha nebûya, me de wê bida ku Memduh Selim jî bîr buya û kitebxana wê vvinde bibûya.?

Sebeba wê yeke çî ye? Sebeben wê yeke di duh û diroka duh de veşartî ne. Eger ez li duh vedigerim û li dora Memduh Selim Bege û evîna wê romaneke diresînim, daxwaza min fahmkirina revvşaya kambax ya îro ye. Ez

dixwazim xwe binasim, bizanim bi rastî ez çî dikim.

Ez ji kategoriyan (dabeşkirin) "romana dîrokî, romana civakî, romana pîskolojîk û hvvd." hez nakim. Di romaneke de divê ev hemû tişt hebin û lihevhatî bin. Bi romana Siya Evine, min xwest ku ez romaneke nûjen binivisim ku duh û dîroka duh vvekî dekorasyona wê be. Min jîyan û evîna Memduh Selim Bege salix daye û tasvîr kiriye. Lê Memduh Selim Beg, di eynî wextê de, ez im, tu yi, em in. Memduh Selim daxwaz, tekoşîn û tradejiya 300 salan ya ronakbîren kûrde.

Netevveyekî, vvelatekî ku li dîroka xwe xwedî derneketiye, dernakeve kor e û peşiya wî tari ye, di nav koma netevve û vvelatan de rûmeta wî tûne ye. Dîrok jî bo şexsiyet û huvviyeta netevvî û jî bo îro û peşeroje pîwîst e. Dîroka kurdan jî, hervvekî vvelate vvan Kurdistanê, hatiye vegertin. Ez vvasan bavver im ku piraniya çevvî, qelsî û şikestinan bi vê yeke ve giredayî ne.

Pirs: Berî nivîsîna romane, çî xebat û legerînan te li ser jiyana Memduh Selim Bege pek hatin.

M. Uzun: Bi qasî ku ez dizanim, di nivîsîna berhemeke edebî de sê esas hene. Yek, zanîneke fireh û kûr li ser mesele û babete romane, berhevkirina belge û dokumentan. Duda, hiş û mejîyê xwe bi qehreman û bûyeren berheme re parvekirin, xwe bi vvan ragehandin û bi his û pejn bi vvan re jiyîn. Sise, dan û standînan xurt û ahengdar di navbera wexta nuh (îro) û wexta berheme de avakirin. Mirov divê, herdu wextan, revş û mercen vvan wextan baş bizanibe.

Le bele jî bo kurdekî û nivîskarekî kurd di praktîke de bi cîh anîna van esasan pir zehmet e. Ji milekî de zordariya devvleten dijmin û jî milekî jî belengazî û peregendeyiya kurdan, vvasan kiriye ku her tişte me dikeve ber ba û bahoze û vvinda dibe, jî nû ve van peyda kirin divê pir zehmet dibe... Eger em vegerin ser pîrsa xwe, beguman min hevî da ku ez her tişte ku li ser

Memduh Selim Bege ne, bibînim, bixwinim, peyda bikim û bijîm da ku Memduh Selîm Beg bikaribe jî nû ve, vvekî insan, vvekî min û te, vvejiyî. Evv ronakbîrekî nûjen y6 sedsala 20-an bû û di navbera salan 1910-1934-an de di vware xebata ronakbîrî û siyasî de pir aktif bûye. Tarixa vvelate kurdan di van salan de reng diguherine û b6bextiyeke pir mezin li kurdan dibe. Ev sal ji bo kurdan pir û pir girîng in. L6 digel ve yeke, em kurd, bi başî, bi v6 deme nizanin. Ev dem veşartiyê, ji kurdan hatîye dizîn. Mesela partiya Xoybûnê ku Memduh Selim Beg yekji seroken v6 bû û bi şev û roj, bi xebatên vve radibû... Kî ji me tiştine bi rek û pek li ser Xoybûnê dizane? Li ba kîjan kurdî çî belge li ser Xoybûnê hene? Bi bavveriya min kurdan h6 rexisteneke mîna Xoybûnê modem, xurt û lihevhatî ava nekirine. Le digel v6 yeke, ji çend bîranîn û serpehatiyên biçûk pe ve, tu belge li ba me kurdan tûne. B61geyên Xoybûnê di arşîvên fransîz, îngilîz, tirk, ecem û ereban de ne. Di wexta xwe de, ev belge li ba kurdan jî hebûne, 16 evv vinda bûne û çûne.

Ji aliye din, di ware berhev kirin û bi dest xistina belge û dokumendên li ser Memduh Selim Bege, min alîkariyeke mezin ji Revvşen Bedir-Xan, Mele Hesene Hişyar, Gurgîn Hişyar, Xanima heja jina çerkez Saadet Abla ku hevala dergistiya Memduh Selim Begê bû, vvergirtin. Bi alîkariya vvan, min gelek suret, name, destnivîs bi dest xistin, cîh û vvar nas kirin, li gelek kesan guhdari kirin û notdencistin. .. Mesela ev herse sûreten ku tevî ve hevpeyvîne divveşîn... Ji vvan du heb li ba Revvşen Xanimê bûn û ya sevvemîn (Memduh Selim Beg, Qedrî û Bedri Cemil Paşa) li ba d6ştêki Mele Hesene Hişyar bû. Nama ku dîsan bi v6 hevpeyvîne ve te vveşandin, Revvşen Xanimê evv teslime min kir. Ez spasdarî vvan kesan im ku alîkari kirin û ez fedakariya vvan ji bîr nakim.

Fîs: Dijîyana Memduh Selim Bege de bi baweriyaya te

hûsûsîyeten here mezin çi ne?

M. Uzun: Li ser rûyê dine, gava behsa kurd û Kurdistane dibe, hîn tişt, hîn suret t6n bîra meriv; p6şmergeyekî bi tîfing, jineke şermoke û rûp6çayî, gundiyeke simbelboq û rûtirş, gundeke vveran, zarokeke belengaz ku meş li ser çav û rûye vevî vveniştine... Ev hemû, suret û tabloyê civat û netevveyekî belengaz, reben, girtî, bindest û paştamayî ne. Bi rastî jî, ma civata kurdî bi tene ji van pek te? Ka ziman, edebiyat, hûner, felsefe, tegîhîştin, bîrevverî, berhem û eseren ronakbîrî yen v6 civat û netevveyî? Ka nivîskar, feylesof, hunermend û ronakbîren vî gel û vvelatî? Ka evv li ku ne?

Ziman, edebiyat, hûner, felsefe, berhem û eseren ronakbîrî serbilindahiyen civat û netevveyekî ne. Jiyan bi van geş û xweş dibe, hevsaren bindestî û paştamayine bi alîkariya van t6n qetandin. Ronakbîren vvelateke rûmeta vevî vvelatî ne.

Em li tarixa xwe û kirinê dijmin bineherin. Dijmin tu carî nexwestiye ku tecrûben kevn y6n kurdî rabigîhen nîfşen nû y6n kurd. Dijmin tu carî nexwestiye ku ronakbîren kurd li vvelate xwe, di nav derya gele xwe de bijîn û dijmin tu carî nexwestiye ku nîfşê nû y6n kurd, ronakbîren xwe y6n mirî, şehîtbûyî bi bîr bînin û vvan vejînin.

Nîfşê nû yen kurd revvîndayî ne. Ezji tecrûben xwe dizanim, ji her tiştî betir, ez hevvedare tecrûbe, xebat û dersen ronakbîren kurd y6n ku di nav rûpelen rizyayî y6n dîroke de mane, me, -da ku ez bikaribim peşiya xwe bibînim.

Gava min Memduh Selîm Beg, Celadet Alî Bedir-Xan Beg, îhsan Nûrî Paşa, Hecî Qadîre Koyî, Nalî, Ahmedî Xanî û h.v.v.d hîn çetir nasîn, min dit ku tu k6maniya van ronakbîren kurd ji ronakbîren din yen cîhane tûne, min fahm kir ku heta ez nikaribim xwe bi vvan bigihînim, ez nikarim xwe bigihînim zanîneke zelal, bîr û hişekî kûr.

"Çarva wîcdana me dest dide ku em mirovekî mîna Memduh Selim Bege ku ewçend tişt kirine, jiyana xweji bo netewe xwe, welate xwe daye, ji bir bikin?" Min ev pirs, car bi car, ji xwe pirsî û ev pirs bû gava yekemin ya nivisîna "Siya Evine." Di xebata nivisîna de, her ku ez ¹⁶ hûr bûm, ez bi jiyana, meziyet û hususiyeten ^{vvi} serbilind bûm û bi siûda ^{vvi} ku bi gelemperî, siûda ronakbîren kurd e, 6şiyam. Hususiyeten Memduh Selim Bege di romane de hatine tesvîr kirin, ez li vir careke din li ser nasekinim. L6 bele, kurd div6 ronakbîren xwe û hususiyeten ^{vvan} dencin ronahiye û berp6şen nifşen nû y6n kurd û cîhane bikin. Digel jina rûp6çayî, kal6m6re simbeiboq, zaroken birîndar û meş li rû veniştî, gûnde kavil, zanîn, bîrevverî, edeb, terbiye, bavverî, cesareta medenî, hez û humanîzma Memduh Selim Bege ji perçey6n dîroka civat û vvelate kurdan e.

Min di romana xwe de Memduh Selim Beg vvekî mirovekî û şexsekî ku ji hususiyeten ^{curbecur} pekhatiye, ^{tesvvîr} kiriye. Ne ku vvekî qehremenekî, mîna Rusteme Zal yan Kaway6 hesinker. Roman ne berdevka îdolojîyen hişk û xizmetkara mesaj en qehremaniy6 ye. Leheng û qehramanen romane jî, vvek min û te carina baş, carna nebaş, carna rind, carna nerind, carna jîr, carina nejîr, carina qels in. Evv jî, hervvekî me, dikarin bigrîn, hers bikevn, li ber tiştan bikevin, bi bûyeran bi6şîn, bitirsin, bivvestin û bimirin.

Em dive ji bîr nekin ku ^{evv} jî însan bûne û dîrok bi deste însanen vveha ava bûye.

Gelek spas.

Kovara BERGEHe, hej. 4. 1990

Tarîs, huvviyeta netevveyî, nivîsîn û zsvebûn

Mehmed Uzun yekjî nivîskaren xurt yen kurd e. Di van salen daiviye da, ivî kariye cihe xive di edebiyata kurdî da bike û çendîn romanen serketî biafirîne, romana kurdî ber bi peş da bibe.

Lewra min bifer zanî, xwe berdime di nav cihana nivîskariya wî da. Min nevet bahsi jiyana voî bikim, çinku ew çendjî xwendevanan ra xuyaye, le bele ez de bi tene çend pirsiyaranje bikim û ez bawer im bersîven ufi, we çend layen tarî rohn bikin.

XelDihokî

Xeül Dihokl: Te dive çi bibejî? Mebesa te bî ve romana "Siya Evine" û nivîskariya te çi ye? Mesajen te çi ne?

Mehmed Uzun: Gava ez h6 7 salî bûm, bi hîs û hizren zaroktî, min bala xwe day6 ku hin tişt ne normal in. Hinge min dest bi dibistane kir. Heta hinge, ji çend w6şeyan pe ve, ez rastî zimane tirkî nehatibûm. Zimane me kurdî bû û jiyana me ya civakî bi kurdî dilebitî. Le roja ku min dest bi xwendin6 kir, ez rastî cîhaneke nû hatim; cihana zimane tirkî. Kurdî, zimane bav û kalan, li dibistane qedexe bû û pevvist bû ku em zarok hemû bi tirkî bipeyiviyana, bilebitiyana û bifikiriyana... Bi dare zore, em mecburî cîhaneke nû dibûn... Le gava ez mezin bûm û min bîr bi tiştan, gerina gerdûne û çenca feleke kir, hînge min fahm kir ka çi nîrekî kambax û dijvvar li ser mile civat u jiyana kurdî ye. Jiyana me, ziman, çand, mûzik û edebiyata me li me hatibû qedexe kirin. Kurd û kurdayetî, huvviyet û vvesfen me y6n netevveyî ketibûn bin qeyd û zîncîran. Kes6 ku doz li nav û huvviyeta xwe dikir, dihate girtin,

îakence didît, li girtîgehan diriziya û mala vî w6ran dibû.

Ma li cîhane, ji v6 yeke xirabtir tiştêkî din heye? Tişte herî xirab û trajîk ku dikare li merivekî biqewime, qedexekirina ziman û hувviyeta vî ye. Bi ve qeyd, bend û qedexeyê, evv meriv dibe lal, kerr û geş.

Gava ez cara yekemin ketim girtixanê, 1971-73, hinge min wext pir bû ku ez bixwînim. Ez peşî li girtixana eskerî ya Diyarbekre, paşê li girtixana eskerî ya Anqerê mam. Li girtixana Anqerê îmkanen kitab peydakirin û xwendinê hîn betir bûn. Li vî dere, hema, çî diket ber destê min, min dixwend. Ji vvan kiteban gelekî vvan roman bûn. Romanen ku ji aliye niviskaren tirk hatibûn nivîsin. Hin ji vvan romanan jî li ser kurdan bûn. Li ser serihildanê kurdan, li ser jiyana civakî, çandî, tarîxî û siyasî ya kurdan... Gava min evv kitab xwendin, min hinge, 19 şali, fahm kir ku ji zordarî û totalitarizme re bîr û bavverî, ideoloji û nêrîn jî divên da ku evv bikaribe xwe bipareze û xwe bi heq dence. Ji ber ku di vvan romanan de kurd, tarîxa kurdî, jiyana kurdî, zimane kurdî, çand û edebiyata kurdî bi avvayekî din, bi çavê zordaran hatibû salixdan. Di nav vvan rûpelan de, kurd hov bûn. Zimane vvan qels û "çiyayî" bû, sereken kurdan diz, keleş û sextekar bûn, kûrden nezan mîna keriyekî pez didan pev vvan "seroken dibcirab û dijmine devvlete." Devvlete, devvleta xweşperest, adil û qedîm dixwest ronahî bireşîne ser vvelate kurdan û kûrden çiyayî kedî bike. ..Di nav vvan rûpelan de her tişt sero-bino bûbû. Qurban bûbû cellat u cellat bûbû bav. Cinavvir û ruhistîn reng guherîbîn û bûbûn melayike...

Hinge ez tegihîştim, edebiyat û nivîsîna ku divê di xizmata merivahî û biratiya meriv, vvelat, çand û netevveyan de be, dikare bibe şirike zordar, çavsor û dîktatoran. Hinge ez tegihîştim ku sere di navbera heqî û neheqiye, rindî û xirabiyê, serdestî û bindestiye, totalitarizm û demokrasiye de li her vvarî devvam dike.

Şer ne bi tene bi çek û çekdarî ye. çek û çekdarî bi tene yekji vwaren şer e. Ê hînge min ji xwe pirsî "ka roman, şihîr, destan, kurte-çîrok, şano û berhemen din y6n kûrdi ku her tiştî [civat, jîyan, bîr û bavverî, ziman, çand, edet û töre û h.vv.d.] bi çave bindest û neçarmayîyan salix dide?" Hînge her çiqas ku min çav6 xwe ¹⁶gerand, min nikaribû evv berhem bidîtina. Evv tûne bûn û yen ku hebûn, hejmara vvan bi tiliy6n desteke dihate hijmartin, qedexe bûn.

Malvveraniyeke vveha bi sere ke de hatiye?

Tarîx, bebext e. Eğer meriv ne xurt be û bi xurtî nexebite û eseren heja neafirîne. bûyer, kirde û tiştên qewimî, bi dem6, ji bîr dibin û şekil û ş6we diguherînin. Hînge ji bo serdestan pir hesan dibe ku evv bikaribin bi van tiştan bilîzin, biguherînin û şekil û ş6weyen nû bidine. Loma di her vvarî de xebat, bi bîranîn, nivîsîn, belge û îspatkirin div6. Ev tişt pevvistiyeke bîngehin e.

Ji aliyekî din ve, min bi tecrûben xwe fahm kir ku meriv nikare jiyana civat, gel û vvelatekî texe nav qalib6n teng yen rexistîneke siyasî. Ev fikir û raman bi xwe fikreke kambax e, jiyane û aliyen jiyane mehkûmî tengahî, nîzmahî, begavî, neçafî û sivikiye dike. Jiyaneke civakî herçend berfireh û pîralî be, evv jîyan hewqas devvlemend û peşketîtir dibe. Civateke bekitab, beniviskar, b6ilm û felsefe û nexwende, civateke tari û girtî ye. Ê civateke vveha tu cari nikare qeyd û zincîren bindestî û paştamayine bişkîne û bi peş ve here. Ma heta zîmanekî xurt û devvlemend, çand û hunereke berfireh tûne be, şexsryet û huvvîyeteke xurt û zane ya netevveyî dikare vvere p6? Ma heta şexsiyet û huvvîyeteke xurt û zane ney6 p6, vvelatekî dikare nîre bindestî û nîzmahiye ji ser xwe baveje?.. Levvra tişt bi hevûdu ve gîredayî ne û hev tamam dîkin.

Digel gelek sebeben din ev his, ev bîr û tecrûben min, r6 li nivîskariya min vekirin û ji min re bûn reber.

Em vegerin ser mebesta min ya "Siya Evînfî"... Min heta niha 3 roman nivîsîne: Tu (1985), Mirina Kalekî

Rind (1987) û Siya Evîng (1989). Nihajî romaneke nû li ber deste min heye. Eğer meriv bi dîqet çave xwe li van romanan bigerîne, hînge meriv dibîne ku evv li ser yek babete hatine hûnandin: ronakbîre kurd û revvşa vvî.

Her nivîskar bi xurtî bi reh û reça xwe ve giredayî ye. Dan û standinen malbatî û civakî, sal6n zaroktiye, mala ku nivîskar 16 mezin dibe û tecrûben salan pîr tesir li nivîskariya nivîskar dikin. Nivîskar tu carî nikare ji van bi dûr keve. Ê beguman her nivîskar dikare der û dora xwe ji herkesi betir û çetir salix bide. Gelek heval ji min dipirsin ka cima ez romaneke li ser jiyana û civata gundî û gundîtiya kurdî nanivîsînim. Bersîva min ji bo ve yeke pîr basît e: ez nikarim, ev yeka ji min naye. Ez jiyana gundiyan û gundîtiye nizanim, ez bi his, fikirîn, hizr, edet û torey6n vvan nizanim. Eğer ji min bihata, min de bi kefxweş, li ser gundiya6n xwe jî binivîsa.

Ronakbîr û jiyana û tevgeren ronakbîrî, ji mej ve ye, bala min dikişnin. Hem ya netevveyî hem ya navnetevveyî. Hervvekî te zanîn, ronakbîr li her vvelatî roleke esasî di jiyana civakî, siyasî û çandî ya vvî vvelatî de dilîze. Pêşketina ronakbîran û tevgera ronakbîrî pêşketina vvelat e. Paştamayina ronakbîr û tevgera ronakbîrî paştamayina vvelat e. Mesele evvçend zelal e. Heta niha bare kurdayetiye li ser mile ronakbîren kurdan buye. Wan doza vvelate Kurdistane kiriye, xebitîne, xwe 6şandine û xwe dane kuştin. Evv bûne deng û vvîjdane gele kurd. Evv li hember ideoloji, bîr û bavveriyen devvleten zorker ravvestiyane... Beguman, di nav vvan de gelek celeb ronakbîr hebûne. Hinan dest bi dozê û xebatê kirine 16 paşe vvestiyane û devje berdane. Hin6n vvan li ser riya tekoşîn û xebatê li girtîgehan, li sere çiyana û bi sedaran ve hatine kuştin. Hinan îxanet kirine û li doz û huvvîyet û şexsiyeta xwe bebextî kirine û bûne berdevke dijminen Kurdistane. Hinan jî heta mirine, bi gelek texlîtan, doza kurdî domandine...

Jiyana ronakbîren kurd pîr balkeş e. Te de ders û

tecrûben pir mezin hene. Hem ji bo kurdan û hem ji bo cîhane. Ez bi coş û heyecaneke mezin dikevim pey van ders û tecruban û dixwazim jiyana vvan binasim û xwe bi denge vvan y6 jibîrbûyî û vvindabûyî bigihînim. Ji levvre, meriv dikare romanen min mîna beş6n kitebeke fireh û mezin, mîna denginjî jiyana ronakbîren kurd û rûpelin jî ders û tecrûben vvan bibine.

Bi serte ku meriv jî bîr neke: berî her tiştî ew roman in. Nivîsîna romane jî celeb6n din y6n nivîsîne pir cihe ye. Gjayide û usilen vve yen xweser hene. Min di romanen xwe de tarîxa ronakbîren kurd nenivîsiye. L6 evv jî te de heye. Min kronolojî, biyografya û bibliyografya vvan jî nenivîsiye. Evv jî carina t6 de hene. Min roman nivîsîne. Henveha min hevvl daye ku romanen baş biafirinim. Ez çiqas bi ser ketime, pe nizamim. Heye ku he pir zû be, meriv behsa biserketin û neketine bike. Le bele, armanc û hedefa min her evv bûye ku ez bikaribim romanen kurdî bi qayide û ûsilen navnetevveyî biafirinim.

Ji bo min, navnetevveyî bî qasî kurdbûne girîng e. Beguman ez nivîskarekî kurd im û her dixwazim wel6 bimînim. Ji levvre, digel ku min dikaribû romanen xwe bi zimanen din jî binivîsanda, ¹⁶ min evv bi kurdî, bi zimane bav û kalan ku hatiye qedexekirin û hevvedare alîkariya ronakbîren kurd e, nivîsîne. Mîna ronakbîrekî kurd, berpirsiyariy6n min li hember zimane min y6 zikmakî pir in. Ez nikarim je rû badim û xwe bidim alî. L6 digel ve yeke, ez dixwazim bibim ronakbîrekî navnetevveyî ku tekîliya vvî bi ziman, çand û edebiyaten din re heye. Cima ez 6 xwe ji hejayî û avahiy6n merivahiye b6par bihelim? Ders û tecrûben merivahiye, bi her avvayî, merivan devvlementir dikin. Ev yek şexsiyet û huvviyeta netevveyî jî xurttir dikin... Ez bavverî bi "enternasyonalîzma çîneke" nayinim. Bavveriya min bi navnetevveyîyeke ku li ser hemû ders û tecrûben merivahiye ava bûye, heye.

Pir caran kurd bi şik li der û dora xwe û li "xerîban"

diniherin. Meriv vî avviri fahm dike: kes6n ku mala kurdan vveran û vvelate vvan kavil kir, "xerib" bûn. Le jî "van xerîb6n çavsor u lehizvanan" pe ve jî, xerib hene. Xerîb6n ku bi qasî kurdan bi revvşa vvan dieşin û tişte ku li kurdan qewimiye, neheqiyeye pir mezin dibinin. Xeriben ku qayide û hîm6n demokrasi û merivahiye di tevgera cîhane de esas dibinin. Ders u tecrûben merivahiye dive ne "xerîb6' kurdan bin. Ji levvre ez dil dikim, Ehmede Xanî hem bav6 ziman û edebiyata kurdî hem jî hevalbende Dante, Cervvantes, Firdevvsî, Shekespaer bibînim. Henveha Mir Bedir-Xan jî hem rebere tevgera kurd û hem jî hevalbende Garîbaldî, Bolîviyar, Bismarc bibînim... Ez bavver im ku yekitiyeke vveha de jiyana civakî, felsefî, edebî ya kurdî devvlementir bike.

Gava ez romanen xwe dinivîsînim, bala xwe didim pîvanen navnetevveyî [üniversel] jî. Min romana "Siya Evîn6" jî bi v6 bîr û bavveriye nivisiye. Rast e, beri her kesî, ezji xwendevan6n kurd re dinivîsim, ¹⁶ henveha xwendevanên cîhane jî dive bibin pardaren berhemen kurdî. Da ku evv jî je fahm bikin û jîyan, ders û tecrûben jiyana xwe di eseren kurdî de jî bibinin.

Ji ber ve yeke, meriv dikare bibeje ku mesaj6n min di romanen min de hem netevveyî hem jî navnetevveyî ne. Û ez dixwazim mesajen xwe bi tarixa ders û tecrûben merivahiye ve girebidim û bikim beşekî je. Ez romanen xwe, her gav, li ser hin mefhûman(conception) ava dikim. Mîna evîn, hezkirin, siûd, bext, tarix, dijîtî, ronakbîr/ronakbîrî, kes, netevve, xerîbî, zor û zulim, biratî, nivîsîn, afirîn û h.v.v.d. Ji bo min gelek girîng e ku gava ev mefhûm di romane de, bi alîkariya cîh, vvar, bûyer, dan û standin û lehengen romane t6n raxistin, evv bibin hem netevveyî û hem jî navnetevveyî.

X. Dj Tesîren edebî li ser te çi ne?

M.U.: Ji jryana şexsî ya meriv pe ve, tu tişt bi merivan dest p6 nake. Meriv berdevvame tiştin e. Herikîna wext6 beser û bedavvî ye. Her tişt li hin tiştan z6de dibe. Tesir û

tecrûbe jî vveha ne. Eger bav û diya min tüne buna, ez ji îro ç6nedibûm. Eger tecrûben vvan nebûna. îro ez ne kurd bûm.

Meriv mehlûqekî civakî ye û di nav civate de ye. Evv bi tena sere xwe nahevve, evv her û her dive di nav hin tekiliyan de be. hin tiştan bigire û hin tiştan bide. Tesîr bi lebata civakî te pe û tişteki pir baş û pir girîng e. Ji ber ku bi x6ra tesire, civat bi p6ş ve diçe û eser û berhemen nû t6n pe. Tesir devvlemendiya merivahiye ye, bizav û geşbûn e, nişana serwextbûne ye û hînbûn û hînkirin e.

Mîna her kürde Türkiye, ez jî çûm dibistan6n tirkî û li vvan deran penverde bûm. Loma zimane min ye ronakbîrî bû zimane tirkî. Jiyana min bi du zimanan hat rap6çandin: kurdî û tirkî. Kurdî bû zimane rojane û xeberdan6, tirkî jî bû zimane xwendin, nivîsîn û xebaten ronakbîrî. Ji aliye ronakbîrî, ez ji zimane xwe pir bi dûr ketim. Heta ku ez neketim girtîgehe, 1972, min xwendin û nivîsandina bi kurdî nizanîbû. Li girtîgeha eskeri ya Diyarbekire, ez rastî hin kesan hatim ku bi kurdî dinivîsîn. Yek ji vvan jî pismame min y6 gorbihişt Ferit Uzun bû. (Evv di 1978 an de, bi deste dijminan, hate kuştin). Hinge hin nivîskaren kurd jî li girtîgehe bûn. Bi tesîra girtiyan yekta y6n girtîgeha Diyarbekire, min dest bi ferbûna xwendin û nivîsîna kurdî kir.

Çavvan ku min li jore jî qal kir, di vvan salan de min pir xwend. Jixwe li girtîgehe ji xwendin û nivîsandine p6 ve, tişteki ku me bikira, tüne bû. Hinge, min gelek klasîken rûsî xwendin. Wan nivîskaren rûs li ber min cîhaneke nû vekirin; cîhaneke xurt, kûr, fireh û revvşen. Evv cîhan evvçend xurt bû ku ez bi mehan di bin tîna lehengen vve cîhane de dimam. Ez jî di xewn û xeyal6n xwe de dibûm pardare siûda vvan. Bi x6ra vvan, min xwe ji bîhtengiya girtî û dîlbûne bi dûr dixist.

Bi klasîken rûsî re, min klasîken cîhane jî xwendin. Tirk pir qedr û qîmet didin vvergerandina kiteban. Di destpeka salen 1940-an de, Wezaretê Penverdeyî ya

Tirkiye bi nave "Tercüme Bürosu" r6kxistineke çandî ava kiribû da ku klasîken cîhane vvergerîne tirkî. W6 r6kxistin6 gelek klasîken giranbiha vvergerandibûn tirkî û hin ji vvan klasîkan digihîştin deste girtiy6n Diyarbekire û Anqer6. Min jî evv ji vvan girtiyen heja vverdigirtin û dixwendin. Evv betir klasîken yevvnanî, fransizî û îngilizî bûn. Wan klasîkan jî cîhaneke din li ber min vekir; cihana medeniyet, ilim, felsefe û merivahiye. Her çiqasî min evv baş fahm nedikirin, vvan gelek tesir li min dikir.

16

Henveha kiteben din jî ku diketin deste min, min dixwendin. Bi vî avvayî, ez hînî xwendin6 bûm. Min terbiya xwendin6 vvergirt.

Piştî ku ez ji girtîgehe hatim berdan, min hîn betir bala xwe da ser kurdî û hin kiteben kurdî bi dest xistin. Yek ji vvan "Meme Alan" ya berevoka rehmetî dr. Nurettin Zaza bû. Yeka din dîvvana Seydaye nemir Cîgencvîn "Seivra Azadi" bû. Y6n din niha nayen bîra min. Van kiteban jî gelek tesîr li min û li ruhiyeta min ya kurdî kirin. Destana Meme Alan mîna lehiyeke diherikî û dile min şa dikir. Ez jî pe re diherikim. Jixwe şihîren Şeyda Cîgencvîn coş û keleke nedîtî dixist hundire min.

Ez û çend ronakbîren kurd di 1975-an de, li Anqer6, me bi hev re biryar da ku em kovareke kurdî-tirkî bivveşînin. Ji bo v6 yeke, me dest bi xebate kir û me komeke ji bo zimane kurdî anî p6. Seroke vve kom6 ap û doste min ye h6ja Feqe Husen bû. Bi qasî 8 mehan, her roj, em çar saet li ser zimane kurdî (bi gelek şevveyan) dixebitîn. Bi xera w6 xebate, min hîn betir n6zîkahî li zimane xwe kir û bi w6 tesire cara yekemin, min dest bi nivîsandina kurdî kir.

Li derveyî vvelet jî daxwaza min ji bo nivîsandina kurdî hîn xurttir bû. Min herçend xwest ku ziman, edebiyat û çanden din yen cîhane jî binasim, evvçend daxwaza nivîsîna kurdî, li ba min, zedetir bû. Min herçend ziman, edebiyat û çanden din nasîn, evvçend

min ziman, edebiyat û çanda xwe hîn çetir nasîn. Dan û standin bi ziman, edebiyat û çanden din re tesîreke vvele li min kir ku ez bi coş, evin û eşqeke boş li xwe û li zimane xwe vegeyriyam û roj bi roj hîn çetir¹⁶ vebûm.

Herçî nivîskaren ku tesîr li min kirine, gelek in. Ez hevvl didim ku haya min ji edebiyata cîhane ç6be û nivîskaren gelen din binasim. Nivîskaren ku ez heri z6de dixwînim, yen fransiz, îtalî, amerîka-latînî, spanyolî, cihû, afrika-başûri ne. Edebiyata cihû, afrika û amerîka-latînî li ber dile min pir ezîz in. Ji ber ku mebes, armanc û hedefen vvan, kem-z6de, mîna yen kurdan in. Evv jî bi doza ziman, edebiyat, çand û huvvîyeteke xweser rabûne û li hember ziman û edebiyaten pir mezin, mîna fransizî, îngilizî û spanyolî kayîş dikişinin û pir caran bi ser dikevin. Evv bi eseren xwe yen pir balkeş û heja hem ziman û edebiyata xwe hem jî hejahî û avahiy6n merivahiye devvlemendtir dikin. Her gav kiteben hin ji van nivîskaran li ber deste min in. Ez vvan bi kefxweşî dixwînim û ji vvan pir sûd vverdigerim. Di nivîskariya min de jî evv gelek dibin alîkar.

Li v6 dere, ez dixwazim tiştêkî din li gotinen xwe zede bikim: Tesîr tiştêlî pir tebiî ye. Heta ku merivahî hebe tesîr, hevkarî u tevkari d6 hebin. L6 meriv div6 ku tesire û kopyacitî û texlît6 tevî hev neke. Herçend tesîr tiştêkî erînî ye, evvçend kopya tiştêkî nerînî ye.

Tesîr merivan devvlemend dîke û re li merivan vedike ku meriv bi xwe bikaribe berhemên taybetî û xweser biafirîne. Berhemên merivan div6 ne kopye bin, evv div6 xweser û orijinal bin. Jixwe eser û berhemên ku diminin û dibin mal6n merivahiye, eser û berhemên orijinal û xweser in. Meriv div6 ku bi ked, xîret, zanîn û xebata xwe tiştina li zîncîra devvlemendiyên merivahiye zede bike Hedef û armanc dive ev be. Her hunermend û nivîskar di bin tesîra hin dîtin, kes, kom û tevgeran de dimine. L6 her hunermend û nivîskare ciddî bi eser6n xwe y6n taybetî û xweser e. Ez 6 li v6 dere

mîsaleke bidim; Umberto Eco û romana vî "Nave Güle". Ji ber ku gelek gotin li ser vî nivîskarî û romana vî hatine kirin, ez dixwazim mîsaleke vveha nas bidim. Romana Umberto Eco romaneke yekta ye. Evv kûr, pîralî, devvlemend û rengin e û bi avvayekî pir balkeş û xweş hatiye nivîsîn. Ji bo ku nivîskar v6 romane binivîse, evv bi salan xebitiye û lekolîn kiriye. Wî bi hezaran kitab, kovar, rojname, nivîsar xwendine. Di romane de dixuye ku nivîskar ji gelek nivîskar û hunermenden din destkevvtî bûye, ji vvan sûd vvergirtiye û di bin tesîra vvan de maye. Le esera ku Umberto Eco aniye pe, esereke xweser ya vî bi xwe ye.

Hüner û edebiyat zincîrek e. Her heyam hem xweser e, hem berdevvama heyam6n rabirdû ye. Eğer Melay6 Cizîrî ne buya, Ehmede Xanî demediket. Eğer Ehmede Xanî ne buya, Hecî Qadir6 Koyî dernediket. Eğer Hecî Qadire Koyî ne buya, Celadet Alî Bedir-Xan demediket. Eğer Celadet Alî Bedir-Xan ne buya, nivîskaren heyama me dernediketin. Evv hemû hem xweser in, hem jî berdevvamen hevûdu ne.

X. D.: Di nivîskariya te de, cihe tarîxe çi ye, tesîra tarîxe li ser te çi ye?

M. U.: Her kes û her netevve xwediye tarîxek6 ye. Ji her kesî û her gelî re tarixek dive. L6 ji her gel û netevveyî betir, ji gele kurd re tarixek div6. Ji ber ku tarîxa gele kurd û vvelate Kurdistane, bi dare zore, hatiye guhertin. Kurd ji tarîxa xwe bi dûr ketine, bi gotineke din, evv hatine bi dûncistin. Çaxa ku vvelatekî di nav çar devvleten nedemokratîk de be dabeşkirin û di nav axa vî de tixûb6n zexm û hesinî bene rakeşandin, hînge tarîxa vî vvelate jî di nav mij û dûmane de dimine. Mîna her tişte vî, tarîxa vî vvelatî jî reng diguherine û bi deste serdest û zordaran evv tarix ji nû ve, bi avvayekî sexte û derevv, te nivîsîn.

Gel û netevveyen betarîx mîna meriv6n kor in. Loma evv nikarin peşiya xwe bibinin û nikarin gav6n nû bavejin. Tarix ne bi tene rabirdû ye, henveha evv peşeroj

e. Hebûna tarixeke devvlemend, salameta peşeroje û xurtbûna merivan e. Tarîx avahî ye, şîûr û zanîna xweseriyê ye, bîr û bavveriya vvelat û netevve ye. Loma ronakbîr, nivîskar û hunermenden kurd dive pir bala xwe bidin ser tarixê û bi desten xwe kevîren avahiya tarîxa xwe lekin û vevê devvlemend bikin.

Çavvan ku min li cihekî din jî gotibû; min lehenge romana xwe ya seyemîn, Memduh Selim Beg heta sala 19'76-an nedinasî. Min romana xwe li dora vî şexsiyetê kurd hûnandiye. Vî camerî di tarîxa me de gelek tişt kirine. L6 hem evv bi xwe, vvekî şexsiyet û hem jî kirdeyên vevî ji me re biyanî bûn. Me evv nedinasî. Ne bi tenê evv, em gelek şexsîyeten din yê kurd û gelek aliyên din yê tarîxa xwe nas nakin. Di revvşeke vveha kambax de, meriv ji xwe dipirse; ev doz de çavvan bi ser keve?

Ji ber vê yeke, doza vvelet û mafên netevveyî dive ji doza tarîxê û xwenasîne neyê veqetandin. Doz û xebata tarîxê û xwenasîne dê doza vvelatê û mafên merivahî û netevveyî pir xurt bike. Peşketina doz û xebata tarîxê û xwenasîne dê bîr û zanîna huvvîyeta netevveyî pir xurt bike. Meriv de hîn betir serbest û azad bin, daxwaz û xîreta xebatê û avakirine de pir bi peş ve bikeve, dijîtî û berberiyê ku di civate de hene de kemtir bibin, meriv de bikaribin hîn çetir ji hevûdu fahm bikin û qeyd û zîncîren kevnare de bînin şikandin.

Ji bo dersê û tecrubanê jî tarîxê pevvist e. Ji ber ku tarîxa vvelate Kurdistane ya misûbetê û trajedîyan e. Eger meriv bi van bûyeran nizanibe. Je dersê û tecruban vvernegire, kurd dê her gav bi eynî misûbetê û trajedîyan bijîn.

Beguman edebiyat ne tarîx e. û ez ji ne tarîxnas im. L6 edebiyat dikare pir alîkari li tarîxê bike û dersê û tecrubanê tarîxê, bi zîmanekî edebî û bi şeweyekî bedevv, bi xwendevanan bigihîne. Avakirina bîrê û şîûra tarîxeke xweser ne şixule kesekî/çend kesan yan kitebeke/çend kiteban e. J6 re xebateke pîralî, hevkarîyeke tekûz û tekilîyeke civakî ku dikare xwe bi

her deri bigihîne, dive. Di vî vvarî de, edebiyat û roman dikarin roleke girîng bilîzin.

Bi bavveriya min, div6 dan û standineke xurt di navbera tarîx-huwiyeta netevveyî-şûra xwebûne de hebe.

X. D.: Romana te "Siya Evine" bi aivayekî dilsojî û bedbîhnî xelas dibe. Meriv li ber xwe û li ber lehengen romane dikeve. Cima te bi vî auahî xelas kirive?

M.U.: Beri niha bi çendeke, ez li bajarekî, li mala dōşteki xwe bûm. Wî jî "Siya Evine" xwendibû, ev jî bi siûda Memduh Selim Bege pir 6şiyabû. Wî vveha got; "bi hefteyan ez di bin tesîra siûda Memduh Selim Bege de mam û pe eşiyam. " Min je re got; "jixwe biv e romane, yek ji armancen min jî ev yek bû... ku xwendevan xemgir bibe û li ser siûda qehremanen romane bifikire..."

Min li jore got; bala min li ser ronakbîren kurdan û tarîxa vvan e. Henveha romanen min li dora tevgera ronakbîriya vvelet ava bûne. L6 bele, em he bi xurtî li ser v6 tevgera ranevvestiyane, ¹⁶ ev tevger pir balkeş e û bi ders û tecruban tijî ye. Bi qasî ku ez dibinim, yek ji aliyan vve y6n balkeş ev e ku tu ronakbîre kurd, digel her xebatî, negihîştîye miraze xwe. Piraniya vvan, hemû umre xwe, ji bo vvelat xebitîne û tiştên heja kirine, berhem û eseren heja anîne pe, ¹⁶ bele mîna şexis, ev mesûd nebûne, xwe bextiyar û biserketî his nekirine. Cima?

Sebeben ve yeke jî pir in. L6 çend sebeben esasî, bi bavveriya min ev in:

- Zor û zordariya devvleten serdest. Ev zordarî evçend z6de û mezin e ku mîna her tiştî, jiyana ronakbîriye difetisine. Zordar tu carî re nadin ku ronakbîren kurd li ser axa xwe, bi xebat6n ronakbîrî bilebitin. Cihe ronakbîr yan îşkencexane û zindan yan siya sedare û hilma ruhîstîn yan bedengîyeke beşexsiyet û nokeriyeke risvva yan jî diyare xefîbiye ye. Reben6 ronakbîre kurd d6 ji van riyana kîjanee hilbijere? Yek ji

yekî xirabtir, yek ji yekî dijvvartir...

- Ferq di navbera gel û ronakbîr de pir zêde ye. Ronakbîr li milekî, gel li milekî ye. Paştamayin û girtîbûna civata kurd welê kiriye ku vvelate Kurdistane bûye ware nezanî û belengaziye. Gele kurd ji pêşketina merivahiye û devvlemendiye medeniyete bepar maye. Ji levre, ronakbîre kurd û gele kurd, bi hesamî ji hev fahm nakin. Evv bi zimanen cîhe dipeyivin. Bala vvan li ser tiştên pir cîhe ye. Gele kurd nikare li ronakbîren xwe xwedî derkeve û vvan bipareze, qedr û qîmet bide, berhem û eseren vvan bigihîne civate. Loma ronakbîr bi sere xwe ye, evv tene ye. Evv nikare xwe, xebat û mebesa xwe bi civate bigihîne. Izolasyoneke vveha barekî pir giran e. Hem ji aliye nefsi û şexsî hem ji aliye ronakbîrî û çandî ve.

- Li vvelate Kurdistane timî şer heye. Şer dijmine xebata ronakbîriye ye. Li cîhe ku şer heye, ronakbîr nikarin denge xwe bilind bikin. Evv denge xwe bilind bikin jî, ji denge tîfing û tanq û topan, denge vvan nayê bihîstin. Şer îmkan û fersendê xebata ronakbîriye dimiçiqîne. Hinge li ber ronakbîren kurd riye xebate namînin, evv mecbur dibin yan bibin şerbaz û şerker ku pir caran nikarin di vvarî de bi ser kevin, yan jî bibin guhdar û temaşeger. Beguman, guhdarî û temaşegerî jî ne şixule ronakbîran e.

- Berberî û dijitiye civakî, siyasî, dînî, neremî yê civata kurdî, bi her avvayî, re li xebata ronakbîran digire, vvan mehkûmî tengahiyeke mezin dike. Gava ronakbîr bikevin nav tengahiyeke mezin, hinge evv nikarin rol û fonksiyona xwe ya ronakbîrî bi cîh bînin.

Revv vveha ye û ronakbîren kurd, ev du sed sal in ku di nav merc û şerten vveha de dixwazin ronakbîrî bikin. Ez ne bavver im ku bêgavîyê li ber ronakbîren kurdan hene, li ber ronakbîren netevveyekî din hebin. Îcar di revvêke vveha de, çavvan ronakbîren kurd bikaribin xwe mesûd û bextiyar his bikin, çavvan evv bikaribin bi

ser kevin?

Heta niha revvş vveya bûye. Eđer ronakbîren kurd yen heyama nû nikaribin ji ders û tecrûben ronakbîren rabirdû destketî bin, evv jiyan û evv tarîx de dubare bibe. Wekî din re tûne.

Min xwest, ez bi serencama Memduh Selim Bege xwendevanên kurd bihejînim da ku evv li ser serencama xwe bifikirin. Memduh Selim Beg ne tenê evv bi xwe ye. Evv ez im, tu yî, em in. Qedera ronakbîren kurd vvekhev e. Ev qeder dive be guhertin. Em dive li sere bifikirin, vvê salix bidin, vve bi gelek şevveyan berpeşî xwendevan û civata kurd bikin û di mejiye xwe de bikin mefhûmeke jîndar da ku trajediyên bûrî dubare nebin, ronakbîren serdema nû jî mîna Memduh Selîm Begê ji bîr nebin û li vvelate xeribiyê di nav tenetî, rebenî û neçariyeke mezin de necin diyare rehmete...

17. 10.90. Stochdm,
KovaraVUN, hej. 1, 1932

Xebata ronakbîrî

Abdullah Keskin: Beri her tiştî, em dixwazim, hûn xwe ji xwendevanan re bidin nas kirin. Kî ye Mehmed Uzun?

Mehmed Uzun: Beri her tiştî, ez dixwazim vve bi ve gava tarîxî pîroz bikim. Ev gav li ber dile min pir ezîz e û derketina Rojnameya Welat bûyereke tarîxî ye. Ez ji bajare Siwêregê, 1953, me. Zaroktiya min li gora şerten bajarekî biçûk ê kurdî bihurî. Min dibistana yekemin, navîn û lîsê li vvir xwendin. Paşê min li Enqerê, li Yüksek Teknik Öğretmen Okuliyê dest bi xwendinê kir. Sala 1972-an, ez hê 19 salî bûm, hatim girtin û bi qasî du salan li girtigehen eskerî yê Diyarbekirê û Enqerê mam. Di sala 1976-an de, roja Nevroze, min û hin ronakbîrên din ên kurd, me bi hev re, dest bi vveşandina kovara Rizgarî kir. Ez berpirsiyare kovare bûm. Ji ber vê yeke, ez hatim girtin û bi qasî 8 mehan li girtigeha Enqerê mam. Bi dû berdana min re, min dev ji Tûrkiyê berda û derketim derveyê vvelet, 1977. Ji vevê rojê û vir ve ye, ez li derveyê vvelet, li Swêdê dijîm. Ev yekemin çare ku ez, piştî 15 salan, li Tûrkiyê me.

Li derveyê vvelet, min nivîskarî û rojnamevanî kiriye. Heta niha min çar roman bi zimane kurdî nivîsîne. Min çar kovar û rojnameyên kurdî îdare kirine. Min li rojname û kovaren svvedî nivîsîne. Ez endame Yekitiya Nivîskaren Svvedî, Pen-Kluba Swêdî, Yekitiya Rojnamevanan Cîhane me. Di van rêxistinên edebî û çandî de, ez bi aktivî dixebitim.

AJL: Zimane kurdî ev 70 sal in qedexe bû. Gel ji xivandin û nivîsandinên kurdî dûrketiye. îro kurdî serbest e. Li çand û zimane kurdî derben xedar standine. Pirsê zimanê de çarva be çareser kirin?

M.U.: Revvşa zimane kurdî. Îro ne evv revvş e ku meriv bikaribe p6 qayil be. Zimane me perçiqiye, peritiye, qurmiçiye, ji avahî û devvlemendiye xwe hatiye miçikandin. Sebeben v6 yeke diyar in. Îro, li ser sebebana peyvîn 6dî ne hunereke mezin e. Hunera mezin îro evv e ku em bikaribin bi zimane kurdî binivîsîn û bixwînin. Ez di v6 baweriyê de me ku eğer em bi kurdî bixwînin û binivîsîn, zimane me de, di demeke kin de xwe bigihîne katen gelek bilind. Zimane kurdî xurt û devvlemend e. Eğer evv ne zedeyî zimanen cîranan be, ne kemi vvan e. Bi tene em bikaribin û hevvl bidin ku bi zimane kurdî bixwînin û binivîsin. Bingeh û hîmen esasî yen zimane niviskî y6 kurdî tamam in. Giramera kurdî heye. Qayid6n nivîsîn û xwendina kurdî hene. Celadet Alî Bedir-Xane gorbehîşt ev hemû, bi xebateke behempa, ava kirine. Le, hin kemani û qelsiyen zimane niviskî hene. Evv jî d6 bi xwendin û nivîsîne, hedî hedî ji hole rabin. Em dive gelek bala xwe bidine ku zimane kurdî bikin zimane pervverî û xwendine. Em dive kar û xebaten xwe yen civakî, siyasî, çandî, edebî û ronakbîrî bi kurdî rexînin. Herkese ku dikare bi kurdî binivîse, dive dest pe bike û binivîse. Di vî vvarî de, kurd dive kampanya vekin û pir bixebitin.

Ez hebûna devok û zaravayen kurdî ne mîna kemanî û qelsiyeke zimane kurdî dibinim. Ji bervajîye, evv devvlemendiye zimane me ne. Em div6 alîkari ¹⁶ bikin û teşwîk bikin ku bi devok û zaravayen kurdî bete nivîsîn. Her çiqas bi vvan vvere nivîsîn, zimane kurdî de evv çend devvlemend û bi ber be.

Herçi kemanî û problemên zimane niviskî ne, je re çivîn û konferansen ilmî û akedemîk div6n. Di vî vvarî de, li deryeyî vvelat tiştên baş ç6 bûne. Em dive vvan tecruban veguhezînin vvelet û li vvelet xebata îlmî ya li ser zim6n geş bikin. Ne bi lez û bez, ¹⁶ bi plan û program. Bi hev re, bi hevkarîyeke tekûz. Ji ber ku ziman, 6 me hemûyan e. Pêşketina ziman, pêşketina me hemûyan û vvelate me ye.

A.K.: Ronakbîre Kurd çawa te nasîn, hûn çawa tarif dikin?

M.U.: Gelo ronakbîre kurd kî ye? Bersiven v6 pirse texlît bi texlît in. Em dikarin gelek analiz û lekolînan li sere bikin. Li gora min, bi kurtî, ronakbîre kurd evv kes e ku bi avvayekî di nav tevgera vvelet de ye û li hember ziman, çand, civvat û vvelate xwe xwediyê berpirsiyaren ehlaqî ye. Berpirsiyaren ehlaqî pir girîng in. Gava revvşa zimane min 6 bav û kalan evçend kambax be ez 6 çavvan jê rû badim û bi zimanekî din binivîsim? Ez 6 çavvan beşdari li avakirina edebiyata modern a kurdî nekim, çavvan ez 6 xwe ji avakirina tevgera ronakbîrî, felsefî, çandî û edebî ya milî bidim alî? Li gora kîjan pîrensîbê ehlaqî ez 6 van yekan bikim?

Em dizanin; xwende û ronakbîr ne eynî tişt in. Ronakbîr evv kes e ku bîr bi ronahiye dibe û ji bo ronahiye dixebite. Ronakbîre kurd divê bîr bi ronahiya vvelet bibe û li gora qûweta xwe, di vware xwe de, bixebite û biafirîne. Avirandin pir girîng e. Di vware afirîne de em ne xurt in. Em dive vî aliye xwe xurt û tekûz bikin.

K6maniyê me û ronakbîren me pir in. Ronakbîren me yê ku di medresan de penverde bûne, gelek bala xwe didin ser ziman, çand, edebiyat û tarîxa kurdî. Bi sed salan e ku bi xera van ronakbîran, ziman, çand û edebiyata me hatiye parastin. L6 dinya van ronakbîren me pir teng e.

Haya vvan zêde ji cîhane û tevgeren cîhane nin e. Xebatê vvan zêde ne îlmî û bi metoden îlmî ne. Peyvendiya vvan û peşketina medeniyete nîn e, eger hebe jî, evv pir qels e. Li 16 mile din, ronakbîren me yê ku di xwendegeh û univêrsîtan de penverde bûne, gelek bala xwe didin ser îdolojiyan, peşketina tevgeren siyasî, felsefî û çandî yê cîhane. Pencera vvan a ku li cîhane vedibe, fireh e. L6 bele, bala vvan ne li ser hebûnê me yê bingehîn, ziman, çand, edebiyat û tarîxa Kurdî ye. Haya vvan jê yan hîç nîn e, yan jî pir

k6m e. Ji bo xwendin û nivisîna kurdî xwe zêde na6şînin. V6 yeke mîna mesela xîret û şerefe nabînin. Evv edebiyata me ya klasik nizanin û nas nakin. Huvviyeta vvan a netevveyî ne xurt e. Yane naveroka kurdayeriya vvan qels e.

Em dive van kemaniyen xwe ji hole rakin. Me ronakbîren milî, ¹⁶ di eynî wexte de navnetevveyi, div6n. Em dive reh û reçen xwe baş bizanibin, ¹⁶ di eynî wexte de peywendiy6n me y6n cîhane xurt bin; hem klasik, hem nûjen bin û biker û bi berbin.

A.K.: Hûn di romanen xwe de kîjan rastnivîse pek tînin?

M.U.: Ez di romanen xwe de, di niviskariya xwe ya kurdî de, qaydey6n "Haivaf'e bi kar tinim. Bi reberiya Mir Celadet Bedir-Xan, kovara Havvare he di salen 1930 an de qayde û pîrensîben nivisîna kurdî, bi tîpen latînî anîne p6. Eger kemaniyen vvan hebin jî qusûren vvan nîn in. Em herkes bi sere xwe nikarin rabin li gora daxwaza dile xwe û li gora revvşa devoka xwe qayde û pîrensîban ava bikin. Bi ya min, evv şaşîyeke mezin e. Hedef û armanca me dive evv be ku em zimane niviskî standardîze bikin, devok û zaravayan n6zî hev bikin. Eger em rabin bi sere xwe qeyidene nû bînin pe, hînge em 6 bibin sebebe seresi, teşqele û geremolen nu. Cima?

A.K.: Ev 10-15 sal in, hûnji welet dûr in Hûn nû vedigerin vvelet Di nav van 10-15 salan de gelek tişt hatin guhertin. Revvşa vvelet çawa ye? Hûn karin bînin zimğn?

M.U.: Welate ku min sala 1977-an de li pey xwe hiştîbû û y6 îro jî hev pir cihe ne. Îro p61a şîûra milî, bepayan, bilind e. Kurdayerî ji xebata kesan û kom6n biçûk derketiye, bûye netevveyî û girseyî. Bi alîkari û reberiya rojname û kovaren mîna vve, zimane kurdî ji nû ve vedije. Weşanxan6n kurdî avabûne û gelek berhem, bi kurdî û tirkî, divveşînin. Rojnameya Welat xwerû bi kurdî, her hefte, divveşe. Tevgera netevveyî, p61a şexsiyet û huvviyeta kurdî, qat bi qat bilind dibe. Ev hemû gav6n

tarixî ne.

Ev hemû berhemên xebata 70 salan a bi xwîn û xwîdan in. Bi sedan û hezaran şexsryet û şehîden vvelate me bi heviya van rojan, çavvekirî çûn dîyare rehmete. Keda vvan di berhem û eseren îro de pir e.

L6 em dive tiştêkî jî bîr nekin; bi qasî ku ez dibinim, xelk tî û birciye zanîn, îlim, felsefe, ziman, çand û edebiyate ye. Ev p6la netevveyî div6 bi van vvere dagirtin, neqîşandin. Zanîn, îlim û xebat6n îlmî mîna nan û av6 ye, jî bo me pevîst in. Ez bi dîtina v6 peşketine pir mesûd û bextryar bûm.

AK.: Li vvelate me demeke nuh dest pekiriye. Çi ne faktoren v6 dema nuh?

M.U.: Rast e, bi qasî ku ez jî dibinim, li vvelet dem û heyameke nû dest pekiriye. Kurd radibin ser piyan, bi heyecan li xwe vedigerin, li hebûn, tarîx û kôken xwe hûr dibin, be tirs doza mafên xwe dikin, bi kurdbûna xwe ser bilind dibin. Hûn dizanin, di van rojan de, romana min a siyemîn "Siya Evîn6" li Stemboie, bi kurdî vveşiya. Di civînek-du çivin û şevan de, xort û keç6n kurd dihatin ba min da ku ez romane jî bo vvan îmze bikim. Riy6 vvan bi ken û heyecan bû jî çav6n vvan çîrûsk difirîn. Ev ruhekî nû ye; ruhekî jîr, xurt, xort, tegehîştî û modern. Tecrûben tarixî ygn mileten din jî nişane me daye; eğer miletekî xwe bi ve ruhiyete gîhandî be, evv 6dî zû bi zû vvinda nabe. Heye ku riya bidesbdstina doz û mafan pîr direj be, ¹⁶ ev ruhiyeta nû de li ser ve riy6 gelek problem û meseley6n me çareser bike. Wel6 dixuye ku civata kurdî bi her avvayî diguhere, xwe nû dike û ev ruhiyeta ku ez qale dikim roj bi roj betir derdikeve p6ş û dibe hakim. Bere malbat, eşîr, navçe û her6m û menfaten vvan li ser her tiştî bûn. Le nuha, di v6 heyama nû de hebûn û dozen netevveyî derkeûye ser her tiştî.

Her mîna ku min li jorg jî got, em div6 ve peşketina pîroz bi berhem û eseren îlmî, felsefî, çandî, hûnerî û edebî dagirin û bixemilînin. Em div6 li hev xwedî

derkevin, hevûdu biparezin, bi dijminatî li hev nenêrin û di peywendiyê xwe yên bi hev re de pir demokrat û bîhnfereh bin. Em dive ji bîr nekin ku zerare me yekî, zerara me hemûyan e.

AJL: "Siya Evine" nuh derket. "Rojekî rojen Evdale Zeynîke" "Mirina kalekî rind" û pirtûken we ye din vevê kengê derkevin? Hûn nuha li ser çî dixebitin?

M.U.: Bele "Siya Evine" nû derket. Evv gihîşt vevê û xwendavanên kurd. Ma çî dikare kefxweşîyeke ji ve betir bide min? Min romanên xwe, ji vevê xwe bi 4000 km dûr, bi kurdî dinivîsîn. Ji bo vevê û milete xwe, ji bo xwendavanên kurd. Min evv nivîsîne, ¹⁶ xwedîye vvan gel û vevê min e. Evv yadîgareke biçûk in ku min bi rez û rezdarî pêşkeşî ziman û edebiyata kurdî kirine. Eger di rabûna ve pêla netevveyî û pêroz de alîkariyeke min a biçûk jî hebe, ez ê xwe bextiyar his bikim. Ez dixwazim romanên min ên din jî bînin vevêandin. Le çavvan û kenge, ez bi ve yeke nizanîm.

Ez nuha li ser antolojîyeke edebiyata kurdî dixebitim. Ji 3-4 salan û vir ve ye ku ez tevî bi qasî 20 hevalên nivîskar, zimanzan û pispor, li sere dixebitim. Ev xebata fireh li ber xelas bûne ye. Ez bavêr dikim ku eger evv bivveşe û bigîhe destê xwendavanên kurd, kitaxana kurdî dê bibe xwedîye esereke nû ya bingehîn. Piştî vevê xebate jî, min dil heye ku ez dest bi nivîsîna romana "Bîra qedere" bikim. Ev roman de li dora jiyana Celadet Alî Bedir-Xan bete hûnandin. Ev bûn 7-8 sal ku ez li sere dixebitim û ¹⁶ dikolîm. Lê nuha, edî ez bavêr dikim ku ez ⁶ bikaribim dest bi gava nû bikim; nivîsîna romane.

Rojname WELAT, hej. 5, Adar. 1992

Hunera Romane û romana kurdî

Pirsiyar 1- Wekiem dizanin, di Kurdistana Bakur de bingeha romana kurdî te daniye. Gelo cima, kengt çawan te dest pe kir? Ji ku evfikir hate hesg te?

Mehmed Uzun: Eger em çave xwe, hema vvehaji ser re, li tarîxa xwe ya du sed salen davvîn bigerînin, beri her tiştî em 6 şer bibinin, şer, şer û dîsan şer. şerekî bevest û beravvest. Eger ser li derekî ravvestiya beji, li derekî din dest pe kiriye. Jiyana kurdan, bi her avvayî, bi şer û peveçûne ve hatiye rapeçandin. Realîta jiyana kurdan ev e. Beguman, sebeben v6 yeke hene. Ji ber ku em hemû li ser sebeban, car bi car, peyivîne û me evv nivîsîne, ez naxwazim li vir dîsan dubare bikim. şerekî evçend dût û û dir6j li kîjan aliye dine heye? Li kîjan aliye dinyaye, miletekî heye ku, digel şerekî evçend direj û fedakariyeke evçend behempa, negihîştiye miraz û xwesteken xwe? Sebeb çi ne?

Felaket û misûbeta herî mezin ku dikare bi vvelat û miletekî biqewime, vvindabûna jiyana civakî, aborî, çandî, felsefî û edebî ye. Gava vvelatekî ji van aliyên jiyane yen bingehin bepar be, gava miletekî ji van aliyan neçar-û jihevketî be, biserketin, ez nebejim xeyal e, ¹⁶ pir û pir dijvvar e. Civatek bi van aliyan devvlemend û ş6n dibe û li dinyaye bi van aliyan t6 nasîn. Ev alî rûmeta civateke ne. Em div6 pir vekirî û bi misogerî bibejin ku reh û kaniyên biserketina civakî û siyasî, devvlemendiya jiyana civakî, aborî, çandî, felsefî û edebîye.

Em qebûl bikin yan nekin, kurd bi hin vvesfen xwe nas in; ne bi bajarvaniye, ¹⁶ bi koçerî û gundiye; ne bi felsefe û îlim, ¹⁶ bi şer û xweparastin6; ne bi edebiyata xwe ya niviskî, ¹⁶ bi edebiyata xwe ya devkî, ne bi kitabxane û zaningehen xwe, ¹⁶ bi peşmerge û h6z6n xwe

yen çekdar, ne bi dîşîplîna "kreavîtet"e, ¹⁶ bi xurtî û meraniye... Ne hevvece ye ku meriv direj bike. Ev vveşîf, y6n civaten kevnare û girtî ne. Berî niha bi du şed-s6 sed salan, civaten peşketî jî, bi van vvesfen xwe dihatine nasîn. L6 edî ne îro.

Kurd, li gora lekolînan, di navbera 20-25 milyonî de ne. Di nav v6 hejmara yekcar pir de çend filîsofen ku bi kurdî dilebitin hene? Çend mimar, ressam, dengbej û nivîskaren navnetevveyi hene? Çend avahiy6n ku di qata cîhane de bin, hene? Çend kitabxan6n netevveyî, tarîxî hene? Îro di davviya sedsala bîstan de, çend roman, piyes û berhemên nûjen 6n kurdî hene?.. Ma miletekî dikare, be van, bi ser keve û jiyaneke serfiraz ava bike?

Zor û zordariya devvletên serdest li aliyekî. (Evv li ber çavan e.) L6 kurdan çiqas hevvl dane ku jiyana kevnare biguherînin, aliy6n jiyane devvlemend bikin û reh û kaniy6n civate û xebata siyasî geş bikin?

Di destpeka 1980-an de, sere min bi van pirsîyaran tijî bû. (Armanca min bi van pirsîyaran ne evv bû ku ez rexne li hin kes û hezan bigrim yan vvan gunehkar bikim.) Hertim min ji xwe ev dipirsîn û dixwest bersîva van bidim. Ez dikarim bibejim ku li milekî pirsîne vveha re li nivîskariya min vekirin. L6 li mile din jî, xwendin, evin û hezkirina edebiyate re ¹⁶ vekir. Meriv nikare, bi tene, bi daxwaz û armanc6n siyasî, civakî bibe nivîskare edebî û berhemên edebî biafirîne. Hinge çetir e ku meriv nivîsar û kitabên siyasî binivîse. Ji bo avakirina berhemên edebî, meriv dive, berî her tiştî, ji kiteban, edebiyate, cihana edebî û xwendin6 hez bike. Meriv dive bibe pardare vve cihana taybetî ya edebiyate. Eger yek ji min bipirse û bibeje "li ber dile te tişte herî ezîz çi ye" ez 6 bibejim, "edebiyat e."

Edebîyat û bi taybetî jî roman, cîhaneke taybetî ava dike û xwendevanan dibe vve cîhane. Gelek aliyan v6 cîhane bi cihana reel ku em t6 de dijîn, dimine, ¹⁶ ne evv bi xwe ye. Cihana edebî ya romane re li xwendevan

vedike ku evv hîn betir bir bi xwe, bi der û dora xwe û bi cîhaneke çetir, xweştir bibe. Cihana romane, ji aliye hîş, pejn, bîr û zanîne, ji cihana reel berfireh û kûrtir e. Le di eynî wexte de, p6wendiya vve bi cihana reel re jî xurt e. Evv hem xweser e, hem ji bo cihana ku em te de dijîn, mesaj e. Bele, mesaj... L6 mesaj en vvisa ku evv bi xewn, xeyal, imaj û bûyer û lehengen çekirî ve rap6çayî ne. Evv bi ravekirin, agahî û zanînen cûda û devvlemend hatine neqîşandin û kemilandin. Armanç bi v6 yeke evv e ku çaxa xwendevan romanek dixwîne hem xwe te de bibine û bibeje, "bele, eynî mînajiyane ye" û hem jî xwe betir penverdekiri û zane hîs bike da ku n6rîn û hîs6n wî/w6 yen li ser her aliyen jîyan û cîhane devvlemendtir bibin.

Loma, bi bavveriya min, em kurd pir hevvedarî hunera romane ne. Xwendin û nivisîna romana kurdî d6 me hemûyan devvlemendtir bike, cihana me ya hundirîn çetir bike.

Pirsiyar 2: Tu dikarî ve mesele hinekî vekî. Cima romana kurdî?..

M.U.: Roman, di man'a fikrî de hûmanist, şoreşger û rexnegir e. Evv hûmanist e, ji ber ku her tişte ku bi insan û insaniyete ve giredayî ye, ne dûrî romane ye, her tişte romane ji bo însan û çeyiya insan e. Hermîna ku bi latînî hatiye gotin, "Homo sum, nihû humani a me alienum esse puto" (Ez însan im, tiştên insanî ne xerîbî min in.) Evv şoreşger e, ji ber ku roman zarok û berhema dem6n guherîn û şoreşan e. Evv rexnegir e, ji ber ku armanca romane, fahmkirina revvşe û bilindkirina pela bîr, zanîn, guherîn û peşvexistine ye.

Cima ez vveha li ser romane dipeyivim?.. Ez nivisîn û xwendina romana kurdî pir girîng dibinim. Ji her wexte betir îro hevvedarî bi nivisîn û xwendina romana kurdî heye. Civata kurdî îro, bi her avvayî, di nav guherînen mezin û bingehin de ye. Dan û standînen civakî, p6wendiy6n aborî, adet û ûsil6n çandî, pîvan6n fikrî û hîsî... ev hemû bi lez diguherin.

Ez spasdare vve me ku hûn min mîna "hîmdare romana kurdî li Tûrkiye" dibinin. Ev, ji bo min serbilindahî ye. Le eğer min dest p6 nekira jî. hin6n din d6 dest p6 bikirana. Ji ber ku wext hatiye. Wexta nivisîna romana kurdî hatiye, - digel ku kurd pir li pey mileten din mane. Ê ez dive bibejim ku ji romanen min p6 ve jî romanen ku bi zaravaye kurmancî hatine nivisîn hene. Meriv div6 nemaze behsa s6 romana bike; "Sivane Kurd" ya Erebe Semo, "Gundike Dono" ya Mahmut Baksi û "Zeviyen Soro" ya Nuri Semdin.

Tarixa edebiyata cîhane nav6 penc nivîskaran, mîna r6ber û hîmdare hunera romane, berp6şî me dike; Cervantes (ispanyol), Grimmelshausen (alman), Daniel Defoe (İngiliz), Alain-Rene Le Sage (fransiz) û Jonathan Svift (ingiliz). Cara yekemin van nivîskaran dest bi ş6veke nû ya vegotine kirine û roman afirandine. Romanen vvan li ser vvesfen civakî, tarixî û çandî yen vvelaten vvan ava bûne. Bi vî avvayî, vvan romana netevveyî anîye pe. Ê di ser ya netevveyî re jî, vvan berhemên yekemin y6n romana navnetevveyî ava kirine û li gora xwe hin hejahiyen nû li edebiyata cîhane z6de kirine. Ma qehreman û lehengen romanen vvan, mesela Don Gjuijote yan Robinson Crusoe yan jî Gulliver ne nas6n me ne jî?

Eğer em li vvan hal û merc, devvr û demen derke tin û avabûna van nivîskaran û berhemên vvan biniherin, em 6 bibinin ku evv hemû zarok û berhemên revş û dem6n guherîn û şoreşan in... Henvekî ku nas e, roman li Avvrûpe derketiye, evv hunereke Avvrûpî ye. Çaxa nivîskaren ku min qal 16 kirin, romanen xwe nivisîn yan jî dest bi nivisîne kirin, Avvrûpa, bi her avvayî, di nav guherineke bingehin û şoreşger de bû. Jiyan û pevvendiyen civakî bi temami digiherin; devvra axa û began û feodalizme xelas dibû û devvreke nû, ya burjuvazî û kapitalizme dest p6 dikir. Mîrekiy6n Avvrûpaye ji hev diketin û Avvrûpa ber bi devvleten netevveyî diçû. Tixûben teng û girtî hildivveşiyen, agahî

û zanîn zûtir vediguhezîn civate. Hevvedarî bi enformasyon û agahiye hîn zedetir dibû. P61a xwendin6 bilind dibû, xwenda zede dibûn. Hînbûn û penverdeyî, ji bo peşketina civate, giringiya xwe îspat dikir. Meriv ji p6wendiy6n eşîrtî, malbatî û binemaliye xelas dibûn û şexsiyeteke nû ya indivudalist vverdigirtin. Gotin û guhdarikirine cihe xwe berdida xwendin û nivîsîne...

Ûji van guherîn û şoreşen civakî y6n nû re şevveyen nû y6n edebiyate diviyan.

Welate kurdan, nemaze perçe Tûrkiye, îro di nav guherîneke vveha bingehin de ye. Guherînen ku Avvrûpaye berî niha bi 300-350 salan derbas kirine, îro xwe gîhandiye cem kurdan. Ne hevvece ye ku meriv li vir qala van guherînen bingehin bike. Le kurd hev dikarin qîma xwe bi pevvendiyen kevnare bînin. Evv nema dikarin qîma xwe bi şevveyen kevnare yen vegotin û edebiyate bînin. Parastina şevveyen kevnare jî gelek girîng in, ¹⁶ însane kurd baş guheriye, bi away6 kevn nafîkire, najî û hîs nake. J6 re şeweyen nûjentir div6n ku evv xwe pe ifade bike, xwe te de bibine, cihana xwe ya nefsi û hîsî devvlemendtir hîs bike.

Giringiya romana kurdî di vir de ye; evv dikare bibe "dengbeja nû ya van guherînan". Romana kurdî dikare alîkari li însane kurd bike ku evv hejayî û xweşiyen jiyane bibine, şexsiyeta kurdî hîn çetir nas bike, p6wendiya xwe û tarîxa xwe hîn xurtir bike, betir bîr bi guherînan bibe, ji bo jiyana nûjen ya civakî xwe hazir bike, bi xwe bavver be, hîs û pejn6n insanî û netevveyî hîn baştir binase, hîn xurtir di nav civate de bilebite, cihana xwe ya hundirîn kûrtir bike, n6zîkahî li cihana derve bike, dinyaye hîn çetir bizanibe.

Û li mile din jî, romana kurdî dikare zimane kurdî y6 niviskî pir peşve bibe û devvlemend bike. Formaromane, ji hemû formen din y6n edebî û hûnerî betir, ji bo peşvebirina zimanan, musaîd e. Îmkanen vv6 hîn pirtir in. Ziman dikare te de, mîna lehiyekî, biherike, xwe fireh û kûr bike, ş6we û ûsliben curbecur

biceribîne. Xwendevan jî dikare, piştî hînbûna xwendina kurdî, bi hesanî û kefxweşî, pevendiyeke xurt bi zimane xwe re bîne pe. Û ya herî girîng jî, xwendevan dikare, bi alîkariya xwendina direj ya romana kurdî, edî bi kurdî bifikire.

Em dive xwe nexapînin û tiştêkî pir vekirî bibinin; di nav v6 aloziya guherînan de, eğer zimane kurdî nebe zimane nivisîn û xwendinê, nivîskar û xwendevanen kurdî pir zêde nebin û eğer zimane kurdî ronensanseke tekûz derbas neke, tu peşeroja zimane kurdî li Tûrkiye nîn e. Evv 6 vvinda bibe. Devvr û devvran guheriye. Bere civata kurdî girtibû. îro evv vebûye û zimane tirkî bi deh kanalen xwe yen televizyone, bi radyo û dehhezaran kaseten xwe y6n ştranan, bi dehan rojname û kovaren xwe, bi sîstema idarî ya devvlete ketiye nav civata kurdî û zimane kurdî dixwe. îro li gundan jî zarok bi tirkî dipeyivin. Diy6n vvan ku bi tene çend gotin tirkî dizanin, ji ber tesîra televvizyone, bi zaroken xwe re bi tirkî dipeyivin. şivane kurd îro li sere çuyan, mîna bere li bilûra xwe naxîne û stranen kurdî nabeje. Evv bi teyba xwe ya biçûk, bi tirkî, li kaseta dengbejen ku bi tirkî dibejin, guhdarî dike... Berî niha bi demeke direj, Celadet Ali Bedir-Xan di kovara HAVVAR'e de, 1932, di vware ziman de vveha gotibû; "Miletên bindest heyina xweji serdesten xwe bi du tiştan bi qeweta du çekan diparezin. Ol yek. Zman dudo. Le heke ola milete serdest û bindest yek bibe, hingî çek yek bi tene ye û bend tene zman e." Le eğer ziman jî here, hînge evçend 6ş, ked, xebat, cefa û fedakarîji bo çi?..

Ji ber v6 yeke jî, nivisîn û xwendina romana kurdî, îro, ji her carî girîngtir e. Kurd dive hevvl bidin ku bi dehan, sedan, hezaran nivîskar dencin. Hejmara roman û berhemen kurdî y6n edebî dive, yekcar, pir zêde be. Beguman îro gelek asteng li ber xwendin û nivisîna zimane kurdî hene. Ev diyar in. L6 em divê hevvl bidin. Destpek her dijvvar e. Le vvekî din jî re û çare nîn e.

Yek ji hevî û daxwazen min 6n herî mezin evv e ku di peşeroje de gelek nivîskar û romannivîseren kurdî derkevin û romana kurdî evçend bi peşve bibin ku ne bi tene kurd, henveha hemû cîhan p6 serbilind bibe.

Pirsiyar 3: Romana te ya çaremin "Rojek ji Rojen Evdale Zeynike" li ser jîyan û dewra Evdale Zeynike ye. Di xebata te ya edebî de cihû rola Evdale Zeynike çi ye?

M.U.: Evdale Zeynike yek ji lehengen min en cihana zarotiya min bû. Carina Evdale Zeynike şev6n zarotiya min dineqîşandin. Li mala me, ji bav û kalan mayî, bilûreke spehî hebû û bave min pir xweş¹⁶ dixist û pe re digot. Strana Qulingo û feleka xayin ji vvan rojan yadîgarî min in.

Ji m6j ve bû ku min dixwest romaneke destanî, bi zimane destane binivîsim. Mebes û armanca min bi v6 romane ev bû; min dixwest hin bûyer û lehengan li dora mefhûmen mîna, evîn, insanîyet, hîs6n insanî, biratiya miletan, serdestî û bindestî, hez û quweta stran û hünere, dostî û îxanet... bicivînim. P6şî min haziriy6n xwe li ser destana "Siyabend û Xece" kirin. Min gelek celebên gotina ve destane civandin û li gelek dengbejan, nemaze yê Suriye, guhdari kirin. L6 paş6, min devj6 berda. Ji levvre min nihert ku ez 6 nikaribim evv haway6 insanî ku min dixwest salix bida, bireşînim ser romane û revvşa devvr û demen mîrekiy6n kurdan, mîna bergeheke romane, bidim.

Min nihert ku Evdale Zeynike, mîna dengbejekî kurd û figurekî mitolojik, baş li mebes û armançên min te. Loma min romane li dora şexs6 vî ye efsanevî hûnand. Hermîna ku di romane de jî te gotin, Evdale Zeynike bav û bapîre dengbej û çîrokb6j6n kurdan e. Tesîra vî li ser strana kurdî û edebiyata devkî pir z6de ye. Min xwest, ez hem bi henceta Evdale Zeynike romana ku min dil dikir binivîsim û hem jî Evdale Zeynike, dengbejiya vî, zar û zimane vî ji nû ve "aktualîze" bikim. L6 li v6 dere 6z div6 tişteki ku min li gelek cîh6n din jî gotiye, dubare bikim; romana "Rojek ji Rojen

Evdale Zeynike" ne otoboyografiya Evdale Zeynike ye. Ji çend stran6n wî pe ve, hema çî bigire, hemû roman çekirî/lihevanî ye.

L6 bele, di vî vvarî de tişte herî girîng ev e; bi ya min, nivîskare kurd dive bi edebiyata xwe ya devkî û ya klasik re pevvendiyeke xurt dayine. Ê ev pevvendî div6 di berhemen wî/w6 de baş xuya be. Eğer edebiyata Evvrûpaye îro evçend xurt û tekûz e, yekji sebeban jî ev e; dan û standina edebiyata îro bi ya do re pir xurt e. Bi zimane edebiyate ji v6 pevvendiye re dibejin intertextualite. Yan6 pevvendî û diyaloga nivîsaran. Di nivîsar û berhemen îro de si, tahm. deng û pej6n do hene. Nivîsar, nivîskar, leheng, bûyer, tecrûbe, ceribandin, bîr, bavverî û fikiren do alîkarî li nivîskare îro dike da ku evv berhema xwe biafirîne. Xwendevan jî, bi vî avvayî, do dinase, îro dibîne û bîr bi sibe dibe. Loma jî edebiyata Evvrûpe ji roj6n Homeros û vir ve hem yekgirti ye hem jî her berhem te de xweser e. Gelek nivîskaren evvrûpî berhem û romanen xwe li ser destana Odysen ava kirine. Bi v6 şevveye, vvan ev destan ragîhandine roja xwe û eseren xweser jî afirandine. T.S. Eliot, şahîre navdar 6 xwediye xelata Nobele, li ser adet û ûsilen kevnare û nûjeniyê vveha dibeje; "Tu şahir, tu hunermend bi sere xwe tene man'eyeke tekûz nade. Man'eya wî ya tekûz, nasîn û zanîna wî bi pewendiyen wî yen bi şahir û hunermenden mirî re miyeser e." Yan6 meriv dikare qîmet û hejahiya şahîr/nivîskar û hunermende îro bi alîkariya y6n do binase. Y6n îro û yen do mîna helqey6n zincîreke direj in. Zincir, tarix e. Bi tarîx6 re pevvendî û di nav tarîx6 de bûyin, ji bo her tiştî, pevvist e.

Ji herkesi betir kurd û nivîskar û hunermenden kurd dive di v6 bîr û şî'ûre de bin. Tarîx, wext6n tarûci, bûyer, tecrûbe û şexsiyeten tarixî y6n curbecur dive hertim li nik nivîskar û hunermende kurd be. Her mîna nivîskar, dive berhem û eseren wî/w6 jî bibin helqeyeke metin ya zincîra tarîx6. Nûjenî, înkarkirina

rabirdûye nîn e. Ji bervajîye, nûjenî û avakirina berhemên nûjen bi tene dikare li ser hîmên tekûz yê rabirdûye vverin pe. Loma jî, gava deng, pejn, hîs, tecrûbe û gotinên devvren bihurî di nav berhemeke nûjen de hebin, hingê ev berhem hîn betir devvlemend, edebî û hêja ye. Meriv pe hîn betir dema nû jî fahm dike.

Gelek deng ji dewrên bihurî li oda min a xebatê, li ba min in. Ev tîrên û dibin mîvanên min. Evdale Zeynîkê jî yek ji vvan e. Min ev ezimand û bi henceta vî û denge vî min dil kir ku berhemeke nû yadgarî xwendevanan û kitabxana kurdî ya tarîxî bikim...

Pirsîyar 4: Ji "Rojek ji Rojen Evdale Zeynîkê" pe ve, em e kyan berhem û romanên te yê nû bubînin?

M.U.: Ev bûn nêzîkî se salan ku ez li ser antolojîyêkê dixebitim, "Antolojîya Edebiyata Kurdî, 1900-1992". Komeke fireh ya nivîskar, şahîr, zimanzan û edebîyatnasên kurdî jî alîkarî li ve xebatê dikin. Di vê Antolojîyê de hemû perçeyên vvelet û hemû zaravayên kurdî hene. Hem şahîr, hem jî nivîskaren pexşane te de ne. Ev bi tîrên latînî ye. Herkesî, bi qasî xwe, alîkarî li vê xebatê kir. Ev xebat li ber xelasbûnê ye.

Pîştî Antolojîyê, min dil heye bî dest bi romana "BîraÇedere" bikim. Ev roman ê li dora jiyana Celadet Alî Bedîr-Xan bî risandin. Ji 1985-an û vir ve, xebatên min li sere heye. Le heta niha min xwe hazîr hîs nedikir. Ez bavver im, niha, ev fikir û xebat bî kemîlye û hatiye qata nivîsîne.

Pirsîyar 5: Gelo gotîneke te ya darvîn jî bo xwendevanan me heye?

M.U.: Jixwe min gotîna xwe direj kir. Hûn bîjîn. Hevvedarî bi weşanên kurdî, mîna kovara vve, pîr û pîr e. Eger em bîxwazîn ronasanseke di ware zimân, hûner, çand û edebîyata kurdî de bînin pe, ev ê bi alîkarîya weşanên mîna ya vve be. Ji bo kovara vve, ez umrêkî direj dil dikim û serfirazîya vve dixwazim. Gelek spas...

Kovara Berhem, hej. 2, 1992

Nivîskarî û Xwendevanî

1- Heta niha çar romanen te derketin. Beşik ev serfiraziyeke mezin e. Le geloji bo xwendina romanen kurdî eleqa xwendevanan çawan e? Tu çawan dibim, ji kerema xwe re dikarî hinekî behs biki?

Mehmed Uzun: Berî her tiştî ez dive li ser serfiraziye çend gotinan bibejim... Li gelek cîhên din jî heval, dost û xwendevanan kurd min pêroz dikan ku min çar romanên xwerû kurdî nivîsîne û vveşandine. Ez spasî vve û hemû hevalen din dikim. Le eger gotin vvere ser serfiraziye, ev serfirazî, ya gele kurd e. Ez, mîna lavvekî millete kurd, bi kare xwe, yane bi kare ku ji min te, rabûme. L bele da ku ez di kare xwe de bi ser kevim, hevcedariya min pir bi ziman, çand, adet û ûsil, gel û vvelate kurdî heye. Eger evv nebin, bi îhtimaleke mezin, ez hiç im, ez 6 nîkaribim eser û berhemen nû biafirinim. Tarixa keserkûr, çanda rengin, folklor devvlemend, zimane zelal, jiyana bîndest, libencvedana bedevv, kef û heneken civata sade... ev hemû milên gele kurd, ji bo min, kahniya nivîsîn û afirîne ne. Evv şevvk û heyecaneke behempa didin min da ku ez dilopeke nû li edebiyata kurdî zêde bikim. L6, piri caran, ez pir li ber xwe dikevim û şerm dikim ku ez nîkarim hîn betir bixebitim, hejatir û devvlemendtir binivîsim, zedetir eser û berhemen yadîgarî gele kurd bikim... Ji ber ku gele kurd ku ev zedeyî 150 salan e ku bi dil û can li ber xwe dide, ji bo mafen xwe yen netevveyî û insanî dikoşe, hejayî eser û berhemen pir bedevv û bilind e. Loma jî eger di romanen min de behsa serfiraziye bibe, evv, ya gele kurd e û xwediyê vvan jî, dîsan, gele kurd e.

Herçî eleqa û xwendina romanen e, mixabin zede

haya min j6 nîn e. Weşanxane û kom6n belavkirine romanen min belav dikin û bi xwendevanan digihînin. Ez baş nizanîm ka evv çiqas û çavvan belav dikin. L6 carina nevalen gerînde yen weşanxanên ku kiteben min vveşandine û belav kirine, li min diğêrin û bi k6fxweşî behsa name û telefon6n ku ji vvan re hatine, dikin. Ev, mile pratik 6 revvşa îro. Le bele, milekî din 6 mesele heye ku em div6 tu carî ji ber çavan nerevîn; nivisîn û xwendina kurdî nû ye, he di destpeke de ye. Ev jî rastiya me ya kiret e.

Hervvekî ku te zanîn, s6 sitûn6n bingehin en edebiyate hene; nivîskar, xwendevan û rexnegir. Çaxa ev hers6 ling hebin meriv dikare, di maneya fireh de, qala edebiyateke bike. Eğêr em Kurdistana Iraq6 nehesibîn, meriv dikare bibeje ku kurd û vvelate kurdan, hema çî bigire, ji van hers6 stûnan jî bepar maye. Bi gotina Seydaye Ehmede Xanî "bazar qewî kedad" bûye. Ji sedsalan û vir ve ye, kurdî bi tene di medresan de hatiye xwendin. Evv nebûye zimane dibistan û xwendegehan. Tradîsyoneke tekûz a xwendin û nivisîna kurdî li vvelet çenebûye. Welat jî bo derve, girtî maye. Û di ser de jî, vvelat hertim di nav şer de bûye. Di revvşeke vveha kambax de meriv nikare bi hesanî û bi k6fxweşî behsa tradîsyona xwendin û nivisîna kurdî bike. Loma jî ev gotinen zerin 6n Ehmede Xanî ku li ser zimane kurdî hatine gotin, heta îro jî di cîh de ne; Ger de bibûya bi derbS menqûs/Nedîma wehe be revoaç û mexsûs/Mehbûb e, bi kes ne namîzade/Lew bextesiyah û nemirad e...

Ji bo ku tradîsyoneke vveha we*re p6, xebateke pîralî, xurt û kûr div6. Bi gotîneke din, ronasanseke tekûz div6. Eğêr xebateke vveha pîralî û rengin ç6nebe, em e nikaribin, di ve roja me ya nû de ku şoreş6n teknolojik, bi leza birûske, li pey hev ten, xwendin û nivisîna kurdî bikin perçeyekî esasî y6 jiyana kurdan. îro. h6 jî, meriv dikare bibeje ku ji bo % 95'î kurdan, xwendin û nivisîna nameyeke kurdî jî pîr dijvvar e. Loma jî v6

yeke jî, ji ber sebeben diyar, nabe. L6 xebat, teşvîk û hevuldana xwendin û nivisîna kurdî divê. Eger partiyen me yê siyasî, rêxistinê me yen civakî, komê me yen çandî û edebî û weşanê me bi vî kari jî rabin, em ê bibinin ku edebiyata kurdî de, di demeke kin de, ji texmînen mejî betir bi pêş keve.

S- Gelo romanen te di nav welet de belav bûne?

M.U.: Heta niha romana min a siyemîn Siya Evînê ji aliye weşanxana Dozê û kurtelekolîna min Destpeka Edebiyata Kurdî ji aliye weşanxana Beybûne hatine vveşandin. Yen mayî jî nihajî bo vveşîne hazir dibin.

3- Kevneşopiya (tradisyon gelenek) edebiyata me ya romane gelekî nû ye. Leivma trexneyen.edebîjî, meriv dikare beje ku hema-hema tûne. Tu bi xwe ve kemasiye çawan hîs diki?

M.U.: Em dev ji tradisyona nivisîna romane berdîn, heta niha adetekî edebiyata nivîskî jî, ji ber sebeben nas, di nav kurdan de tûne bûye. Edebiyata devkî, di her revvê û mercê de, ji xwe re hin re û avva dibîne da ku bijê û jiyana xwe bidomîne. L6 edebiyata nivîskî ne vvisan e. Beri her tiştî, bi gotina kûrden Soran, jê re şaristanî dive; çapxane, wesanxane, kitabxane, salon, xwendegêh, rexistin, kovar, rojname, vveşan û h.vv.d... Edebiyata nivîskî li bajarên bejn davê û şax dide. Gava li bajarên jiyana civakî û çandî bi pêş keve, henge edebiyata nivîskî jî xurt û devvlemend dibe. Bajaren kurdan tu carî imkan û gavê vveha bi dest nexistine. Dijmînen kurdan jî, pîr bi zanistî, hevvl dane ku bajaren kurdî, ji aliye tevgera ronakbîrî û çandî, kavi bikin. Wan re nedaye ku bajaren kurdî bibin navenda tevger û bizava çandî, entellektuelî û edebî ya kurdî... Ji ber sebeben vveha, edebiyata nivîskî, bi giştî, pîr li paş maye. Eger qal vvere ser romana kurdî, jixwe ji çend romanên pe ve tu romanên kurdî nîn in. Ez vê yeke di jiyana îro ya kurdî de kemanîyeke pîr mezin dibînim. Ez hertim ji xwe dipîrsim; Cima îro bi sedan nivîskar û bi hezaran berhemên nûjen ên kurdî de nebin? Ez pîr bi

ve tunebûne di6şim...

Hervvekî ku min li jore got; yekji sitûn6n bingehin en edebiyateke, rexne û rexnegirî ye. Eđer li vvelatekî rexne û rexnegirî heye û jiyana çandî û edebî bi rexne û rexnegiriye te xemilandin, hînge qata zanîn, tegihîştin û ronakbîriya vvi vvelate jî bilind e. Danasîn, rexne û rexnegiri, riya devvlemendî û p6şketin6 ye. Evv neqş û renga jiyaneke serfiraz e. Rexne û rexnegirî, pira navbera xelk û ronakbîran, xwendevan û nivîskaran e. Rexnegir, qasit û elçî ye. Evv, berheman vverdigire û radigihîne xelke. Wezîfa rexnegir, vvezîfeyeke pîroz e.

Ji aliye teoriye ve ev, vveha ye. L6 gava meriv li realîta jiyana civakî û çandî ya kurdî dinihere, mixabin meriv tiştêkî berbiçav nabîne. Ji ber ku jiyana edebî ya kurdî ne xurt e. Heta jiyana edebî xurt nebe, roman û çêşnen din en edebiyata nûjen nekevin nav xelk6, hînge rexne û rexnegirî d6 çavvan hebe û peşketî be. P6şî berhem û eser dive hebin da ku paşe rexne û rexnegirî jî vverin hole. Peşi em dive hevvl bidin ku hejmara nivîskar, hunermend û ronakbîren kurd z6de bin û berhem û eseren kurdî geş û devvlemend bin. Çaxa ev geşî û devvlemendî vvere p6, hînge rexne û rexnegirî jî diyar be. Tişte ku em îro di war6 rexne û rexnegiriye de dikarin bikin, ev e; eser û berhemen ku bi hezar zehmetî derdikevin û xwe digihinin me, bidin nasîn û vvan bi xelk6 bigihînin; bi dostî û biratî alîkari li hev bikin; dinyayeke ne li ser kin û rike ¹⁶ li ser germi, coş û afirîne ava bikin.

Ez dixwazim, ne mîna şîreteke, ¹⁶ mîna tecrubeyeke basîd, tiştêkî li gotinen xwe z6de bikim; hem nivisîna edebiyate (hemû çêşnen w6) hem jî rexne û rexnegirî div6 îlmî be. Edebiyat jî, eynî mîna kimya, felsefe yan geometriye îlm e. Teorî û qayidey6n v6 hene. Avahî û metodên v6 hene. Gotin, term, salixdan û zimane v6 ye taybetî hene. Heta meriv sere xwe bi ilme edebiyate ne6şîne û nekeve nav jiyana taybetî ya edebiyate, ez ne bavver im, meriv bikaribe bibe nivîskarekî yan jî

rexnegirekî biker. Ji destpeka sedasala me û vir ve, bi taybetî vvelaten Evvrûpa û Amerikaye gelek bala xwe didin îlmê edebiyate, bi hezaran akademi, enstîtusiyon û xwendegehen edebî ava kirine. Loma jî edebiyata nûjen a van vvelatan, digel edebiyata vvelaten din, pir peşketî ye. Diyar e; gava meriv bi qayide û metodan bizanibe, rîya direj û dijjvar jî zûtir û hesantir te birin... Eğer em bi termekî evvrûpayî bibejin, hînge hem afîrîna berhemen edebî hem jî rexne û rexnegirî gelekî kontsuktiv (erînî) dibe. Bervajîye v6 yeke, tiştên destruktiv (nerînî) tînin pe ku bek6r û b6sûd in. Bi xwendina çend kiteben basîd, bi mejiye partîzanî, bi kîn û dijminahiya şexsî, ideolojik û siyasî, meriv ne dikare nivîs û afîrînen h6ja bîne pe ne jî dikare rexne û rexnegiriyê bike. Bavveriya min bi quweta îmane, ilhama xwesteke nîn e. Heta meriv nebe xwendevanekî baş, meriv nikare bibe nivîskar yan rexnegir. Heta meriv mîna karkerekî, bi şev û roj, bi xîret û metod, nexebite, meriv nikare biafîrîne.

Bi bavveriya min, hevvedariya edebiyata kurdî pir û pir bi rexne û rexnegirîya îlmî heye. Ez bi xwe, mîna nivîskarekî, kemaniya v6 yeke pir hîs dikim û pir hevvedare rexne û rexnegiriyê me.

4- Di romanen te de tiştêkî balkeş e ku tu, hin mârhasen "kal", "rûspî", "pîremer" didî peyvandin. Wisa diyar e kupevgîredana nîşên kevn û yen nûjî bo te gelekî girîng e. Li gor dîtina te, ev pevgîredan yanjî pewendî çira pewist e?

M.U. - Gotina vve rast e, di hemû romanen min de pîrejin û kalemer hene. Eğer em dîsan Seydaye Ehmede Xanî bidin peyivîn, ev leheng6n romanen min behane ne da ku ez bikaribim bergeheke tarîxî jî berpeşîxwendevanan xwe y6n ezîz bikim. Hervvekî ku te zanîn, îmkan6n hunera romane pir in; meriv dikare p6 gelek merc û rewş6n cihe salix bide û daxwaz û mirazen xwe, bi gelek avva û şevveyen cihe raxîne ber xwendevanan. Cima em 6 hunera romane ji bo hişyarî û

tekûzkirina huvvîyet û şîûra netevveyî û tarîxî bi kar neyinî? (Beguman, bi serte ku em ji qayide û ûsilen nivîsîna romane bi dûr nekevin...) Bi bavveriya min, tarîx ji bo kurdan, ne bûyeren bihurî ne. Tarîx, di eynî wextê de, îro ye jî. Kurdan bi xwe tarîxa xwe nenivîsîne, nejiyane, şerh nekirine û he jî gelek aliyên tarîxa kurdî li pey sînor û qedexeyên devvletan veşartî ne. Kurd evvçend ji tarîxa xwe hatine bi dîncistin ku bûyer, pevvendî, şexsiyet û dîtinên berî 40-50 salî jî, piri caran, nayen zanîn. Devvsa tarîxa xwe, kurd, bi darê zore, tarîxên cîranen xwe hîn dibin û bi vvan dijîn. Tarîxa kurdî ne zelal e, di nav mij û dûmane de maye. Gava meriv behsa şexsiyetekî tarîxî yê kurdî dike, mîna ku meriv behsa figurekî mitolojik bike. Evvçend dûr, evvçend nediyar...

Bi bavveriya min, tarîx jî, eynî mîna nan û avê, divê bibe perçeyekî jîndar ye jiyana civakî ya kurdî. Çavvan ku meriv bê nan û avê, hevva û bîhne nabe, dive meriv be tarîxê jî nebe û nikaribe bijî. Ji bo jîndari, vejandin û veguhezandina tarîxe, roman rîyeke pir baş e. Bi alîkariya romane, vegotin, salixdan û tasvîren romane, meriv dikare kirase îro li tarîxê bike û vevê veguhezîne mala xwendevanan, ser sifra vvan... Eger meriv baş bala xwe bide gotin, bîr, hizr, rabûn û rûniştinen kal, rispî û pîremêrên romanen min, meriv bibe bibine ku evv, gotin, bîr, hizr, rabûn û rûniştinen Ehmede Xanî, Melayê Cizîrî, Mîr Bedir Xan, Celadet Âlî Bedincan, ihsan Nûrî û h.v.v.d. in. Bi henceta salixdana qehremanên romanen, ez dil dikim, bi avvayekî edebî, gotin, term, bîr, bûyer û şexsiyeten tarîxî jî veguhezînim dema nû.

Em îro li ku ne û rûye me ber bi ku ye?.. Gava meriv di nav peşketin û herikîna tarîxê de li bersîva ve pirsîyare bigere, ez bavver im, meriv e bikaribe hesantir cihe xwe bibîne û fahm bike. Hem pevgiredana nîşan, hem ya deman û hem jî ya helqeyên zincîra tarîxê, ji bo peşeroje, pir girîng in.

5- Beşik, di roman nivisandine de tecrûben te niha pirtir bûne. Di aliye ziman da jî peşketineke berbiçav bala meriv dikişine. Mesela di navbera Kurmanciya romana TU û romana Rojek Ji Rojen Evdale Zeynike da ferq heye; di ya dawîye da zimane edebî gelekî peşketîtir û xweştir e. Tu bi xîve ve yek& çavvan şirovedikî?

M.U. - Jixwe eğer ne vveha buya, min 6 ji xwe û xebat6n xwe şik bikira. Ji 1975-an û vir ve ye ku ez bi kurdî dinivîsim û ji deh salan betir e ku ez her roj bi kurdî dinivîsim. Carina bi zimanen din jî dinivîsim, 16 zimane esasî y6 niviskî, kurdî ye. Eğer tu ferq di navbera destpeke û îro de nebûya, hînge min 6 xebata xwe pûç, nerast û zexel bidîta. Ji bo zimane kurdî her div6 vveha be. Ji ber ku em xwendin û nivîsîna zimane xwe y6 zikmakî ne di dibistan û xwendegehan de, 16 bi xwe. li malen xwe hîndibin. Ronakbîre kurd bi dû re dest bi nivîsîna kurdî dike. Di destpeke de, bive-nev6, tesîra zimane ku meriv pe dixwîne û dinivîse, pir e. Zimane xwendin û nivîsîne, di eynî wext6 de, zimane fikirîne ye jî. Eğer meriv bi zimanekî din birikire, her, tesîra vvi zimanî, hem di vvare rastnivîsîne û hem jî di war6 formulekirine de, li ser nivîsîna zimane zikmakî dibe... Li nik min, hin destnivîsînen Celadet Âli Bedincan hene. Evv, di salen 1920-an de, bi kurdî hatine nivîsîn. Le bi kurdiyeke şaş û kûlek. Di navbera zimane HAVVAR'e û vvi zimane de ferqekî pir mezin heye. Di vî vvarî de, tecrûben kes û nîfşen kevn, ji bo min jî, mot â mot, rast in. Çaxa min jî dest bi nivîsîna kurdî kir, m6jy6 min jî tirkî, 16 nivîsaren min bi kurdî bûn. T6 de ne tahma kurdî hebû ne jî avva û şevveyen nivîsîna kurdî.

Berî niha bi çendeke, min yekemin romana xwe TU, ji bo çapa Tûrkiye, ji ber çavan re derbas kir. Di gelek rûpelen vve de. ez pir keniyam. Ez bi kurdiya xwe keniyam. L6 bele gava min romana çaremin, Rojek Ji Rojen Evdale Zeynike nivîsî, ez bi hesanî di nav

kûrahiyen zimane kurdî de digeriyam. Min pe dilîst, dengen ku min dixwest bireşînim nav romane, bi hesanî direşandin. Eğer vve¹⁶ nihertibe, hûn 6 bibinin ku zimane romana Evdal, zimane efsane û destanan e. Beguman, beri niha bi deh salan, min 6 tu carî nikaribûya xwe bigîhanda vvi zimanî. Gotina min ev e; çaxa meriv li ser zimane kurdî bixebite û v6 xebat6 ji bo xwe bike kar, hingê meriv dikare xwe bi devvlemendiyen zimane kurdî bigihîne. Ronakbîr û tegihîştiyen kurd ku hema piçekî bi zimane kurdî dizanin, dive rahijen vî kare pîroz û li sere bixebitin. Xebat, xebat û dîsan xebat... vvekî din tu re nîn in.

Le ez dive v6 yeke jî dîsan bi bîr bînim; ez xwe mîna hosteye zimane kurdî nabînim û nahesibînim. Ez şagirte zimane kurdî me û pe gelekî kefxweş û serfiraz im.

6- Ji bo nezîkkirina zaravayen kurdî, nivîskar dikarin roleke baş bileyzin. Gelo dîtina te li ser ve yeke çiyê?

M.U. - Gotina vve ye, nivîskar dikarin, pir bi erînî, bi vî kari rabin. Le bele, ji ber sebeben siyasî, dijvvarî û zehmetiyen zaravayen kurdî pir in. Ji bo zimanekî yekgirti wext dive. Di nav demeke kurt de, em nikarin xwe bigihînin ve armance. Berî her tiştî, ji nû ve, piştî 70-80 salan, zarava dive dîsan hevûdu binasin. Îro zarava pir ji hev dûr in û pevvendî di navbera vvan de ne bi aheng e. Ji bo harmoniya zimanekî, dive bi hemû zaravayan b6 nivîsîn û bi hemûyan kitab, kovar, rojname be vveşandin û li ser hemûyan lekolînen îlmî bete kirin. Îro li Tûrkiye di vware nivîsîna zimane kurdî de, kem be jî, hin îmkan hene. Evv dive baş vverin bikaranîn. Berhem û eseren ku li perçey6n din 6n vvelet hatine vveşandin, div6 bi leza birûske û bi rek û peki vverin vveşandin. Ferhengen zaravayan dive ç6bin. Kovar, rojname û nivîskaren perçeyan div6 vverin danasîn. û h.vv.d... Di hemû van şixulan de, vvezîfa nivîskar, beşik, gelek girîng e. Nivîskar dive

zaravaperest nebe. Yekitiya zim6n, ji bo wî/w6, div6 esas be, bi avvayekî basîd, div6 hin zaravayan ji hin6n din biçûk yan jî mezin nebîne. Û evv dive di xebata nivîskariye de metodine vvisan bibîne ku bi berhemen wî/w6 zarava nezîkahî li hev bikin.

7- Di destê te da xebaten nû hene, tu niha li ser çi dixebitî?

M.U. - Ji çend salan û vir ve ye, ez, tevî çend hevalen din, li ser Antolojiya Edebiyata Kurdî, 1900-1992, dixebitim. Evv li ber xelasbûnê ye. Li mile din ez li ser romana xwe ya nû Bira Çedere dixebitim. Ev xebat giran bi p6ş dikeve. Jixwe ez jî ecele nakim. Û min dil heye külliyyata William Shakespeare, hedî hedî vvergerînim kurdî. Ez bavver im, eğer em bikaribin Shakespeare yadîgarî kitabxana kurdî bikin, karekî baş 6, ji bo xwendevanan kurd, vvere pe.

8- TisteJcî ku tu wek daxwaz an jî mesaj bigihînî xwendevanan hebe kerem bike.

M.U. - Ez vveşandina rojnamey6n kurdî li Tûrkiye bûyereke mezin dibinim û bavver im ku evv 6 bikaribin karen gelek giranbiha ji bo ziman, çand û edebiyata kurdî bikin. Ger rojnama vve Azadî, ger Welatû ger yen din li ber dile min pir ezîz in. Em hemû bi hev re, bi biratî, bi kare ronesansa ziman û edebiyata kurdî rabin. Û di vî kari de vvezîfa herî girîng li ser mile vveşanan me ye. Ez umrekî direj û bik6r, ji bo vve, dixwazim...

- Gelekî spasji bo bersîven te.

Ezji gelekî spasî vve dikim. Hûn serfîraz bin.

RpjnamaAsarI,hej.22, 1992

Edebiyata kurdî û romana kurdî

1- Heta niha çend kitaben we derketine? Ew li Tirkiye jî derketine?

Mehmed Uzun- Heta niha penc kitaben min vveşiyane. Ji "Destpeka Edebiyata Kurdî" (weşanxana Beybûne) pe ve yen din hemû li derveyî vvelet vveşiyane. L6 du romanen min, "Siya Evine" û "Rojek ji rojen Evdale Zeynike" jî, bi dû re, li Türkiye, ji aliye vveşarccana DOZ'6 hatine vveşandin.

2- Tu dikarî, ji bo xwendevanen me, hinekî behsa romana kurdî biki?

M.U. - Hervvekî ku hûn jî dizanin, edebiyata kurdî di warê gotin û vegotina de devvlemend e. Edebiyata devkî pir xurt e, şihîra klasik hem pir xweş hem jî pir fireh û kûr e. L6 mixabin pexşana (nesir) kurdî ne evvçend xurt e. Ji ber sebeben nas, kurdan îmkane xwendin û nivîsîna kurdî nedîtine. Zimane kurdî nebûye zimane pervverdeyî, dibistan û zanîngehan. Loma jî, îro di vvare xwendin û nivîsîna kurdî de zehmetiyê pir mezîn hene. Ê gava zimanekî nikaribe li gora herikîna wexte xwe bi peşve bibe, xwe nû bike, beguman e ku evv ziman nikare teşnen nû yen edebiyate jî ava bike. Roman teşneke nû ya edebiyate ye. Evv ş6weye vegotina dema nû ye. Edebiyata kurdî, hervvekî warê din ê nû, di vvare romane de jî pir li paş maye. Heta meriv dikare bibeje; di edebiyata kurdî de vvare herî zede paştamayî, roman e. Îro meriv dikare romanen ku bi zimane kurdî hatine nivîsîn, bi tiliyê destan bihijmêre. Milletekî ku ji 20 milyonan zêde ye, îro bi tene xwediyê çend romanen e.

Eğer meriv behsa romanen kurdî bike, dive meriv behsa romanen Erebe Şemo, Eliyê Evdirehman, İbrahîm Ehmed, Rehîme Qazî, Husê Arif, Mihemed

Mukri, Mahmut Baksî û Şahine Bekire Soreklî û h.vv.d. bike. Di kurte-lekolîna min "Destpeka Edebiyata Kurdî" de hin agahî li ser van nivîskar û berhemen vvan hene. Loma ez naxwazim li vir behse direj bikim. Gotina kurt ev e; tarîxa romana kurdî pir nû ye û evv ne devvlemend e. Ez bi xwe v6 yeke kemanîyeke pir mezin dibinim. Zimanekî mîna zimane kurdî ku evçend perçiqiye û evçend li paş maye, dikare bi hunera romane di demeke pir kurt de pir bi peşte bikeve, xwe nû bike û devvlemediyen nû bi dest xîne. Ji ber ku roman, war6 ceribandina ziman e, avakirina şevve û stîlen nû ye. Roman, riya heri baş a pevvendiya xwendevanan e. Bi alîkariya romana kurdî, kurd dikarin hem edeta xwendina zimane kurdî ava bikin û hem jî jiyaneke nûjen a ronakbîrî bînin p6.

3- Temaya bingehin a romanen we însane kurd û jiyana wî ye. Gelo naven mîna Memduh Selîm Beg, Evdale Zeynîke hîtabî kîjan aliyen însane kurd dikin? Tu dixwazî di şexsen qehremanen weha de tipolojîyeke çawan reberî xwendevanan xwe bikî?

M.U. - Rast e, hin romanen min li dora şexsiyet6n nas 6n kurdî ava bûne. Nas yan jî nenas, ¹⁶ ez dikarim bibejim ku romanen min li dora "problematîka" ronakbîre kurd derin û ten. Ji mej ve ye, bala min her li ser ronakbîren kurd, tarîx û pevvendî, xebat û tecrûbe, qayide û xusûsiyet6n vvan e. Li hemû dinyaye, hertim, ronakbîr bûne reberen medeniyete û tevgeren çandî, edebî, siyasî û civakî. Wan nivîsîne, ava kirine, xelke xwe penverde kirine û li gora bernamen xwe evv bi re xistine. Li ba kurdan jî ev, her, vveha ye. Le bi bavveriya min, bîr û zanîna tarîxa ronakbîran û ronakbîriye li ba kurdan evvçend ne xurt e. Û milleteki ku tarîxa xwe baş nizane, şexsiyet6n xwe baş nas nake, bi tarîx û berhemen ronakbîren xwe re pevvendiyeke xurt nyine pe, evv millet nikare xwe ji nîr, asteng û dijvvariyan rizgar bike. Mîna millet û însan, kurd xurt û jîr e, ji bo mirin û kuştine yekta ye. Le ne ji bo xwendin, eser û

berhem, parastina tarix, medeniyet û kitabxanê. Ji Ksenefon û vir ve. herkes behsa vê rastiye dike. Bi bavveriya min, di roja îro de divê ev rastî be guherandin û aliyên xwendin, felsefe, edebiyat, çand, şuur û zanîne be xurtkirin û tekûzkirin.

Memduh Selim Beg û Evdale Zeynike du şexsiyeten kurd in. Yek zane. bîrevver û ronakbîr, yek jî dengbejekî navdar e. Yek bi xebata siyasî, xwendin û nivisîne mîjûl bûye, ye din bi gotin, stran û çîroke. (Ji me çend kesî nave Memduh Selîm Begî bihistibû?) Tu tekili û pewendiyên vvan bi hev re nîn in, ¹⁶ herdu jî naven tarîx û civata kurdî ne. Jiyan, berhem û xebaten vvan dikare, ji bo însane îro. bibe tecrûbe û nimûneyeke baş. Xwendevane/a kurd e/a îro dikare bi alîkariya vvan hem tarîxa xwe û hem jî xwe baş binase. Û hem jî peşeroja xwe. Ji ber ku merîve tarîxa xwe, rabirdûya xwe nas neke, kor e û nikare pêşiya xwe jî bibîne...

Beguman e ku ez roman dinivîsim, ne tarîxa leheng û qehremanan. Ji levve ez nikarim tasvîr û saloxdana qehremanan bikim. Qehremanen romanen min, bi her aliyên xwe, mîna me ne. Digel meziyeten vvan ên baş, kema nî û qisûrên vvan jî hene. Evv însan in. Û tarîx jî tarîxa însanan e.

4- Hûn romanen xive bi zaravaye kurmancî dinivîsînin. Gelo romanen we bi zaravayen din jî derketine?

M.U. - Naxer, evv he bi zaravayen din ên kurdî neveşiyane. Lê "Rojek Ji rojen Evdale Zeynike" transkrîbeyî soranî bûye û niha jî hevalekî wê transkrîbeyî dimilî (zazayî) dike. "Siya Evine" jî transkrîbeyî soranî dibe û hazirîya yê din jî dibin.

Hûn dizanin, pevvendî di navber zaravayen kurdî de evvçend xurt nîn e û îmkane veguhezandîne jî ne zede ne. (Bi tene li Kurdistana Iraqê ev îmkane bi dest ketine.) Di vî vvarî de jî kurd hê di destpekeke de ne. Em dive eser û berhemen xwe veguhezînin ser zaravayen xwe yen curbecur. Pêwendî dive di navbera zarava û devokên

kurdî de xurt û jîndar be. Ji bo yekitiya ziman û edebiyata kurdî jî ev yeka hane pir pevvist e. Digel sebeben din, ji ber ve sebebe jî, min, tevî gelek hevalen din 6n nivîskar. zimanzan û edebiyatnas, antolojiyeke edebiyata kurdî ya nûjen (1900-1992) amade kiriye. Te de hem nivîskaren ku bi zaravayen curbecur dinivîsîn û hem jî perçeyin ji berhemen vvan hene. Bi vî avvayî, me hevvl daye ku zarava û devok nêzîkî li hev bikin... L6 bele. hîn pir xebat div6...

5- Li gora çi hûn babet û mijaren romanen xwe hildibyerin? Hûn wan çedikin yanjî hûnji tiştên bûyî jî perçenin werdigirin?

M.U. - Berî ku ez dest bi nivîsîna romaneke bikim, p6şî ez mefhûmen (consept) romane hildibijerim. Gelo roman 6 behsa kîjan mefhûm, hîs û pewendiy6n insanî bike? Peşî ez v6 yeke tesbît dikim. Piştî ku ev mesele di sere min de gihîşt zelaliyeke pevvist, hingê ez dest bi legerîna leheng û bûyeren romane û şevve û stîla nivîsîna dikim. Ev jî, ji bo min, wexteke dijî digire. Gava min ev yek jî tamam kir û xwe bi zelaliyeke gîhand, hingê ez dest bi xwendin, legerin û xebata pratîk a hazirkirina nivîsîna romane dikim. Piştî van hemû tiştan û haziriyên jî, ez dest bi nivîsîna dikim. Yan6, bi gotineke din, çend gav, dem û merhaley6n nivîsîna romana min hene. Di nav ve heyam û xebata nivîsîna de, mijar, babet, leheng, p6wendî, bûyer jî dikemilin û diyar dibin. Beguman revv6sa ziman, çand û vvelate min, pewendiy6n min en şexsî, felsefî û ronakbîrî, bûyeren qewimî... ev hemû tesîr li tespîtkirin û diyarbûna mijar, babet û lehengan dikin.

Hin ji bûyer. pevvendî û lehengen romanen min rast in, evv hebûne, jiyane û qewimîne. L6 hin6n vvan jî çekirîne. L6 di vir de qayideyek heye ku ez dixwazim di xebata xwe de pir bala xwe bidime; roman, esereke fîktîv, yane çekirî ye û evv li gora ûsîla eseren fîktîv ava dibe. Ji ber v6 yeke jî, dive bûyer, pevvendî û lehengen romane, ger evv rast bin, ger çekirî bin. li hunera

romane vverin. Jixwe ferqa hunera romane û tarîx6 yan jî ya romane û sosyolojiye di vir de ye. Di romane de tarîxjî heye, 16 evv ne tarîx e; sosyoloji jî heye, 16 evv ne sosyoloji ye û h.vv.d... Roman hîtabî hîs û pejn6n merivan dike bi xwendevan re pevvendiyeke hîsî tîne pe-

Ez di romanen xwe de, ji ber sebeben ku min li jore qal kirin, perçey6n jiyanen jibîrbûyî, eseren rizyayî, bûyeren bihurî, stran û destan6n vvindabûyî bi kar tinim. Ez vvan jî direşnim nav romanen xwe. Di romanen min de ji rûpelen Zend-Avesta, Mishefa Reş, Quran, Hedîsen Pexember, şexe Senan, Mem û Zîn, Dîwana Melaye Cizîrî, Hawar, Ronahî, Riya Teze perçenin hene. Gelek şexsiyet6n kurd. bi gotinen xwe, di romanen min de hene. Sebeben ve yeke gelek in; roman, ji bo min, pevvendiya nivîsaran e. Nivîsar lehî ye, berhem cow6n v6 ne. Romana kurdî dive rabirdûya vvindabûyî, ji nû ve, vejîne û w6 yadîgarî xwendevane kurd bike. Ê di ser her tiştî re jî ez romanen xwe mîna helqeyeke biçûk a zîncîreke direj, qehîm û kevnare dibinim. Eger îro romanen min hatine p6 evv bi xera y6n berî min in. Evv nebûna, ez hiç nedibûm...

6- Li Tirkîye gelek nivîskar û edebiyatnas ive û nivîskaren din en kurd nenasin. Hûn ve bi çi gire didin?

M.U. - Kambaxiya revvşa Tirkîye, zor û zilma li ser gele kurd û ziman, çand û edebiyata kurdî li ber çavan e. Di revvşeke evçend xedar û nexweş de, nivîskare kurd 6 çavvan û bi çi rîyan bikaribe xwe bide nasîn? Eger em ev çend salen davvîn bidin li, bi hesanî meriv dikare bibeje ku ziman, çand û edebiyata kurdî di hemû tarîxa Komara Tirkîye de qedexe bûye. Kurdan fersend û imkan nedîtine ku berhem û eser bifirinin û xwe bi xwendevan û gele xwe bidin nasîn. Eger bala vve 16 be, hûn dibinin; hemû nivîskaren kurd, ez jî te de, li derveyî vvelet karibûne kerhatî û karker bin. Ji ber ku li vvelet şerten v6 yeke nebûne. Loma jî ne eceb e ku xwendevan6n kurd û tirk li Tirkîye nivîskar û

hunermeden xwe nas nakin.

Le îro di vî vvarî de hin imkan çêbûne; rojname û kovaren kurdî li Tirkîye divveşin, weşanxanên kurdî ava bûne, hin dezgeh û sazgehên kurdî yên çandî û edebî çêbûne. Kovara vî jî te de, berpirsiyariyeke mezin li ser mile van dezgehên e. Evv dive, zûtirîn wext, ¹⁶ bi plan û bername, eser û berhemên kurdî dendnîn û bi gele kurd bigihînin, nivîskar û hunermeden xwe bidin nasîn û ji bo xebat û karen vvan 6n çandî û edebî çîh û vvar amade bikin. Kurd bi xwe divê van karen xwe bikin û ji kesî tu alîkarî û piştgirtî nepên. heya meriv bi xwe tûne be û ne xebatkar be, kes alîkarî jî nake...

7- Di edebiyata tirkî de, şexs û şexsiyeten kurdî mîna kesên hov, nezan, keleş û h.v.v.d. ten nasîn û tasvîrkirin. Le di van salên dawîn de ev nerîn diguhere. Gelo di edebiyata kurdî de jî, mîna ya turkî, nerînen vveha hene?

M.U. - Berî her tiştî ez dixwazim nêrîneke xwe ya li ser nivîsîna bibejim; nivîsîna edebî tu carî dive li gora îdeoloji û dîtinên resmî nebe û li gora qayideyên îdeolojiyan neafire. Ev îdeoloji dikare ya çînen serdest yan jî çînen bindest bin, her eynî revvê e. Nivîsîna ku li gora îdeolojiyên resmî hatine pe, mixabin, ne edebiyata bedevv û hêja ye, evv bi tene nivîsaren propaganda û ajîstasyona wê deme ne. Ji faşîzme heta komûnîzme, gelek îdeolojiyên curbecur û li dijî hev, xwestine li gora nerînen xwe, edebiyateke bînin pe. Di dem û heyamên xwe de. heye ku evv bi ser jî ketine. Le gava ku desthilatiya van îdeolojiyan ji hole rabûye, edebiyata vvan jî hedî hedî vvînda bûye. Aleman îro Thomas Mann û Herman Hess dixwînin, ne nivîskaren ku berdevkiya hîtler dikirin. Rûs îro Puşkîn, Tolstoy û Dostoyevskî dixwînin, ne propagandîsten Stalîn...

Li Tirkîye jî, bi avabûna Komara Tirkîye re, Kemalîzme bi îdeolojiya desthelat û hemû civat xit bin nîrekî totalîter. Vê îdeolojiye jî xwest li gora xwe edebiyateke bine pe, -beguman bi destê berdevken xwe.

Di v6 edebiyata "ideolojik" de, mîna her tiştî, kurd jî berevajî ne. Kemalîzm û her celeb meriv û dezgehen vevê edenî, ¹⁶ kurd vvehşî ne. Evv ç6yiya kurdan dixwazin, ¹⁶ kurd vvan fahm nakin û li dijî "ç6yiyî" derdikevin... meriv dikare vveha direj bike. Çi qîmet û hejahiya vevê edebiyate heye? Çi p6wendiya v6 edebiyate bi insaniyete heye?.. îro rûmeta kemalîze e mîna bere ye, bi taybetî jî di nav ronakbîren peşverû de. Loma jî edebiyata kemalîzme îro ne mîna rûmeteke, ¹⁶ mîna şermeke te dîtin. L6 h6 jî zirara ve edebiyata neînsanî li ser merivan pir zêde ye. Edebiyata kurdî û nivîskaren kurd dive di i vvarî de jî gelek tişt bikin.

Eğer em vverin ser edebiyata kurdî û nivîskaren kurd. dive kurd xwe ji şaşî û çewtiyê ku nivîskaren kemalîst kirine, biparezin. Nivîskaren kurd dive, bi tene, di xizmeta ziman, çand û edebiyata vvelate xwe û insaniyete de bin. Nivîskariya serok, ideoloji û komikan şixulê rojane ye û feyda ve celeb nivîskariye ji xwediyên re jî nîn e. insaniyet, xweşî û serfiraziya merivan, vvekhevî û biratiya ziman, çand û edebiyatan dive hîmê esasî yê edebiyata kurdî û nivîskaren kurd bin. Gava nivîskare urd dijminahî li ziman, çand û edebiyata tirkî bike, evv jî dibe "nivîskarekî kemalîst" e kurd. Me divê hay ji v6 revvîşa kiret hebe û berhemên me divê bibe pira biratî, vvekhevî û dostiya ziman û çandan.

8- Hin nivîskar romanên xwe li gora merc û şertên xwe yê siyasî û civakî dinivîsin. Mesela nivîskarekî îslamî romanên xwe li gora pîvanên îslamî dinivîse. Ev yekê ji bo komunîstekî yan jî ataîstekî derbas dibe. Merc û şertên we yê çandî û şexsî çiqas tesîr li romanên we dikin? Pîvanên "unîversalîzma" Mehmed Uzun çî ne?

M.U. - Ev pirsê vevê, pirsê jorîn temam dîke. Bersîva min jî de bersîva jorîn temam bike. Hervvekî ku mingot, b6 guman e ku revvîşa rojane ya siyasî, şexsî, civakî û çandî tesîr li nivîskar dîke. Û heta dereceyeke

ev tesîr di nav eser û berhemen nivîskar de jî dixuyin. L6 bi bavveriya min, bi tene dive hewqas be. ne z6de. Ez bi xwe ne li dijî "edebiyata çîn û îdeolojîyan" im. Ji bervajîye, ez van jî mîna devvlemendîyeke jiyana çandî û edebî dibinim. Milletekî jî gelek dîtîn, kom û grûban t6 pe. Zimanekî jî ji gelek zarave û devokan te pe. Hebûn û çalakiyen vvan devvlemendî ye. L6 eğer gotin vvere ser hejahî û kalîta vvan a edebî, hinge şiken min pir in. Ez nikarim li kesî tavvsiye û şîretan bikim ka evv 6 çavvan binivîsîne. Le ez dikarim ji bo xwe bibejîm; ez tu carî naxwazim bibim "nivîskare dîtîn û grûban" û li gora vvan dîtîn û grûban binivîsim. Ez di xizmeta ziman, çand û edebiyata kurdî de me, bi kefxweşî xizmetkariya vvan dikim. Û peşketina vvan serfirazî û k6fxweşiya min a herî mezin e. Di ziman, çand û edebiyata kurdî de ne bi tene dîtînek yan jî grûbek, gelek dîtîn, grûb, çîn û tebeqe hene. Evv hebûnen hemû kurdan in. Ez ji bo hemûyan dinivîsim. Ez dixwazim, bi qasî xwendevanekî nûjen, seydayekî günde heri dûr, bi qasî xwendevanekî "çep", xwendevanekî "îslamî" jî bibin xwendevan6n romanen min.

Her mîna vve, carina li derin din jî ji min dipirsîn ka îdeoloji û dîtînen min çi ne. ez bi kîjan kom û grûbî re me. Helbet, li gora min, dîtînen min 6n şexsî hene û di jiyana xwe ya şexsî de jî hin tiştan dikim. L6 ez nikarim berhemen xwe bikim qurbanî van dîtînen şexsî. Ev 6 karekî gelek basîd be. Nivîskariya min div6 li gora qayideyen edebiyate û ji bo ç6yî û rindiya ziman, çand, edebiyata kurdî û insanîyete be. Ji ber v6 yeke jî hemû grûb û kom6n kurdî dosten min in. Ç6yîya vvan her daxwaza min e. Ez hebûn û peşketina vvan mîna peşketina gele kurd dibinim.

Herçî "universalîzm" e, ez ji demeke direj e, li derveyî vvelet, di nav ziman û çanden cihe de dijîm. P6wendiyen min bi ziman û edebiyaten cihe re hene. Gelek nivîskaren ku ji ziman, vvelat, çand û dîtînen cihe t6n, heval û dosten min in. Ez bi van pevvendiyan gelek

kefxweş im, ji ber ku evv gelek tişten nû hinî min dikin û alîkarî li min dikin ku ez bikaribim di nivîskariya xwe de "pencereyê nû" vekim. Universalîzm ji bo min, pîwendiya ziman, çand, edebiyat û adeten cihe ne; nêzîkî li cîhane kirin e; cîhane ber bi xwe rakeşandin e; insaniyet e, perçeyekî însaniyete bûyin e. Par min ceribadinek, bi nave "Welate Xerîbiye" nivîsî. Li vvir, ez hinekî behsa pîrsa vve jî dikim û dibejim; "hevûdusîna ziman û çanden cûda û dan û standina tecrûben insanî yen adet û ûsilSn cûda dikare bibe sebebe guherînen bi heyecan û heja û bibe kahniya avahî û afirînen deûilemend... Ez ıvîsan barîver im ku ditin, ideal, şewe û tevgeren nû, pîri caran ji koçen mezinnasîna ziman û çanden nû, dyîtiyen çadî û civakî, tevliheviya ruhî û civakî û guherînen mezin ten pe... Ev berpirsiyarî, bir û hîsen navneteweyî kuji guherîn afirandin, nasîn û tekiliya çandî dizen di eynî wexte de, bîngehe şeweyen jiyin ûjVarînen demokratik, insanî û rengin e."

9 - Hûn dikarin hinekî behsa xebatê xwe yê nû bikin?

M.U. - Ji demeke direj e ku ez li ser romaneke dixebitim; Bîra gedere. Ez û romane rabûne hev, herroj şer û pevçûna me ye. Ez pîr dil dikim ku di vî sere dijvvar de bi ser kevim. Û heta ez bi ser nekevim, tu rehetî jî, ji bo min, nîn e. Le biserketin jî hê dûr e... Digel ve xebatê, hin xebatê din jî hene, ez naxwazim sere vve bi vvan bişînim. Jixwe gava evv derkevin, hûn 6 vvan bibinin...

Tevî spasê xwe, ez biserketin û serfiraziya vve, ji dil, dixwazim. Hûn bijîn.

Kovara Nûbihar, hej. 9, 1993

Edebiyata devkî û edebiyata nûjen

1- Li ser cih û girîngbûna edebiyata devkî (stran kilam, çîrok, destan, gotinen peşyan û hıvd) di nav çanda kurdî da tu çi difikirî?

M.U. - Min di gelek cîhen din de jî gotiye, edebiyata devkî, folklor û zargotina kurdî gencîneyeke behempa ye. Li ba kurdan edebiyata devkî pir xurt e. Di kiteba min "Destpeka Edebiyata Kurdî" de beşekî taybetî li ser edebiyata devkî ya kurdî heye. Di vir de, li derekî vveha t6 gotin; "zordariya sedsalan, b6pariya zanîn, penverdeyî û ilme, koçerî, eşirtî û girtîbûn vvele kiriyê ku edebiyata devkî bûye ş6wey6 esasî y6 vegotine... Ji her netevve û gelfî betir, kurdan bavverî bi gotina devkî aniye û bi edebiyata devkî û folklore giredayî mane. Her leger û xebata ku li ser edebiyata kurdî cebe, div6 xwe bigihîne edebiyata devkî û 16 hür be. Ev şevve û avvaye vegotine ne bi tene roj6n bihurî û rabirdûye bi bîr tîne û pe giredayî ye. Ji bervajiyê, bi avvayekî gelek balkeş, tevî tekiliyen bi roj6n bihurî re, evv modern e. Yan6 ev avvaye vegotine hertim xwe nû dike, vedijîne û gotina nû ya îro jî li v6 edet û ûsila tarîxî zede dike. Bi vî terhî, di ware şexsiyet, qereker, çand, edet û ûsil6n netevveyî de, yekitiyeke, diasporayeke kurdî te pe... Bi alîkariya gotina devkî, li milekî, ji sedsalan û vir ve, çîrok, stran, kilam, destan, rîvvayet û gotinen kurdî vediguhezînin nifşen nû û bi vî avvayî 'kontinuitet'îya vvan te parastin, li milekî din jî, bûyer û p6şketin6n nû û nûjen jî t6n vegotin û evv jî li y6n kevn z6de dibin... Edebiyata devkî ş6we û away6 vegotina çandî ya xelke ye... Ev edebiyata devkî ya devvlemend, beguman, ji bo

edebiyata niviskî û pexşana (nesir) kurdî jî bingeh û hîme esasî ye. Edebiyata niviskî li ser vî hîmî ava bûye û şax daye."

2- Di vî vvarî da li ser kar û xebaten ku heya îro hatine kirin, dîtinen te çi ne? Bi dîtina te, xebatkaren çand û vejeya kurdî, ji bo berhevkirin, parastin û newindabûna van hebûnen me tiştên ku ketiye ser mile wan bi cîh anîne?

M.U. - Yek ji vvezîfen me yen heri girîng, îro, evv e ku em bikaribin gencîneya edebiyata devkî, tevî hemû çêşnê vevê, bidin hev û vvan binivîsin û çap bikin. Edebiyata devkî îro jî, ji bo edebiyata nûjen çavkaniya heri giranbiha ye. Di warê berhevkirin û vveşandine de, li Kurdistana Iraqê, Yekitiya Sovvyete ya kevn, nemaze li Ermenistane û li Evvrûpaye gelek tiştên heja çêbûne, gelek eser û berhemen biqîmet derketine. Le li Tûrkiye, ji ber revvşa siyasî.hema çi bigire, hiç tiştêkî çênebûye. Le îro evv yasax û qedexeyê li ser zimane kurdî li Tûrkiye rabûne. Rojnameya Azadî jî t6 de, îro rojname û kovaren kurdî derdikevin. Ev, pêşketineke gelek girîng e. Kurd divê vê pêşketine baş bi kar bînin û xwe bigihînin xezîneyê zargotina kurdî. Li milekî, ev eser û berhemen ku li derveyê vvelet divê bi lehûrbûneke zanistî û çapeke bedevv bînin vveşandin, li milekî jî di nav xelke de gencîneyê edebiyata devkî, tevî varyasyonan, bînin berhevkirin û çapkirin.

3- Bi dîtina te, ji vir pe da mirov çi dikare bike? Peşniyaren te çi ne?

M.U. - Tûrkiye divê bibe navenda çap û weşanê kurdî. Berhevkirin û çapkirina berhemen edebiyata devkî jî karekî hem pir dijvvar hem jî pir ciddî ye. Piraniya kesen ku heta niha bi vî kari rabûne, ne bi avvayekî îlmî, bi evin û eşqa welatparêziyê ev kar kirine. Beşik kare ku vvan kiriye. pir heja ye û ez pir

qîmet didime. L6 ji îro û p6 ve, ev kar d6 cima bi metoden hîn îlmîtir neye p6? Ez nizanim ka çiqas realist e, 16 enstîtu û weqf6n ku niha li Tûrkiye t6n damezrandin, bikaribin bi vî kari rabin, vve riya herî baş be. Beguman kes û şexis jî dikarin vî karî bimeşînin, - ku heta niha vveha bûye. L6 xebateke yekgirti û hevkarîyeke tekûz d6 vî karî hîn baştir, xurtir û devvlemendtir bike.

4-Te bi xwe di vî warî da tiştek kiriye? heger di vî warî da xebaten te hebin, tu dikarî behsa wan bikî?

M.U. - Hervvekî ku hûn dizanin, ez ne folklorist im, romannûser im. Di vware civandin, sinifandin û vveşandina folklorê kurdî de tu xebaten min nebûne. L6 perç6n berhem û eseren edebiyata devkî hemû romanen min neqîşandine. Meriv dikare bibeje ku piraniya romana min a yekemin TU folklorik e. Romana min a duvvemîn Mirina Kalekî Rind, bi piranî, li ser edet û ûsil6n kevn e. Perçene ji "Cembeliye Heqar6 û Binevşa Narin" û hin tiştên din di romana min a siyemîn Siya Evine" de hene. Romana min a çaremin Rojek ji rojen Evdale Zeynike jixwe, bi temamî bi zimane destane hatiye nivîsîn û ji aliyekî ve, li ser devvlemendî û bedevviya edebiyata devkî ye... Min li derekî din jî, bi kurtî, li ser v6 mesele, vveha gotibû; "Bi bavveriya min, nivîskare kurd div6 bi edebiyata xwe ya devkî û ya klasik re p6wendîyeke xurt dayine. Ê ev pevvendî div6 di berhemên wî/w6 de baş xuya be... Nivîsar, nivîskar, leheng, bûyer, tecrûbe, ceribandin, bîr, bavverî û fikren do alîkarî li nivîskare îro dike da ku evv berhema xwe biafirîne. Xwendevan jî bi vî avvayî do dinase. îro dibine û bîr bi sibe dibe... Tarîx, wext6n tarîxî, bûyer, tecrûbe û şexsiyet6n tarîxî y6n cihe div6 hertim li nik nivîskar û hunermende kurd be. Her mîna nivîskar, div6 berhem û eseren

vî/vve jî bibin helqeyeye metîn a zincîra tarîxê. Nûjenî, înkarkirina tarîxê nîn e.. Ji bervajiyê, nûjenî û avakirina berhemên nûjen bi tene dikare li ser hîmên tekûz yên rabirdûyê vverin pe. Loma jî, gava deng, pejn, hîs, tecrûbe û gotinên devvren bihurî di nav berhemeke nûjen de hebin, hingê ev berhem hîn betir devvlemend, edebî û heja ye."

Di romanên min de, hertim, perçe, gotin, rez, serpehatî ji edebiyata devkî, klasîkên kurdî, kovar û rojmameyên tarîxî hene. Geh ji deve lehengen romanên geh ji deve xwediyê wan bi xwe. Edebiyata me ya nûjen de li ser ya devkî û ya klasîk ava bibe..

Rqj.A3«t 30, tebax. 1992

HEZ U BEDEWIYA PENÛSE

Mehmed Uzun

... Herçiqas Mehmed Uzun bi helbestan dest bi nivîskariye dike û helbesten xwe di bin nave M. Fenend Baran de di kovara xwe "Rizgariya Kurdistan" de diweşîne jî, ew hedî hedî ji helbest-nivîsandine bi dûr dikeve, giraniye dide ser nivîsandina essay û romane. Romana wî ya peşî "Tu" di sala 1974'an de derdikeve. Piştî we Mehmed Uzun li dû hev "Mirina KalekîRind" (1987), "Siya Evîne" (1989), "Roj ek Ji Rojen Evdale Zeynîke (1991), kurdiya piyesa nivîskare îngilîz ye bi nav û deng Heroid Pinter „Zimane Çiyan" (1990), „Destpeka Edebiyata Kurdî" (1992), "Mirina Egîdekî" (1993). Ji çend salan vir ve jî ew li ser romana xwe ya bi nave "Bira Qedere" ku jî xebat û jiyana Celadet Bedir-Xan pek te, dixebite.

Mehmed Uzun bi van pirtûkan naye ser, beî ku ew ferqiyeta ideolojik texe navbera parti û rexistinen kurdan, jî bo ku bibe mînaka yekîti û biratiya kurdan, çî bigire di piraniya kovar û rojnameyen kurdan de dinivîsîne. Em cama Mehmed Uzun di nava rûpelen Armance de dibinin, carna di nava rûpelen Kurdistan Presse de, cama Berbange, cama Welat, carna Berhem, carna Azadi, cama Nûdem û hwd. Ev pirtûka ku di desten we de ye jî wan nivîsaran pek hatiye. Weşanxaneyê me bawer e ku we bi vweşandina ve berheme cihekî vala dagirtibe.